

Hrvatska srednjovjekovna historiografija

Nakić, Domagoj

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:425514>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-31**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Odsjek za povijest
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu

Diplomski rad

Hrvatska srednjovjekovna historiografija: Tri dalmatinska primjera 14. i 15. stoljeća

Student: Domagoj Nakić
Mentor: dr.sc. Trpimir Vedriš, izv. prof

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1. Stanje istraženosti (hrvatske) srednjovjekovne historiografije unutar „domaće“ historiografije.....	3
1.2. Metodologija i pristup izučavanju (hrvatske) srednjovjekovne historiografije: Žanrovi srednjovjekovne historiografije i njihov (ne)značaj – pristup i ciljevi rada	8
2. Temelji srednjovjekovne historiografije	18
2.1. Utjecaj grčkorimske tradicije – „pravila ponašanja“	19
2.2. Uloga kršćanskog svjetonazora u historiografiji.....	20
2.2.1. Začeci kršćanske historiografije – Augustinova „revolucija“ u teoriji povijesti i njegovi nastavljači; Kršćanska percepcija i podjela vremena	22
2.2.2. Teorija o četiri monarhije – apokaliptičnost	24
2.2.3. Univerzalna kršćanska povijest – eshatološka dimenzija historiografije.....	27
3. Razvoj srednjovjekovne historiografije i njena transformacija u skladu s društvenom i političkom realnosti	29
3.1. Etnička povijest ranog srednjeg vijeka	31
3.2. Lokaliziranje historiografije – prve lokalno-institucionalne povijesti (<i>gestae</i>).....	36
3.4. Talijanski i njemački gradovi kao primjer urbane povijest i razlike u historiografiji uvjetovane kontekstom njena nastanka	39
3.5. Historiografija i plemstvo – kraljevske biografije i upliv genealogije u historiografiju.....	42
3.6. Svjetska povijest razvijenog srednjeg vijeka – carsko-papinske kronike ili kronike <i>Martiniane</i>	45
4. „Krnji ljetopis splitski“ - Miha Madijev de Barbazanis: <i>De gestis romanorum imperatorum et summorum pontificum</i>	49
4.1. „Incipit <i>historia</i> edita per Micham Madii“ – Niti historija, niti memoar, niti kronika. Nešto sasvim drugo?	50
4.2. Hrvatska „ <i>Chronica Martiniana</i> “ – forma i model djela.....	54
4.3. Historijski ekskurs.....	57
4.3.1. Retorička uloga i cilj „historijskog ekskursa“	61
4.4. Ideološki okvir Mihe Madijeva – splitski patricij u obrani komunalnog identiteta	69
5. <i>Summa Historiarum tabula a Cutheis: De gestis civium Spalatinorum</i> – anonimna(?) splitska historija	72
5.1. <i>Tabula A Cutheis</i> – historija u malom.....	73
5.1.1. Forma i model djela	74
5.1.2. „Morbazanovo“ pismo – retorička uloga te ispomoć u datiranju djela.....	76
5.1.3. Dva ponavljajuća toposa – Božja kazna i apokaliptičnost	82
5.2. A Cutheis – nastavljač Tomine historije?.....	83
5.3. Klerik Cutheis – <i>gesta episcoporum</i>	86

5.4. Urbana splitska povijest kanonika Cutheisa – potraga za identitetom obavijena klerikalnim ruhom	87
6. <i>Memoriale Pauli de Paulo, patritii Jadrensis</i>	91
6.1. „Ego Paulus de Paulo“ – dnevnička forma.....	92
6.2. Dnevnička-kronika Pavla Pavlovića – historiografija ili ne?.....	95
7. Zaključna razmatranja	97
Bibliografija	102
Sažetak	107
Summary	108

1. Uvod

Srednjovjekovnom historiografijom možemo nazvati korpus svih srednjovjekovnih djela čiji je naglasak prošlost. Ova tvrdnja nije nužno netočna, ali nije ni posve točna. S druge strane, zasigurno je nepotpuna. Iako na prvi pogled ova rečenica može zvučati kontradiktorno te zbunjujuće, dobro opisuje probleme s kojima se istraživač može susresti baveći se tematikom srednjovjekovne historiografije. Prije svega, suočavamo se s problemom terminologije, kako one moderne, tako i one srednjovjekovne. Današnja potreba za klasifikacijom, iako zbog jednostavnosti razumljiva, ponekad stvara probleme kod proučavanje ove teme. Naime, sami srednjovjekovni povjesničari podosta su „liberalno“ baratali terminima kad bi žanrovski pokušali odrediti svoje vlastito djelo, a ponekad je i upitno koliko su uopće bili svjesni onoga što pišu. Osim žanrova kojih danas razlikujemo nekolicinu prema formi i modelu pisanja, srednjovjekovna historiografija raznolika je i tematski. Zbog te žanrovske i tematske heterogenosti jako je teško „spakirati“ srednjovjekovnu historiografiju u jedan „kofer“. Postoje slična djela, ali nikako i ista. Svako od njih rezultat je konteksta u kojem nastaje, što vremenskog, što lokacijskog te naravno, autorskog. Neovisno o tome što mogu dijeliti i često dijele iste aspekte i elemente, svakome treba pristupiti individualno, ali moguć je i komparativistički pristup ukoliko se radi o djelima iste/slične provenijencije. Osim žanrovske terminologije, problem je i u samoj riječi „historiografija“. U srednjovjekovnom smislu riječ „historiografija“ treba shvatiti u njenom doslovnom smislu – pisanje o prošlosti. Srednji vijek ne poznaje profesionalne povjesničare¹, a povijest je djelom književnosti. Bar u svom izvornom obliku kao *historia*. Postoje i drugi modeli pisanja povijesti, odnosno žanrovi, a svi oni imaju svoje posebno izvorište. Kako bi se izbjegla zbunjenost, svaki put biti će naznačeno je li riječ o modernoj ili srednjovjekovnoj historiografiji. U modernoj historiografiji često se postavlja i pitanje što uopće treba smatrati srednjovjekovnom historiografijom, a u tom kontekstu najčešće se spominju samostanski kartulari te hagiografija kao svojevrsna historiografija prije historiografije, tj. protohistoriografija. Vođen ovom mišlju istraživač koji se susreće sa srednjovjekovnom historiografijom mora dobro pripaziti kako joj pristupiti.

Osobno sam se odlučio „pozabaviti“ ovom tematikom uvidjevši kako u domaćoj historiografiji ona nije dovoljno obrađena. Istina, postoji određen broj radova koji se bavi

¹ Deborah Mauskopf Deliyannis, „Introduction,“ u: *Historiography in the Middle Ages*, ur. Deborah Mauskopf Deliyannis (Leiden: Boston: Brill, 2003), 6.

historiografijom te ću ih svakako naglasiti, ali ne postoji niti jedan koji bi ova djela „okupio“ te obradio u kontekstu dosega moderne historiografije o onoj srednjovjekovnoj. Budući da su okviri jednog diplomskog rada prema mom mišljenju nedovoljni da se čitava hrvatska srednjovjekovna historiografija obradi u ovom smislu, odlučio sam se na smislen način posvetiti trima djelima iste. Možda hrvatska srednjovjekovna historiografija ne broji toliki broj djela u usporedbi s nekim drugim europskim regijama, ali ima ih sasvim dovoljno da se svakom od njih može posebno posvetiti. Stoga sam se odlučio uzeti manji broj djela međusobno povezanih vremenom nastanka te regionalnom pripadnošću. Preciznije, djela kojima se ovaj rad bavi jesu: *De gestis romanorum imperatorum et summorum pontificum* Mihe Madijeva, *Summa Historiarum tabula a Cutheis: De gestis civium Spalatinorum* (poznatije jednostavno kao *Tabula A Cutheis*) nepoznatog autora iz obitelji Cutheis te *Memoriale Pauli de Paulo Patritii Jadrensis* Pavla Pavlovića. Podnaslov rada glasi „Tri dalmatinska primjera 14 i 15. stoljeća“ i to je upravo onaj korpus koji ću obraditi unutar šire hrvatske srednjovjekovne historiografije. Prva dva djela pripadaju u historiografiji često nazvanom „splitskom književnom krugu“, dok je Pavlovo djelo zadarske provenijencije.

Rad će u konceptualnom smislu biti podijeljen na dva dijela. Prvi dio poslužit će postavljanju osnove i temeljnih znanja o srednjovjekovnoj historiografiji koja bi svaki istraživač iste, ali i bilo koji čitatelj u čijim se rukama ovaj rad nađe, morao znati, tj. s istim se upoznati. Kako sam sklon igrati se riječima, prvi dio rada odlučio sam nazvati „receptom“ za srednjovjekovnu historiografiju. Dakle, cilj je prikazati temelje na kojima ona nastaje. Radi se, ustvari, o predstavljanju dvaju tradicija koje svojom fuzijom stvaraju sve ono što srednjovjekovna historiografija u svojoj srži i jest. U sklopu predstavljanja grčkorimske tradicije te njena utjecaja na pisanje povijesti u srednjem vijeku, biti će predstavljena tzv. „pravila ponašanja“, odnosno forme i modeli koje ova tradicija uvjetuje. Žanrovi koji proizlaze direktno iz te tradicije biti će predstavljeni već u uvodu. Judeokršćanska tradicija biti će predstavljena u smislu percepcije i poimanja vremena, odnosno kršćanskog razumijevanja vremena koje predstavlja potpuno promjenu od grčkorimske percepcije. Također će biti predstavljena ideja univerzalne kršćanske povijesti koja je nit vodilja svih srednjovjekovnih autora. Osim što ove ideje imaju direktne veze s historiografijom, one prožimaju i čitavo biće te su vezane uz mentalitet srednjovjekovnog čovjeka, a posebice autore historiografije koji uklapaju naglasak vlastitih djela unutar okvira te univerzalne „povijesti spasenja“. Nakon savladavanja „recepta“ i nekih osnovnih informacija, prikazati ću razvitak srednjovjekovne historiografije te njenu transformaciju u skladu s društvenom i političkom realnosti. Razvitak

će biti prikazan koliko toliko kronološko-tematski imajući na umu društveno-političke promjene koje uzrokuju promjene i u samoj historiografiji.

Drugi dio rada bit će posvećen hrvatskoj srednjovjekovnoj historiografiji, odnosno trima izvorima koji su glavna tema i fokus rada. O pristupu istima te načinu na koji će ona biti obrađena posvetio bih zasebno potpoglavlje. No, prije toga bih se prvenstveno osvrnuo na stanje istraženosti hrvatske srednjovjekovne historiografije unutar one moderne, „domaće“ historiografije.

1.1. Stanje istraženosti (hrvatske) srednjovjekovne historiografije unutar „domaće“ historiografije

U domaćoj historiografiji još uvijek ne postoji djelo koje okuplja čitav korpus hrvatske srednjovjekovne historiografije te ga obrađuje u kontekstu dosega moderne povijesne znanosti. Štoviše, svega je nekoliko radova o pojedinim djelima, a čak ni ti pojedini radovi ne uzimaju u obzir analizu djela u kontekstu srednjovjekovne historiografije. Većinom je riječ o ocjeni izvora ili kraćem spomenu. Ipak, postoji nekoliko primjera koji uzimaju u obzir navedeni kontekst. Prije svega istaknuo bih knjigu profesora Nenada Ivića *Domišljanje prošlosti. Kako je trinaestostoljetni splitski arhiđakon Toma napravio svoju salonitansku historiju* (1992.). Jedina je to studija u našoj historiografiji koja Tominu salonitansku povijest promatra kao djelo srednjovjekovne historiografije. Književna znanost potrebno se kosi s povijesnom, imajući na umu činjenicu da je povijest u srednjem vijeku dio književnosti. Autor analizira Tomino pisanje kroz više aspekta, te čitavo djelo stavlja u kontekst autora, vremena, mjesta, žanra i objedinjuje sve ono što čini srednjovjekovnu historiografiju kako bi spajajući sve te pojedine elemente došao do odgovora na pitanje koje je postavljeno u samom naslovu djela – kako je Toma pisao svoje djelo? Međutim, neizbježno je uz kako zapitati se i zašto, a to „zašto?“ sa sobom vodi niz drugih potpitanja kojim se raspliće mreža raznoraznih utjecaja koji čine Tomu kao osobu i kao povjesničara.² Takav pristup djelu koji ga u potpunosti postavlja u različite kontekste jest onaj kojem treba težiti prilikom analiza srednjovjekovnih historiografskih djela.

Historia Salonitana svakako je djelo o kojem se u domaćoj historiografiji najviše pisalo, zbog toga što je i jedan od ponajboljih izvora za hrvatsku srednjovjekovnu povijest, ali ujedno je i monumentalno djelo hrvatske latinske pismenosti. Mirjana Matijević Sokol velik dio svojih

² Nenad Ivić, *Kako je trinaestostoljetni splitski arhiđakon Toma napravio svoju salonitansku povijest* (Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1992).

radova posvetila je upravo ovom djelu. Štoviše, njena doktorska disertacija upravo je o Tomino historiji, a i nakon disertacije nastaje pregršt radova upravo o ovoj tematici. Sve to je objedinjeno u djelu *Studia Mediaevalia Selecta: Rasprave i prinosi iz hrvatske srednjovjekovne povijesti*.³ Počevši od „nacrtu za portret“ osobe Tome Arhiđakona, stilskih, jezičnih i strukturnih osobnosti pa do recepcije djela. U studijama se dotiče i žanra, strukture i stila samog djela te prikazuje i antičke i biblijske utjecaje. Dakle, mogu se pronaći korisne informacije vezane upravo uz srednjovjekovnu historiografiju, ali ipak bih naglasio da ona nije u fokusu autoričnih radova. Knjiga Nenada Ivića još uvijek je jedina koja na „kompletan“ način promatra salonitansku povijest kao djelo srednjovjekovne historiografije. Nadalje, suradnjom Mirjane Matijević Sokol te Olge Perić nastaje i prijevod i kritičko izdanje *Historia Salonitana*, s kritičkim osvrtom Radoslava Katičića. Dakako, nisu to jedine studije o salonitanskoj povijesti, ali svakako su najopsežnije i najznačajnije. S obzirom da je *Historia Salonitana* već toliko istražena, a i kao što je napomenuto, postoji djelo koje je obrađuje kao djelo srednjovjekovne historiografije, odlučio sam ju izuzeti iz rada. Iako, vjerujem da bi se moglo pronaći prostora da se još ponešto napiše o djelu ovog trinaestostoljetnog povjesničara.

Kao što sam već napomenuo, tematika srednjovjekovne historiografije u Hrvatskoj nije naišla na zanimanje velikog broja stručnjaka, što je samim time rezultiralo i oskudnim brojem radova na tu temu. Šteta, jer riječ je zaista o inspirativnoj tematici te bi se svakom pojedinom djelu moglo posvetiti na više načina te producirati pregršt radova. Svega jedno poglavlje *Suvremene Historiografije* Mirjane Gross⁴ jedini je opći pregled ove teme dostupan na hrvatskom jeziku. Može poslužiti kao dobar početak za uputiti se u temu i najpoznatiju te najzaslužniju stranu literaturu, ali ništa dublje od toga. Uz to bih još napomenuto i studije Tomislava Galovića te Hrvoja Gračanina unutar prijevoda i kritičkog izdanja *Povijesti Langobarda* Pavla Đakona koja su, naravno, uže usmjerena na Pavlovo djelo negoli srednjovjekovnu historiografiju uopće, ali i dalje vrijedan dodatak.⁵ Nadalje, o pojedinim djelima hrvatskog srednjovjekovlja izuzev *Historia Salonitana*, nije mnogo pisano. Naveo bih doktorski rad Dolores Butić *Analiza djela Obisidionis Iadrensis – od teksta do autora* koji

³ Djelo objedinjuje više autoričnih radova na temu, uglavnom vezano uz Tomu Arhiđakona i njegovo djelo, ali između ostalog i „Splitski srednjovjekovni književni krug“ unutar kojeg se spominju Miha Madijev i A Cutheis, prvotno izdan kao članak u *Raukarov zbornik* (2005), 157 – 173.

⁴ Mirjana Gross, *Suvremena historiografija: Korijeni, postignuća, traganja* (Zagreb: Novi liber, 2006).

⁵ Tomislav Galović, „Povijesni komentar uz kritičko latinsko-hrvatsko izdanje Povijesti Langobarda Pavla Đakona,“ u: *Povijest Langobarda = Historia Langobardorum*, preveli Robert Šcerbe i Hrvoje Šugar, komentari i studije Tomislav Galović, Ivo Goldstein, Hrvoje Gračanin (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2010), 206 – 282; Hrvoje Gračanin, „Povijest Langobarda“ Pavla Đakona i ranosrednjovjekovno povjesništvo,“ u: *Povijest Langobarda = Historia Langobardorum*, preveli Robert Šcerbe i Hrvoje Šugar, komentari i studije Tomislav Galović, Ivo Goldstein, Hrvoje Gračanin (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2010), 339 – 385.

predstavlja novu hipotezu vezanu uz autorstvo ovog djela, pritom analizirajući tekst i autora.⁶ Stoga, neki elementi vezani uz srednjovjekovnu historiografiju izlaze na vidjelo, ali opet, ona nije primarni fokus. Uzmemo li u obzir smatrati hagiografiju te kartulare kao djela historiografije, svakako vrijedi napomenuti doktorsku disertaciju Trpimira Vedriša *Zadarski hagiografski ciklus: hagiografska analiza latinskih legendi o sv. Anastaziji i sv. Krševanu*⁷ te *Studia diplomatica – rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike* Mirjane Matijević Sokol⁸ u kojoj se problematiziraju kartulari kao memorijalni zapisi i samim time, potencijalno dijelom srednjovjekovne historiografije. Naveo bih još kako većina djela nije ni prevedeno, s izuzetkom Tome te Mihe Madijeva i *Tabule A. Cutheis*.⁹ O tzv. Zagrebačkoj kronici (*Statuta capituli Zagrabiensis saec. XIV.*) pronašao sam jedan samostalan rad Luja Margetića.¹⁰ O Ljetopisu Popa Dukljanina i tzv. Hrvatskoj kronici postoji više radova, ali ponovno bih napomenuo kako ova djela jednostavno nisu sagledana u kontekstu srednjovjekovne historiografije. Ovo zasigurno nije potpuna bibliografija radova o pojedinim djelima, ili više njih, ali samo želim prikazati koliko je tema slabo obrađena u našoj historiografiji.

Nadalje, što se tiče djela koje su glavna tema ovog rada, literatura je također oskudna te uvelike zastarjela. Govoreći o Mihinoj historiji, ponešto podataka može se pronaći kod splitskog arheologa Frana Carrare u *Archivio capitolare di Spalato* iz 1844. te u kritičkom izdanju ovog izvora kod Brunellija 1877/8.¹¹ Prvi spomen *De gestis romanorum imperatorum et summorum pontificum* Mihe Madijeva pronašao sam u časopisu *Književnik* iz 1864. godine. U rubrici „Ocjene starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjega vieka“ Franjo Rački je između ostalog obradio i Mihinu povjesnicu. Rački je djelo ocijenio kao „nesavršeno, nevješto“ te kao „ni spomenica ni ljetopis“. ¹² Osim općenitih podatak o Mihinom životu, mogu se pronaći i neke korisne primjedbe za koje smatram da i dalje „drže vodu“. Tako Rački tvrdi da je Miha „...domaće bilježke metnuo u kvier svjetske poviest koju su tada činili i rukovodili pape i carevi

⁶ Dolores Butić, „Analiza djela Obsidio Iadrensis - od teksta do autora“ (Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2020).

⁷ Trpimir Vedriš, „Zadarski hagiografski ciklus : hagiografska analiza latinskih legendi o sv. Anastaziji i sv. Krševanu“ (Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2009).

⁸ Mirjana Matijević Sokol, *Studia diplomatica: rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike* (Zagreb: FF Press, 2014).

⁹ Prijevod i kritičko izdanje Tome već je navedeno, a prijevodi potonjih dijela mogu se pronaći u *Legende i Kronike* (Split: Čakavski sabor, 1977), ur. Vedran Gligo i Hrvoje Morović.

¹⁰ Luj Margetić, „Neka pitanja tzv. Zagrebačke kronike i popisa biskupa,“ *Croatica Christiana Periodica* vol. 17, br. 32 (1993), 1 – 16.

¹¹ Frano Carrara, *Archivio capitolare di Spalato* (Spalato: Dalla Tipografia Olivetti e comp., 1844); Vitaliano Brunelli, *Incipit historia edita per Micam Madii de Barbazanis de Spalato de gestis Romanorum Imperatorum et Summorum Pontificum* (Zadar, 1878).

¹² Franjo Rački „Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjega vieka,“ *Književnik :časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti. Godina prva* (1864), 547.

rimskonjemački...“¹³ To je točno i imajući na obzir suvremena saznanja o srednjovjekovnoj historiografiji, postavljajući djelo u kontekst vremena nastanka jasno je da je riječ carsko-papinskoj kronici, univerzalnoj kronici razvijenog srednjeg vijeka, u kojoj autor postavlja svoju regiju u kontekst svjetske univerzalne kršćanske povijesti. Također je primijetio kako djelo nema „glavne misli, niti...svrhe.“¹⁴ Ne bih se sad prepuštao u rekonstrukciju i produblјivanje ove analize, ali svakako će u radu biti pojašnjeno zašto ono djeluje kao da nema svrhu. U svakom slučaju, riječ je o ocjeni vrijednosti izvora za izučavanje hrvatske povijesti. Početkom idućeg stoljeća, odnosno 1903., Ferdo Šišić je u *Radovima* JAZU objavio članak „Miha Madijev de Barbazanis“.¹⁵ Zanimljivo je kako je još tada sam Šišić zamijetio da je literatura o Mihi oskudna. Poslovice tvrdi da se neke stvari nikad ne mijenjaju, no nadam se da će istu ovaj rad „pobiti“. Šišićev rad na tragu je prijašnjih u tome da mu je primarni cilj bio utvrditi vrijednost djela kao izvora za hrvatsku povijest. Nadalje, on daje nešto opširniji i detaljniji uvid u Mihin život što se pak direktno veže uz kontekst samog djela. Također, donosi zaključke da je Miha vjerojatno mogao koristiti talijanske kronike koje su mu bile dostupne, ali i službene gradske kronike koje su nekom poput njega mogle biti dostupne. Zatim analizira djelo naglašavajući brojne pogreške u prijepisu donosi ocjenu da je Mihino djelo tek korisno ako se usporedi s diplomatskim izvorima istog vremena. Dakle, više nego išta ocjenjuje vrijednost samog djela, ali ipak zamijećuje neke zanimljivosti poput „autonomističkog dalmatinskog stajališta“ autora i sl.¹⁶

Držislav Švob 40-ih je godina 20. st. napisao dvije kraće studije o djelu, baveći se pritom primarno problematikom vremena nastanka samog djela¹⁷, a Gregor Čremošnik napisao je članak *Prilog biografiji Mihe Madijeva* koji nam donosi neke nove podatke o Mihinom životu.¹⁸ Nada Klaić u *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* posvećuje jedno poglavlje historiografskim djelima pa se tako između ostalog spominje i Miha Madijev, anonimni pripadnik obitelji Cutheis te Pavao Pavlović. Iako se mogu pronaći zgodni podatci i zaključci koji više govore o kontekstu nastanka djela, ipak je riječ ponovno o ocjeni vrijednosti izvora za hrvatsku povijest.¹⁹ U novije vrijeme Mihina historija spominje se uglavnom usputno, kao npr.

¹³ Ibid, 546.

¹⁴ Ibid, 547.

¹⁵ Ferdo Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razredi historičko-filološki i filozofičko-juridički* 60 (1903), 1 – 46.

¹⁶ Ibid, 27, 46.

¹⁷ Držislav Švob, "Krnji ljetopis splitski," *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 1 (1936), 209 - 217; Držislav Švob, „O Hronologiji krnjeg ljetopisa splitskog,“ *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 1 (1942), 1 -3.

¹⁸ Gregor Čremošnik, „Prilog biografiji Mihe Madijeva,“ *Historijski zbornik* 9 (1956), 119 – 124.

¹⁹ Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1976), 214 – 216, 220 – 221.

dijelom tzv. „splitskog književnog kruga“.²⁰ Mirjana Matijević Sokol primijetila je te naglasila kako ovo djelo do danas „još nije u potpunosti vrednovano“.²¹ Dakako, s obzirom da je izvor preveden i izdan kao knjiga, u *Legende i Kronike* Vedrana Gliga i Hrvoja Morovića mogu se pronaći neki osnovni podaci o djelu, kao i o *Tabula A Cutheis*.²²

Djelo poznato kao *Summa historiarum tabula a Cutheis: De gestis civium Spalatinorum* (*Tabula A Cutheis*) većinom je usputno spomenuta u literaturi, a najčešće korištena kao izvor, primjerice za kugu u dalmatinskim gradovima, s obzirom da je djelo dobro opisuje.²³ Osim spomena u *Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjeg vijeka* Franje Račkog još iz 1865. te *Splitski srednjovjekovni književni Krug* Mirjane Matijević Sokol²⁴ i već spomenutih podataka u *Legende i Kronike* nisam pronašao niti jedan partikularan rad koji se „pozabavio“ ovim izvorom općenito, a kamo li u vezi sa srednjovjekovnom historiografijom. Nadam se da će ovaj rad osvijetliti nešto više o ovom anonimnom djelu, a možda nekog i potaknuti da napravi neku novu studiju.

Memoriale Pauli de Paulo Patritii Jadrensis zapravo je ponajviše istraženo djelo. U časopisu *Dani Hvarskog Kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* nalazi se članak Andree Zlatar koji djelo karakterizira kao privatnu dnevnik-kroniku.²⁵ S obzirom da se autorica bavi upravo poviješću autobiografije Pavlov *Memoriale* obrađen je kao takav, s određenim posebnostima vezanim uz žanr koji pripada. Također, spomenuta autorica razradila je djelo i u knjizi *Autobiografija u Hrvatskoj: nacrt povijesti žanra i tipologija narativnih oblika* posvetivši mu jedno poglavlje. S obzirom da je riječ o recentnoj literaturi možemo reći da je ovo djelo ustvari najbolje razrađeno u kontekstu srednjovjekovne historiografije. Iako, uz to se veže i žanrovska problematika treba li uopće smatrati ga sastavnim dijelom srednjovjekovne historiografije. Nadovezujući se na tvrdnju, pokušat ću „produbiti“ mišljenje žanrovskoj problematici samog djela. Također, djelo nije niti prevedeno na hrvatski jezik, a dostupno je u Šišićevom izdanju iz 1904. godine.²⁶

²⁰ Mirjana Matijević Sokol, *Studia Medievalia Selecta: Rasprave i prinosi iz hrvatske srednjovjekovne povijesti* (Zagreb: FF Press, 2020), 64 – 65.

²¹ Ibid, 64.

²² *Legende i Kronike*, ur. Vedran Gligo i Hrvoje Morović (Split: Čakavski sabor, 1977), 153 – 156, 187 – 189.

²³ Na primjer sljedeći članak: Gordan Ravančić, „Prilog proučavanju Crne smrti u dalmatinskom gradu (1348. – 1353.) – raspon izvorne građe i stanje istraženosti na primjerima Dubrovnika, Splita i Zadra,“ *Povijesni prilozi* vol. 23, br. 26 (2004), 7- 17.

²⁴ Mirjana Matijević Sokol, „Splitski književni krug,“ *Mogućnosti : književnost, umjetnost, kulturni problem* vol. 60 (2013.), 1 – 9.

²⁵ Andrea Zlatar, „Memoriale Pauli de Paulo patritii jadrensis,“ *Dani Hvarskog kazališta* 1 (1991), 241 – 250.

²⁶ *Memoriale Pauli de Paulo patritii jadrensis: (1371-1408)*, digessit Ferdinandus nob. Šišić (Zagreb: Tisak kraljevske zemaljske tiskare, 1904).

Sve u svemu, srednjovjekovna historiografija u Hrvatskoj toliko je oskudno obrađena, do mjere da relevantna literatura potječe uglavnom iz 19. ili prve polovice 20. st. (u slučaju Mihe), ili gotovo ne postoji. Dakako da se ovi izvori spominju i kasnije, te su korišteni, ali jednostavno ih nitko nije obradio u kontekstu srednjovjekovne historiografije. Naravno, treba imati na umu da prijašnjim autorima nije bila dostupna strana literatura. Vrijedi napomenuti i da je riječ o iznimno heterogenom korpusu. U određenim periodima nije moguće ni očekivati da se od ovih historiografskih djela traži iole više od ocjene njihove vrijednosti kao izvora za povijest hrvatskog srednjovjekovlja. Ovim radom htio bih barem donekle promijeniti to stanje i „provući“ tri nabrojena djela kroz prizmu dosega moderne historiografije i pokazati kako se iz njih može izvući mnogo više od upitnih faktografskih podataka.

1.2. Metodologija i pristup izučavanju (hrvatske) srednjovjekovne historiografije: Žanrovi srednjovjekovne historiografije i njihov (ne)značaj – pristup i ciljevi rada

“Onog trena kada spoznamo našeg povjesničara, znamo i kako će zamišljati prošlost, izgledati će kao sadašnjost.”

Beryl Smalley, *Historians in the Middle Ages* (1974.)

Srednjovjekovnu historiografiju tradicionalno dijelimo na nekoliko različitih žanrova koji imaju karakteristične literarne modele preuzete od antičkih uzora.²⁷ Pomalo neuobičajen naslov ovog poglavlja proizlazi iz činjenice što se u modernoj historiografiji često problematizira pitanje koliko su srednjovjekovni autori uopće bili svjesni žanrova i razlika između njih.²⁸ Dosada se uvriježilo razlikovati historije ili povjesnice (*historia*), kronike (*chronica*) anale (*Annales*), životopise (*vitae*) te djela (*gestae*, najčešće je riječ o djelima vladara ili članova crkvene hijerarhije poput biskupa ili opata – *gesta abbatum, gesta episcoporum*).²⁹ Društveni razvoj tijekom srednjeg vijeka pred autore je postavljao zahtjeve oblikovanja novih žanrova kojima je zadatak bio ispuniti te iste zahtjeve. Izdvojio bih historiju, kroniku te anale kao

²⁷ Gabrielle M. Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,“ u: *Blackwell Companions to History: A Companion to Western Historical Thought*, ur. Lloyd Kramer i Sarah Maza (Oxford: Blackwell Publishers, 2002), 79.

²⁸ Deliyannis, „Introduction,“ 6 – 7.

²⁹ Radoslav Katičić, „Toma Arhidakon i njegovo djelo,“ u: *Historia Salonitana: povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*. (Split: Književni krug, 2003), 386 – 391.

temeljne žanrove, s obzirom da oni ponajviše utječu na samu formu djela, neovisno o tome sadrži li neko djelo u određenoj formi npr. kronike ili historije elemente *vitae*, *gestae* ili nečeg trećeg. Neovisno za koji se žanr autor odlučio, oni se međusobno isprepliću. Ta međusobna povezanost razlog je tomu zašto sam odlučio izdvojiti pojedine kao „temeljne“ žanrove, a ove druge kao svojevrsne podžanrove. U širem kontekstu historijskog žanra, postoje podžanrovi koji su usmjereni na određene institucije, a nastaju upravo razvojem istih. Cilj ovog poglavlja ukazati je istovremeno na značaj žanrova, ali i njihovu nestalnost u kontekstu srednjeg vijeka te izučavanja srednjovjekovne historiografije.

Sukladno gore spomenutoj podjeli, svaki žanr može se pomnije objasniti prateći strukturu kao glavnu specifičnost. *Historia* ili povjesnica (historija) „najbogatiji“ je žanr. Krasi ga opširnost i briga za detalje. Također, za razliku od kronike i anala, ne slijedi jasno određeni i oštri kronološki koncept, iako postoji slijed koji prati vremenski niz.³⁰ Ipak, naglasak nije na pojedinim vremenskim razdobljima, već se najčešće u slijedu na vremenskoj osi opisuju raznorazni nepovezani događaji koji zajedno čine cjelinu prošlosti određenog naroda ili zajednice.³¹ Historiju krasi mnoge digresije i retrospektivni narativi.³² Generalni vremenski slijed i nije od tolike važnosti, dok se puno pažnje posvećuje stilu. Vrijedi napomenuti da su historije stilistički, intelektualno i estetski zahtjevnija djela od kronika i anala.³³ Historija je opsežna, sadrži iscrpne opise, nekada i govore, vrlo je jasna i dosljedna te ima jasne “dramske” i tematske zahtjeve i ciljeve. Posebnost historije i njena glavna razlika u odnosu na druge žanrove, koja je ujedno i čini tako kompleksnom, leži u tome što je ona zapravo dio književnosti, preciznije dio gramatike i retorike.³⁴ (Kasno)antički klasični uzori sastavni su dio historije, kao i oni judeokršćanski.³⁵ No, čisto u vezi s formom samih djela, upravo su oni antički ključni, dok potonji više djeluju u smislu pružanja univerzalne ideje i cilja u sveobuhvatnoj kršćanskoj “povijesti spasenja“. Kako historija proizlazi iz retorike, nije neobično da je vezana uz govornišvo. Dakako, ne možemo znati jesu li se djela srednjovjekovne historiografije koja bi “potpala” pod okrilje žanra historije uistinu čitala naglas, pred vladarima ili sl. Osobno smatram kako to i nije od tolike važnosti, neovisno o tome

³⁰ Deliyannis, „Introduction,“ 5 – 6.

³¹ Mirjana Gross, *Suvremena historiografija: Korijeni, postignuća, traganja* (Zagreb: Novi Liber, 2001), 37; Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,“ 79, 86 – 87.

³² Beryl Smalley, *Historians in the Middle Ages* (London: Thames and Hudson, 1974), 14 – 15.

³³ Katičić, „Toma Arhidakon i njegovo djelo,“ 386 – 391.

³⁴ Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,“ 80 – 81.

³⁵ Deliyannis, „Introduction,“ 1.

jesu li bila čitana ili ne³⁶, jer stil koji je iznjedren iz antičke tradicije zahtijevao je da pisanje bude “ugodno za slušanje”. Osim samog stila, veza uz retoriku važna je i u edukativnom smislu. Jedan od ciljeva historije upravo je onaj edukativni, budući da je ona prepuna primjera (*exempla*)³⁷ dobrog i moralnog ponašanja. Ovakva „moralna“ edukacija klasični je element historiografije.³⁸ Štoviše, ranosrednjovjekovna historiografija prepuna je takvih primjera. Spomenute karakteristike proizlaze upravo iz te tradicije.³⁹ Srednjovjekovni povjesničari koji su pisali historije kao predloške su koristili ona djela koja su im bila poznata.

Upravo je moguće da je rimski pisac Salustije poslužio kao svojevrsni predložak za pisanje historije, a znamo da je bio iznimno popularan i poštovan u srednjovjekovlju.⁴⁰ Njegova preživjela djela, poznata u srednjem vijeku - *O Katilininoj uroti* (*De Catilinae coniuratione*) te *Rat s Jugurtom* (*Bellum Iugurthinum*) sadržavaju elemente koje će kroz čitav srednji vijek imati svaka historija - moralne lekcije. Sam Salustije smatrao je historiju dijelom etike, koja je i sama dio retorike.⁴¹ U srednjem vijeku gramatika i retorika bile su nerazdvojne.⁴² S tim da svakako treba naglasiti kako poznavanje i razumijevanje retorike nije bilo isto za svakog autora.⁴³ Za Ivana Salisburijskog, engleskog povjesničara 12. st., povijest je uvijek bila područje retoričke ekspozicije, što je i objasnio u jednom od svojih sačuvanih pisama. Samim time, veliku ulogu za pisce historija imao je Ciceron, posebice njegovo djelo *De Oratore*.⁴⁴ Sjetimo se i vrlo poznate Ciceronove rečenice „*Historia magistra vitae est.*“ Nije li za srednjovjekovne povjesničare ona bila upravo to? Ta je povezanost ono što historiji daje ciljeve, a ti ciljevi upravo su lekcije iz kojih se nešto može naučiti. Nadalje, često se su se spominjala slavna vremena Rima, koji sada stoji ugrožen zbog grešnog i nemoralnog ponašanja stanovništva. Kada upotpunimo tu tradiciju s judeokršćanskom te biblijskim motivima i kršćanskim

³⁶ Više o problematici glasnog i tihog čitanja te problemu promjene od glasnog ka tihom čitanju u sažetom prikazu vidjeti u: Mateo Žagar, *Grafolingvistika srednjovjekovnih tekstova* (Zagreb: Matica hrvatska, 2007), 171 – 184.

³⁷ O etimologiji pojma te detaljnijem tumačenju istog konzultirati Ernst Robert Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje* (Zagreb: Matica hrvatska, 1971), potpoglavlje *Sentence i Exempla* (63 -66).

³⁸ T.P. Wiseman, „Introduction: Classical Historiography,“ u: *Inheritance of Historiography 350-900*, ur. Christopher Holdsworth i T.P. Wiseman *Inheritance of Historiography* (Exeter: University of Exeter Press, 1986), 1.

³⁹ Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,“ 79.

⁴⁰ John Burrow, *Povijest povijesti* (Zagreb: Algoritam, 2010), 300.

⁴¹ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 19.

⁴² Roger Ray, „Rhetorical Skepticism and Verisimilar Narrative in John of Salisbury's *Historia Pontificalis*,“ u: *Classical Rhetoric & Medieval Historiography*, ur. Ernst Breisach (Kalamazoo, Michigan: Western Michigan University, 1985), 64.

⁴³ *Ibid*, 69.

⁴⁴ *Ibid*, 62 – 64; Roger Ray, „The Triumph of Greco-Roman Rhetorical Assumptions in Pre-Carolingian Historiography,“ u: *The Inheritance of Historiography 350-900*, ur. Christopher Holdsworth i T.P. Wiseman (Exeter: University of Exeter Press, 1986), 67; Gabrielle M. Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,“ 79.

svjetonazorom, koji proizlazi prvenstveno od Augustina i njegove “revolucije” koja će biti spomenuta u idućem poglavlju, dobijemo gotov recept za formu srednjovjekovne historije. Nije li isti slučaj sa svakim narodom koji je bio predmet ranosrednjovjekovne historije, nisu li oni radi svojih grijeha kažnjeni od Boga i iskušani, nisu li oni “izabrani narod” kao što je u Bibliji to narod Izraela, nisu li upravo oni ti koji trebaju primjere moralnog ponašanja kako bi iz njih nešto naučili i ne pohitali ponovno u grijeh dok čekaju vlastito spasenje?

Veza ovih elemenata ono je što čini historiju kao žanr. Antička retorička tradicija i nove kršćanske vrijednosti stopile su se u žanr kojemu je stalo do svog stila, koji vjerno prati formu koju je naslijedio od Salustija i drugih pisaca, prisvojenu u kršćansko “ruho” i tradiciju nastalu na leđima crkvenih otaca, žanr koji je nadasve moralan i egzemplaran. Naravno, i mnogi drugi antički pisci poslužili su kao primjeri. Tako je Svetonije postavio temelje biografijama, koje poznajemo kao *vitae*.⁴⁵ U trećem poglavlju rada možemo pratiti razvoj srednjovjekovne historiografije i koliko ona nužno ovisi o kontekstu njena nastanka, budući da je svako djelo rezultat vlastite stvarnosti i okruženja te društvena i politička realnost uvelike “određuju” sadržaj i ciljeve istog. Shodno je stoga naglasiti kako baš iz tih razloga historiju možemo podijeliti na više podžanrova - univerzalnu, crkvenu, etničku, nacionalnu, gradsku, institucionalnu... Vrijedi se podsjetiti i riječi Izidora Seviljskog, koji je u svom djelu *Etymologiae* postavio temelje pisanja historije u srednjem vijeku⁴⁶, i sam imajući uvid u antička “primjerna” djela, koja su napisali *auctores*⁴⁷. Štoviše, ovo djelo bilo je jedno od temeljnih djela srednjovjekovlja.⁴⁸ Izidor Seviljski na početku djela *Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum* objasnio je značenje historije i kako je on percipira. Prema njemu historija je „narratio rei gestae, per quam ea, qua preterito facta sunt, dignoscuntur”, ili u prijevodu preuzetom od Radoslava Katičića „pripovijedanje prošlog zbivanja po kojem se razaznaje ono što je učinjeno u povijesti.“ Prošlost je trebalo razaznati, dakle, prikazati ono što se dogodilo, ali ne i analizirati iste događaje, tek ih uočiti kao dio “povijesti spasenja”. „Istina“ koju traže srednjovjekovni historičari veže se uz pojam „istinitih stvari“, a to su zapravo u prošlosti učinjene stvari – *res gestae* o kojima pišu, nerijetko i potpuno fiktivne. Nadnaravni elementi posve su uobičajeni, jer ipak je riječ o svijetu “duboko uronjenom” u nadnaravno.⁴⁹ Kriteriji za izbor tih “učinjenih stvari” mijenjaju se s vremenom. Također, treba razumjeti da je

⁴⁵ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 21.

⁴⁶ Deliyannis, „Introduction“, 3.

⁴⁷ Misli se na rimske povjesničare i crkvene očeve, srednjovjekovni povjesničari sebe su smatrali nedostojnima i tek prepisivačima onog što su skupili njihovi prethodnici.

⁴⁸ Ernst Robert Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje* (Zagreb: Matica hrvatska, 1971), 29.

⁴⁹ Aron Gurevič, *Kategorije srednjovjekovne kulture* (Novi Sad: Akademska knjiga, 2021), 22, 25.

za srednjovjekovne povjesničare bitnija vjerodostojnost, a ne nužno „kompletna“ istina.⁵⁰ Stoga, bitan element čini narativni *inventio*, odnosno metoda stvaranja sadržaja koji se čini plauzibilan, neovisno o tome je li istinit ili samo „vjerodostojan“.⁵¹ Riječima Johna O. Warda „esencija povijesti su autor i akcija pisanja pa rezultat pisanja i tek onda masa prošlih događaja“. *Res gestae* nisu doslovna događanja, već poučni oblik stvarnih događaja.⁵² Izidor je također zahtijevao da historija bude sačinjena od svjedočanstava, što naravno nije uvijek bilo moguće, a i sama ta činjenica limitirala je povjesničara da piše o svom vremenu ili o tek bliskoj prošlosti. Ukoliko se dotiču nekih daljih vremena, često je riječ o kompilacijama drugih djela.⁵³ Također, Izidor je dao suprotstaviti *historia* i *fabula* u kojem obje imaju svrhu dokazati poantu. Razlika je jedino u tome što je *fabula* potpuno fiktivna priča. Nadalje, historiju je podijelio na tri žanra: dnevnike, kalendare i anale, a jedina je razlika ustvari mjerna jedinica za računanje vremena: dan, mjesec, godina. Naravno, ne može se reći da su se srednjovjekovni historiografi držali tog koncepta, ali to je vjerojatno najznačajniji srednjovjekovni primjer pokušaja objašnjenja same riječi *historia* te historijskih žanrova.⁵⁴ Primjere možemo naći i kod kasnijih autora. Tako je npr. Gervazije⁵⁵ u svojoj *Cronica* odvojio autore historija i kronika – *historici* te *cronici*. Ono što ih prema Gervaziju razlikuje jest njihov *modus tractandi*, kroničarski je jednostavan i kratak, dok je historičarski „pun“ i elegantan.⁵⁶

Kronike i anali u mnogo su čemu različiti od historije. Njihova glavna karakteristika jest rigorozan kronološki slijed, najčešće prateći niz godina uz sažeto nabranje događaja, bilo da je riječ o djelima nekih vladara ili npr. vremenskim nepogodama.⁵⁷ Kronike su opsežnije od anala, često složene u više dijelova. Za razliku od anala „posjeduju“ autorsku koncepciju i više su deskriptivne. Anali su znatno sažetiji od kronika i sadržavaju samo ono što je pisac smatrao najvažnijim za određenu godinu, a ujedno su i najprimitivniji oblik historiografije.⁵⁸ Također, za razliku od kronika nemaju autorsku koncepciju i uglavnom su anonimni. Razlog anonimnosti uglavnom je višebrojnost autora, kao npr. nekih redovničkih zajednica koje ih kontinuirano pišu. Anali su nastali iz kalendara, tj. uskrasnih tablica, dopisivanjem na margine kratkih

⁵⁰ Ray, „Rhetorical Skepticism and Verisimilar Narrative in John of Salisbury's *Historia Pontificalis*,“ 66.

⁵¹ Ray, „The Triumph of Greco-Roman Rhetorical Assumptions in Pre-Carolingian Historiography,“ 68.

⁵² John O. Ward, „Some Principles of Rhetorical Historiography in the Twelfth Century,“ u: *Classical Rhetoric & Medieval Historiography*, ur. Ernst Breisach (Kalamazoo, Michigan: Western Michigan University, 1985), 108.

⁵³ Gabrielle M. Spiegel, „Genealogy: Form and Function in Medieval Historical Narrative,“ *History and Theory* 1 (1983), 45.

⁵⁴ Deliyannis, „Introduction,“ 3 – 4.

⁵⁵ Gervazije iz Canterburyja, engleski srednjovjekovni povjesničar iz 12.st. Istovremeno je djelovao i Gervazije iz Tilburyja.

⁵⁶ Ray, „Rhetorical Skepticism and Verisimilar Narrative in John of Salisbury's *Historia Pontificalis*,“ 61.

⁵⁷ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 57; Katičić, „Toma Arhidakon i njegovo djelo,“ 388 – 389.

⁵⁸ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 56.

obavijesti o pojedinim događajima, iako je izvorni cilj bio utvrditi kad je Uskrs. Bilježi se trenutak događaja, ali ne i njegov uzrok ili posljedice.⁵⁹ Treba napomenuti da nije neuobičajeno da anali prerastu u kroniku.⁶⁰ Ono što ih razlikuje od historije jest to što ne posjeduju opširno pripovijedanje događaja, već se isti tek spominju u kronološkom slijedu. Kronika je više epizodalna, dok su anali isprekidani. Također, u odnosu na historiju, ovi žanrovi nisu dio književnosti, ali su svejedno podjednako dijelom onog što nazivamo “srednjovjekovnom historiografijom”.⁶¹

Određeni elementi koji pojedina djela „ukalupljaju“ u pojedini žanr doista postoje i moguće ih je primijetiti. Međutim, srednjovjekovnu historiografiju moguće je promatrati i iz drugih kutova. Nije dovoljno samo odrediti žanr prema sistematizaciji koja postoji u modernoj historiografiji te gledati njezin sadržaj i pokušati utvrditi objektivnu istinu ili sl. U novije vrijeme, u modernoj historiografiji su se pojavile težnje koje zahtijevaju drukčiji pristup. Svaki srednjovjekovni povjesničar potekao je različite pozadine i piše za različite ciljeve.⁶² To je zajedničko svim piscima srednjovjekovne historiografije, kroz sve žanrove, neovisno o formi prema kojoj pišu. Stoga se postavlja pitanje, vrijedi li i može li se uopće generalizirati o srednjovjekovnoj historiografiji, kad prema mišljenju današnje historiografije ni sami autori nisu bili svjesni toga?⁶³

Izučavanju srednjovjekovne historiografije uglavnom se pristupalo na način da bi se djela kategorizirala ovisno o žanru i/ili kronologiji te promatrala kao dio veće skupine, a istraživački fokus tradicionalnih povjesničara bio je postavljen na antičke i biblijske utjecaje i određivanje žanrova. Nakon što je 1957. Herbert Grundmann izdao važno djelo *Geschichtsschreibung im Mittelalter*, izučavanje se donekle intenziviralo i započeli su prvi pomaci u bavljenju srednjovjekovnom historiografijom.⁶⁴ Grundmann je studiju podijelio na dva dijela. Prvi dio bio je podijeljen prema žanrovima, u što je autor uključio oralnu poeziju, etničku historiju, svjetsku kroniku, anale, *vitae, gestae*, nacionalnu i urbanu kroniku te poeziju na latinskom jeziku. Drugi dio bio je kronološki podijeljen: germanska, karolinška, otonovska, razdoblje investiture, razdoblje vladavine Fridrika I. Barbarosse te razdoblje kasnog srednjeg vijeka. Naglasak istraživanja bio je sužen tek na područje Njemačke, a cilj je bio utvrditi koji

⁵⁹ Katičić, „Toma Arhidakon i njegovo djelo,“ 388 – 390; Burrow, *Povijest povijesti*, 256.

⁶⁰ Burrow, *Povijest povijesti*, 256.

⁶¹ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 13 – 15.

⁶² Justin Lake, „Current Approaches to Medieval Historiography,“ *History Compass* 13/3 (2015), 89 -90; Deliyannis, „Introduction,“ 1, 6 – 7.

⁶³ Deliyannis, „Introduction,“ 6 – 7.

⁶⁴ Herbert Grundmann, *Geschichtsschreibung im Mittelalter* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978).

su žanrovi bili svojstveni određenim razdobljima. Do daljnjeg pomaka došlo je 80-ih godina s autorima Bernardom Guenée-om i Franzom Josephom Schmaleom kao predstavnicima. Njihove knjige *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval* (1980.) i *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung* (1985.)⁶⁵ u mnogočemu su slične, barem što se tiče pristupa srednjovjekovnoj historiografiji, koji je tematski i pruža uvid u razna djela srednjovjekovne historiografije kroz nekoliko tematskih odrednica: mjesto povijesti u srednjovjekovnom znanju, način na koji autor doznaje o prošlosti, način na koji se bilježi vrijeme, veza s religijskim tekstovima, priroda „istine“, funkcija teksta te recepcija kod publike. Iz perspektive većine današnjih povjesničara, ovakav pristup puno je bliži onomu čemu teži današnja historiografija i omogućuje bližu i bolju analizu tekstova srednjovjekovne historiografije te samim time, pruža bolji uvid funkciju tog teksta nakon što se sve navedeno kontekstualizira, nego li će šturi žanrovsko-kronološki pristup moći.⁶⁶

U recentnijoj se historiografiji na tragu toga pokušava na druge načine izvući korisne podatke o srednjovjekovnoj historiografiji, pristupajući joj na ponešto drukčiji način. Možda ponajbolji primjeri su knjige *The Past as Text: Theory and Practice of Medieval Historiography* autorice Gabrielle M. Spiegel te *Historiography in the Middle Ages* urednice Debre Mauskopf Deliyannis. Obje knjige ustvari su koncipirane kao studije pojedinih slučajeva, tzv. „case studies“ (prva djelomično), te na jednoj novoj razini ilustriraju načine na koje se treba pristupati izučavanju srednjovjekovne historiografije baš kroz te primjere. Knjiga Gabrielle M. Spiegel koncipirana je u dva dijela – teorijski i praktični. Teorijski nam pruža uvid u dosadašnje historiografske dosege i sadržava nekoliko eseja koji problematiku sagledavaju iz interdisciplinarnе perspektive kako bi se pružila teorijska podloga da bi se onda u idućem dijelu moglo pristupiti analizi pojedinih djela prema najnovijim historiografskim dosezima u istraživanju srednjovjekovne historiografije. Praktični dio bavi se pojedinim studijama slučajeva, fokusiran primarno na Francusku, s kronološko-tematskim pristupom kroz koji se vrlo jasno može shvatiti razvoj srednjovjekovne historiografije na pojedinim primjerima. Dakle, što je u određenom razdoblju ključno, zašto autori pišu upravo o tome i sl. Knjiga urednice Deliyannis slično je koncipirana, s nešto sažetijim, ali iznimno korisnim uvodom koji potpisuje sama urednica. U svega desetak stranica prikazuje ono ključno u istraživanju srednjovjekovne historiografije. Nakon uvoda slijede radovi raznih autora u kronološkom nizu

⁶⁵ Bernard Guenée, *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval* (Pariz: Aubier-Montaigne, 1980); Franz Joseph Schmale, *Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985)

⁶⁶ Deliyannis, „Introduction,“ 8 – 9.

od ranog do kasnog srednjeg vijeka, s tim da svaki autor pristupa određenom djelu/djelima na spomenute načine i tako kroz čitav srednji vijek. Korpus više autora ne samo da pojašnjava čitav razvoj srednjovjekovne historiografije, već se svakom studijom kroz individualni pristup ukalupljen u širem kronološkom slijedu, može izvući srž srednjovjekovnog pisanja o prošlosti. Također, svakako bi još napomenuo i knjigu *Historians in the Middle Ages* autorice Beryl Smalley koja je ustvari pregled čitave povijesti srednjovjekovne historiografije od začetaka do 13. st. Sva najvažnija i potrebna saznanja vezana uz srednjovjekovnu historiografiju, njen razvoj te promjene kroz čitavo srednjovjekovlje, sadržana su u ovoj knjizi. Bibliografija vrvi mnoštvom radova koji se na ovaj ili onaj način bave srednjovjekovnom historiografijom. Ove tri knjige svakako bih, uz neke partikularne radove Gabrielle M. Spiegel, koji su djelomično i sadržani u spomenutoj knjizi, smatrao najkorisnijima za početak bavljenja srednjovjekovnom historiografijom. Čitanje istih obogaćuje potrebnim znanjem te olakšava razumijevanje što uopće jest srednjovjekovna historiografija, što ju čini, te naravno, kako pristupiti izučavanju iste.

Najvažniji korak pristupa izučavanju srednjovjekovne historiografije jest kontekstualizacija samih djela. Naime, svako od njih nastalo je u određenom kontekstu te ima različite ciljeve i pozadinu. Upravo je sadržaj tih djela ponajviše uvjetovan percepcijom vlastite grupe iz koje potječe autor, a tematski interes djela odražava suvremeni pogled autora. Tekst reflektira interese, kulturu te iskustvo autora te društvo u kojem nastaje.⁶⁷ Potrebna je zasebna kontekstualizacija svakog teksta. Tekst se mora „vratiti“ u svoj društveni i politički kontekst.⁶⁸ Djela srednjovjekovne historiografije zrcala su stvarnosti u kojima nastaju, a promjene u samom pisanju reflektiraju promjene u društvu, kolektivnom mentalitetu i memoriji. Postoji i postojalo je, tijekom povijesti, mnoštvo načina aproprijacije prošlosti za vlastite ciljeve, a pisanje povijesti jedan je od takvih. Za razumijevanje srednjovjekovne historiografije važno je razumjeti upravo tu komponentu.⁶⁹ Dakle, koje su se pojedine zajednice smatrale dovoljno važnima da same sebi pišu povijesti te kako su je pisali. Prema naglascima i usmjerenjima u samom tekstu možemo dobro uočiti što je nekoj zajednici u određenom razdoblju bilo bitno, u kojem kontekstu te tko su bili ti autori koji su prošlost zapisivali. Kako su se s vremenom

⁶⁷ Sharon Dale, Alison Williams Lewin i Duane J. Osheim, ur., *Chronicling History: Chroniclers and Historians in Medieval Renaissance Italy* (University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2007), XVII.

⁶⁸ Gabrielle Spiegel, *The Past as Text: The Theory and Practice of Medieval Historiography* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997), 24, 27; Dale, Williams Lewin i Osheim, ur., *Chronicling History: Chroniclers and Historians in Medieval Renaissance Italy* (University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2007), XVI – XVII.

⁶⁹ Lake, „Current Approaches to Medieval Historiography,“ 92 – 95; Deliyannis, „Introduction,“ 2.

razvijale određene institucije, tako se i mijenjao tematski fokus historiografskih djela. Žanrovi su, pak, ostajali isti, ali su izmijenjeni da služe svrsi kako je to zahtijevala potreba nekog novog razdoblja, odnosno društva iz kojeg taj autor proizlazi. Promjene se nisu događale samo u tematskom smislu, već je moguće i da su se pojedini dijelovi koje bi netko očekivao, u npr. historiji, potpuno gubili, a pojavljivali se neki novi. Takvih primjera je mnogo, ali za objasniti tu praksu naveo bih jednu sveobuhvatnu promjenu koja se događa u razvijenom srednjem vijeku. Naime, kako je broj pismenih ljudi bivao sve veći, tako se sve više laika počelo baviti pisanjem o prošlosti. U usporedbi s historiografijom ranijeg razdoblja srednjeg vijeka, kad je većina autora potjecala iz crkvenih krugova i samim time njihova djela bivaju prožeta biblijskim motivima, sada se ona počinju polako gubiti, a u fokus dolaze neke nove stvari. Svako djelo može nam reći i više o svijesti autora o kolektivu iz kojeg proizlazi. To može biti gradska komuna, redovnička zajednica ili nešto treće, ali ključno je da autor shvaća i pokazuje kolektivnu svijest o vlastitoj zajednici s kojom ju i dijeli, te je prenosi kroz djelo. Sve što spada pod korpus srednjovjekovne historiografije ima svrhu etablirati, kreirati i konačno, legitimizirati instituciju, kraljevstvo, dinastiju, grad..., tj. bilo kakvu zajednicu koja je u fokusu. Dakle, historiografija služi kako bi opravdala postojanje neke zajednice u određenom prostoru i vremenu. Taj legitimizacijski proces, koji se preko historiografije odvija etabliranjem u prošlosti za službu sadašnjosti, kreiran je preko postojećih normi i pravila, odnosno formi koje danas kategoriziramo u pojedine žanrove. Međutim, takvo što u srednjem vijeku jednostavno ne postoji.⁷⁰

Naime, u srednjem vijeku nema jasne koncepcije žanrova, iako možemo pratiti kako se neki od njih razvijaju i polagano formiraju u nešto što će ući u svijest ljudi onoga vremena kao definirani žanr. Međutim, već je napomenuto kako uopće nije poznato koliko su autori tih djela bili svjesni pišu li oni historiju ili npr. kroniku i što bi takvo pisanje trebalo podrazumijevati. Terminologija tih žanrova u srednjem vijeku uvelike je fluidna, a najčešće se spominju *historicus* i *chronicus*, dok od 13. st. možemo primijetiti i nazivlje poput *historiographus* i *cronographus*, ali iznimno rijetko.⁷¹ Danas, moderne kategorizacije radi, razlikujemo pregršt žanrova i podžanrova, ali iz perspektive srednjovjekovnih autora, to nije bilo od tolikog značaja. Stoga, ne treba čuditi ako se žanrovi isprepliću. Postoje slučajevi gdje autor naglašava kako piše kroniku i gdje po formi djelo jest napisano kronološki kao kronika, ali sadržajem i opširnosti više slični historiji. Puno korisniji pristup proučavanju djela srednjovjekovne

⁷⁰ Deliyannis, „Introduction,“ 9 – 13; Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 184.

⁷¹ Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,“ 80 – 81.

historiografije jest onaj individualni, jer, neovisno o žanru kojem pripada, svako od tih djela proizlazi iz određenog konteksta i pisano je za različite ciljeve bez obzira što ih krasi mnoge sličnosti i identični elementi. Ono što žanrovi predstavljaju jest samo forma i model prema kojima se nešto piše. To više govori o autorovom poznavanju ranijih djela prema kojemu konstruira svoj idealni primjer čiju formu može preuzeti njegovo vlastito djelo, negoli o tome da on uistinu poznaje koncept žanra. Formu se ne smije zanemarivati jer nam i sama forma može nešto više otkriti o djelu, a upravo ključ za razumijevanje srednjovjekovne historiografije jest sadržaj samih djela, odnosno ono što je u fokusu. Treba razotkriti zašto je pojedina tema, vezana uz neku zajednicu u određenom vremenu baš u fokusu, zašto je autor odlučio pisati upravo o tome, što možemo iz toga izvući, koji je kontekst nastanka djela i slično. Neovisno o kojem žanru je riječ, svako djelo srednjovjekovne historiografije ima svoju svrhu. Ono nastaje od određenog autora ili više njih koji je i sam rezultat svoje okoline podjednako koliko je i to djelo rezultat njegovih vlastitih razmišljanja i ciljeva, pa tako možemo reći i da je djelo rezultat vlastite okoline, iako ono nastaje posredno preko autora koji mu postavlja ciljeve sukladno s njegovom vlastitom društveno-političkom realnošću. Stoga, istraživanje srednjovjekovne historiografije zahtijeva individualni pristup svakom djelu. U ovom radu primijenit će se sve napomenuto kako bi se moglo doći do srži svakog djela te istražiti pozadinu i razloge nastanka te pojasniti tematsko-sadržajne te književno-formativne izbore svakog autora, postavljajući ih u kontekst šire političke povijesti te vremena i mjesta nastanka, kao i ideološkog okvira svakog od pojedinih autora.

2. Temelji srednjovjekovne historiografije

Pisanje povijesti u srednjem vijeku zauzimalo je posebno mjesto u društvu. Ono što treba razumjeti jest to da historiografski rad nije komercijaliziran, nije donosio zaradu. Distribuiranje i kopiranje djela iznimno je skup posao, a knjige su dragocjene.⁷² Cijena produkcije knjiga naglo se povećala u razdoblju od 9. do 13. st. ponajviše radi skupocjenosti pergamene. No, ulogu je igrala i činjenica da, za razliku od rimskog razdoblja, u novoj srednjovjekovnoj Europi nema velikog broja robovske snage koja može ubrzati potrebne procese. U takvom okruženju skriptoriji samostana i katedrala postaju glavno središte produkcije knjiga. Samim time, većina autora koja piše povijesti pripada kleru. Pismeni laici u ranom srednjem vijeku bili su rijetkost, no to će se kasnije promijeniti te utjecati na trendove u historiografiji. Pisanje povijesti nije profesionalizirano, a zanimanje povjesničara ne postoji. To je tek nešto čim se pojedine osobe bave u slobodno vrijeme, nešto „sa strane“. Kasnije, u 13. i 14. st. povijest postaje dostupnija sve većem broju obrazovanih pismenih ljudi, ali i dalje je marginalizirana.⁷³ Na sveučilištima se ne posvećuje puno pažnje istoj te služi samo kao određen dodatak studiju.⁷⁴ Srednjovjekovni pisci povijesti sebe ne shvaćaju autorima, već kompilatorima koji uzorno prate put koji su utkali njihovi uzori – *auctores*, biblijski pisci i crkveni očevi. Na plagiranje se ne gleda kao nešto negativno. Dapače, ono je poželjno.⁷⁵ S tim da treba naglasiti da ideja plagiranja i autorstva u modernom smislu ne postoji. Sama forma i sadržaj historiografije uvelike su predodređeni smjernicama koje proizlaze iz temeljnih izvorišnih tradicija.⁷⁶ Ipak, treba imati na umu da srednjovjekovna historiografija nije homogen korpus istovjetnih djela. Ona se tijekom srednjeg vijeka transformira u skladu s društvenom i političkom stvarnosti te se prilagođava duhu vremena, prostora te individualnom duhu svakog pojedinog pisca/pisaca.

Srednjovjekovna historiografija počiva na dvjema tradicijama koje se međusobno nadopunjavaju i isprepliću – grčkorimskoj i judeokršćanskoj. Svaka od te dvije tradicije tvori određen dio „recepta“ za stvaranje srednjovjekovne historiografije. Grčkorimska tradicija autoru pruža oslonac u tvorbi djela. Pojedini (kasno)antički autori i njihova djela uzor su srednjovjekovnim autorima primarno u vezi s formom i modelom oblikovanja njihovih budućih

⁷² Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 9 – 10.

⁷³ Ibid, 10.

⁷⁵ Ibid, 10 – 11.

⁷⁶ Ibid, 13.

djela. Dakle, ona autorima pruža svojevrsna „pravila ponašanja“ koja su bili primorani pratiti. Preciznije, iako je žanrovska klasifikacija nadasve „mutna“, upravo ovoj tradiciji valja zahvaliti na oblikovanju istih. Književni modeli i forme korištene u pisanju srednjovjekovne historiografije grčkorimsko su nasljeđe. S druge strane, judeokršćanska tradicija više je vezana uz sveopći mentalitet.⁷⁷ Iz nje proizlazi razumijevanje i percepcija vremena i njegova tijeka što je ključan dio pisanja prošlosti, s obzirom da se unutar djela događaji moraju kretati na određenoj temporalnoj osi, a u ovom slučaju ona je kršćanska. U tome uvelike moramo zahvaliti sv. Augustinu koji je uveo „revoluciju“ u shvaćanju vremena i prvi detaljno pojasnio i razradio kršćanski tijek vremena te time napravio skok od klasičnog cikličnog načina razumijevanja protoka vremena. Nadalje, judeokršćanska tradicija ne samo što nudi način razumijevanja vremena, već i određene koncepte podjele istog na razdoblja razrađena u nekoliko različitih teorija.⁷⁸ Također, zaslužna je i za novo shvaćanje natprirodnog te uvelike i svrhu te cilj pisanja prošlosti. Ona uklapa „objekt“ pisanja u univerzalnu povijest čovječanstva, odnosno povijest spasenja u kršćanskom razumijevanju i u prvi plan stavlja Boga te Božansku providnost koji postaje glavni akter povijesti. Odnosno, čovječanstvo postaje dio Božjeg plana.⁷⁹ Za srednjovjekovnog čovjeka ne postoji svijet objašnjiv bez postojanja Boga. To je svijet apsolutnog dobra i apsolutnog zla, svijet nadnaravnog i zemaljskog koji se neprestano isprepliću.⁸⁰ Riječima Arona Gureviča, srednjovjekovni čovjek osjeća se sudionikom svjetske povijesne drame u toku koje se rješava sudbina svijeta i njega samog. On ne mora nužno poznavati prošlost, ali osjeća unutarnju spregu s njom. Srednjovjekovnom čovjeku njegov zemaljski život tek dobiva smisao kad biva uključen u širu povijest spasenja.⁸¹

2.1. Utjecaj grčkorimske tradicije – „pravila ponašanja“

Grčkorimska tradicija srednjovjekovnoj historiografiji pruža svojevrsni kalup u koji autori izlijevaju svoje djelo. Preciznije, ona je zaslužna za formu i modele djela, odnosno vanjski „kostur“ samog djela te načine na koji autor piše svoje djelo.⁸² Historiografski žanrovi proizlaze upravo iz ove tradicije. Konkretno o žanrovima i problematici koja se veže u njih već

⁷⁷Ibid, 27.

⁷⁸ Jacques Le Goff, *Must We Divide History into Periods?* (New York: Columbia University Press, 2015), 6 – 12.

⁷⁹ Ibid, 27; Gross, *Suvremena historiografija: Korijeni, postignuća, traganja*, 38 – 40.

⁸⁰ Gurevič, *Kategorije srednjovjekovne kulture*, 22, 25.

⁸¹ Ibid, 132 – 133.

⁸² Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 13.

je pojašnjeno u uvodu⁸³, s obzirom da je problematika usko vezana uz sam pristup izučavanja srednjovjekovne historiografije. Potrebno je znati da antika već poznaje određene žanrove poput anala i historija te su odlike ovih žanrova već bile definirane. Kronološki koncept anala i kronika definiran je već tada, a nasuprot njemu stajala je historija sa svojim retrospektivnim, elegantnim stilom pisanim u svrhu čitanja naglas. Osim žanrovskih koncepata koji su definirali kako djelo treba vizualno izgledati i na koje načine njegov sadržaj treba biti formiran i modeliran, iz ove tradicije potječe i edukativni aspekt historiografije. Naime, i povijest je našla svoje mjesto unutar rimskog triviuma. Ona je bila dio retorike, donekle i gramatike⁸⁴, a retorika je slovila kao najvažniji predmet u rimskom obrazovnom sustavu.⁸⁵ Dakle, imala je govorničku, tj. oratorsku dimenziju, stoga slijedi spomenuto čitanje naglas. Forma pisanja bila je bliska govoru, a narativna metoda ista kao kod govornika⁸⁶. Pisci poput Salustija i Svetonija i brojnih drugih bili su uzor prvim ranosrednjovjekovnim povjesničarima pružajući primjer kako historiografija treba izgledati. Ovaj je aspekt dakako ponajviše vidljiv unutar žanra historije jer strogi kronološki koncepti anala i kronika jednostavno ne dopuštaju previše prostora za manevriranje egzemplarističkim i moralističkim lekcijama koji će biti detaljnije pojašnjeni kasnije. Definirani žanrovi i retoričko usmjerenje historiografije rezultat su crpljenja inspiracije od rimskih autora.⁸⁷ Dakle, dok iz Rima srednjovjekovni povjesničari preuzimaju „pravila ponašanja“ i upute za pisanje, sam sadržaj djela determiniram je kršćanskim svjetonazorom. Ono što je oblikovalo srednjovjekovnu historiografiju jest „ubacivanje“ kršćanskog svjetonazora unutar ovih okvira.

2.2. Uloga kršćanskog svjetonazora u historiografiji

Uplivom kršćanstva u rimski svijet postupno se događa transformacija u shvaćanju vremena i njegova protoka, pa tako i pisanja povijesti jer se vrijeme o kojem se piše različito percipira. Naime, grčkorimsko shvaćanje vremena bilo je cikličko, a povijest se prije svega pisala kako bi se „otela zaboravu“. Kršćansko poimanje vremena posve je drukčije. Vrijeme postaje linearno, ono ima definitivan početak i kraj – od stvaranja svijeta do drugog dolaska Isusa

⁸³ Vidi poglavlje „Metodologija i pristup izučavanju (hrvatske) srednjovjekovne historiografije: Žanrovi srednjovjekovne historiografije i njihov (ne)značaj – pristup i ciljevi rada“.

⁸⁴ Ray, „Rhetorical Skepticism and Verisimilar Narrative in John of Salisbury's *Historia Pontificalis*,“ 68.

⁸⁵ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 15.

⁸⁶ Ward, „Some Principles of Rhetorical Historiography in the Twelfth Century,“ 103; Ray, „Rhetorical Skepticism and Verisimilar Narrative in John of Salisbury's *Historia Pontificalis*,“ 69.

⁸⁷ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 15; Gross, *Suvremena historiografija*, 35.

Krista.⁸⁸ Zato se često pojavljuje i svojevrsni predeterminizam, ono što je bilo prije postaje „proročanstvo“ za ono što će tek biti, kao što i Isusovo utjelovljenje daje smisao svom prethodnom vremenu, odnosno židovskoj tradiciji i povijesti zapisanoj u Starom Zavjetu kojeg su kršćani posve prisvojili u vlastitu religiju⁸⁹. Takvo poimanje vremena uzrokovalo je to da na povijesnu pozornicu stupa sam Bog, odnosno povijest postaje „Božja pozornica“. On postaje prisutan u povijesti, a sve što se ikad dogodilo ogledalo je Božje volje.⁹⁰ Također, u historiografiji se sada na temeljima židovske tradicije pojavljuju raznorazni „izabrani narodi“ poput starozavjetnih Židova. Upravo Biblija postaje polazišna točka kršćanske historiografije.⁹¹ Sve je već postojano i poznato u Bibliji, ono što ne znamo jest razdoblje od našeg vremena do kraja svijeta i to je „rupa“ koju historiografija nastoji upotpuniti.⁹² Nadnaravni elementi i ranije su bili dijelom historiografije, ali sada oni postaju dominantni. Božanska intervencija glavni je element prošlosti. Bog je njen stvoritelj i autor, a brojna nadnaravna bića poput anđela i demona postaju *dramatis personae* niti prošlosti koja biva tkana Božanskom voljom.⁹³ Nema historiografije bez Boga, ne postoji osoba koja vjeruje u svijet objašnjiv bez postojanja Boga.⁹⁴ Povijest postaje „povijest spasenja“.⁹⁵ Ona jedino ima smisla kad se promatra na Božjem planu.⁹⁶ Bez obzira koji objekt (narod, dinastija, kraljevstvo, grad...) popunja „rupu“ povijesti između Zavjeta i vječnosti, autori nastoje uklopiti isti u univerzalnu kršćansku povijest spasenja, neovisno o tome koliko je sam sadržaj njihova pisanja lokaliziran. Začetke kršćanske historiografije možemo pronaći kod sv. Augustina, odnosno u idejama koje je prezentirao u *De civitate Dei*.

⁸⁸ Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,“ 79, 81; Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 28.

⁸⁹ Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,“ 81, 82, 84; Za više podataka o apropijaciji židovske povijesti u kršćanstvu preporučam sljedeće radove: Spyros N. Troianos, „Christians and Jews in Byzantium: A Love – Hate Relationship,“ u: *Jews in Byzantium*

Dialectics of Minority and Majority Cultures, ur. Robert Bonfil i drugi (Leiden – Boston: Brill, 2012); Rina Talgam, „Constructing Identity through Art: Jewish Art as a Minority Culture in Byzantium,“ u: *Jews in Byzantium Dialectics of Minority and Majority Cultures*, ur. Robert Bonfil i drugi (Leiden – Boston: Brill, 2012); Nicholas de Lange, „Hebrews, Greeks or Romans? Jewish Culture and Identity in Byzantium,“ u: *Strangers to Themselves: The Byzantine Outsider: Papers from the Thirty-Second Spring Symposium of Byzantine Studies*, ur. Dion C. Smythe (Brighton: University of Sussex, 1998); Nicholas De Lange, „Jewish Education in the Byzantine Empire in the Twelfth Century,“ u: *Jewish Education and Learning*, ur. Glenda Abramson i Tudor Parfitt (Chur: Hardwood Academic Publishers, 1994); Elisabeth Revel – Neher, . *The Image of the Jew in Byzantine Art* (Oxford: New York: Seoul: Tokyo: Pergamon Press, 1994).

⁹⁰ Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,“ 81 – 82; Ernst Breisach, *Historiography: Ancient, Medieval, Modern* (Chicago: University of Chicago Press, 1995), 77.

⁹¹ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 27; John Burrow, *Povijest povijesti*, 208; Ernst Breisach, *Historiography: Ancient, Medieval, Modern*, 78 – 79.

⁹² Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 28.

⁹³ Ibid, 27.

⁹⁴ Gurevič, *Kategorije srednjovjekovne kulture*, 22.

⁹⁵ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 28.

⁹⁶ Gurevič, *Kategorije srednjovjekovne kulture*, 29.

2.2.1. Začeci kršćanske historiografije – Augustinova „revolucija“ u teoriji povijesti i njegovi nastavljači; Kršćanska percepcija i podjela vremena

Grčkorimsko vrijeme percipiralo se kao ciklično. Preciznije, vjerovalo se da se povijest periodično iznova ponavlja te da se unutar tog ciklusa svako nekoliko događaju tzv. „zlatna razdoblja“. Za razliku od pravocrtnog kršćanskog vremena, grčkorimsko nema početak i kraj već se konstantno ponavlja i kreće se od prošlosti prema danas prema neodređenoj budućnosti.⁹⁷ Ono se „vrti“ u ciklusima i vraća na početak.⁹⁸ Sveti Augustin se u *De civitate Dei* suprotstavio takvom shvaćanju protoka vremena te razvio svoju teoriju povijesti. Cikličnom računanju usprotivio se ovim riječima: „Filozofi ovog svijeta mislili su, kako taj spor ili ne mogu ili ne trebaju razriješiti drukčije nego da uvedu kruženje razdoblja, prema kojem su se u naravi stvari obnavljali i ponavljali uvijek isti događaji, i tako će poslije bez prestanka nizati sljedovi dolazećih i odlazećih vjekova; i ti krugovi mogu nastajati u svijetu koji traje, ili pak u stanovitim vremenskim razmacima svijet nastaje i nestaje, pokazujući uvijek kao novo, što je bilo i što će biti.“⁹⁹

Za Augustina vrijeme nije predstavljalo obnavljajuće cikluse, već linearan slijed koji ima svoj početak i kraj. Taj početak bilo je stvaranja svijeta, a kraj Posljednji Sud. Naravno, vrhunac i najbitniji događaj u slijedu bio je dolazak Isusa Krista. Takvo razumijevanje temelj je kršćanskog shvaćanja protoka vremena te ujedno označava i početak kršćanske historiografije.¹⁰⁰ Dakle, povijest je ustvari *operatio Dei* – Božje djelovanje, jednosmjerni teološki proces koji vodi spasenju¹⁰¹: „A zar je čudo što oni, lutajući tim kruženjima ne nalaze ni ulaza ni izlaza? Jer ne znaju gdje je početak ljudskom rodu i ovoj našoj smrtnosti, ni kakvim se krajem završava, budući da ne mogu prodrijeti u dubinu Božju, kojem je (iako sam vječan i bez početka) ipak od stanovita početka stvorio i vremena i čovjeka, kojega nikada prije ne bijaše stvorio; stvorio ga je u vremenu, ali ne prema nekoj novoj i iznenadnoj, nego prema nepromjenjivoj i vječnoj namisli.“¹⁰² Ovakvo razmišljanje o povijesti karakteristično je za čitavu srednjovjekovnu historiografiju. Bog postaje glavni akter u povijesti, ona nije ništa osim ogledalo njegove volje – „Božja pozornica“.¹⁰³

⁹⁷ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 27.; Gurevič, *Kategorije srednjovjekovne kulture*, 55, 134.

⁹⁸ Theodore E. Mommsen, „St Augustine and the Christian Idea of Progress: The Background of the City of God,“ *Journal of the History of Ideas* 3 (1951), 354. – 355.

⁹⁹ Aurelije Augustin, *De civitate Dei (O državi Božjoj)*, sv.2, prev. Tomislav Ladan, prir. Anton Benveniste (Zagreb: Kršćanska sadašnjost), 119.

¹⁰⁰ Mommsen, „St Augustine and the Christian Idea of Progress: The Background of the City of God,“ 354 – 356.

¹⁰¹ Ibid, 370.

¹⁰² Aurelije Augustin. *De civitate Dei (O državi Božjoj)*, sv.2, 123.

¹⁰³ Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,“ 79, 81 – 82.

Osim percepcije vremena, sv. Augustin zaslužan je i za prvu kršćansku periodizaciju povijesti. Povijest je podijelio na šest razdoblja te je antropomorfizirao usporedivši je sa šest razdoblja ljudskog života. Također, šest razdoblja simboliziralo je šest dana stvaranja.¹⁰⁴ Za lakše pojašnjenje prikazat ću Augustinovu podjelu povijesti na razdoblja i korespondirajuće dijelove ljudskog života u tablici:¹⁰⁵

Vremensko razdoblje	Razdoblje ljudskog života
1. Adam - Noa	Rano djetinstvo (<i>Infantia</i>)
2. Noa – Abraham	Djetinstvo (<i>Pueritia</i>)
3. Abraham – David	Mladost (<i>Adulescentia</i>)
4. David – vrijeme babilonskog sužanjstva	Odraslost(<i>Inventus</i>)
5. Sužanjstvo – sv. Ivan Krstitelj	Srednja dob (<i>Gravitas</i>)
6. Vrijeme između prvog i drugog dolaska Krista	Starost (<i>Senectus</i>)

Kraj šestog razdoblja označavao je dolazak vječnosti. Prema Augustinu, čovječanstvo je trenutno u razdoblju starosti (*senectus*) te će u tom razdoblju provesti iščekivanje Sudnjeg Dana. Nadalje, takva percepcija uzrokuje averziju prema bilo kakvoj ideji napretka. Takva je ideja bila „popularna“ kod onovremene intelektualne elite, a to je ideja o tzv. „kršćanskom napretku“ koju je poticao i Euzebije.¹⁰⁶ Ta ideja vezala je Rimsko carstvo i kršćansku religiju u gotovo neraskidivu vezu, koliko god se to činilo neobičnim. Naime, prema spomenutoj misli, kršćanstvo je konstantno u stadiju napretka. Taj napredak donekle je omogućen zahvaljujući uspjesima Rimskog carstva te su upravo u okvirima istog, kršćanstvo i Carstvo mogu međusobno podupirati i razvijati se.¹⁰⁷ Zanimljivo je i na koji način se ostvarila ta poveznica. Prema promicateljima ove ideje, rođenje Isusa Krista dogodilo se istovremeno s uspostavom *Pax Romana* što određuju tu međusobnu povezanost Carstva i kršćanstva.¹⁰⁸ Važna kršćanska

¹⁰⁴ Le Goff, *Must We Divide History into Periods?*, 7 – 8; Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 29; Burrow, *Povijest povijesti*, 221.

¹⁰⁵ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 30.

¹⁰⁶ Mommsen, „St Augustine and the Christian Idea of Progress: The Background of the City of God,“ 373; Gurevič, *Kategorije srednjovjekovne kulture*, 143.

¹⁰⁷ Mommsen, „St Augustine and the Christian Idea of Progress: The Background of the City of God,“ 360 – 363.

¹⁰⁸ *Ibid*, 373 – 374.

načela *pax* i *iustitia* ostvarena su upravo unutar Rimskog carstva.¹⁰⁹ Takvo „romanocentrično“ viđenje kršćanske povijesti bilo je karakteristično za Euzebija i Orozija.¹¹⁰ Za Augustina takva ideja je neprihvatljiva jer mira još nema niti će ga ikad biti, jedini mir za njega je onaj unutarnji koji se ostvaruje u potpunoj poniznosti i podređenosti Bogu i Božjoj volji. Što se tiče načela mira i pravednosti, ona će tek biti ostvarena i to jedino u vječnom životu, vječnoj Crkvi.¹¹¹ Ono što Augustin najviše zamjera suvremenima te nositeljima suprotnih ideja jest pretjerani materijalizam. Čitava ova ideja počiva na načelu *do ut des*, što bi se grubo prevodilo u smislu „Ja dajem, da bi ti dao“. Takav je bio i odnos rimskih careva i njihovih božanstava, počevši od Konstantina, rimskih careva i Boga.¹¹² U širem kontekstu to se može onda primijeniti i na Carstvo i kršćanstvo. Za Augustina je to predstavljalo odviše materijalistički stav, čemu se uvelike protivio.¹¹³ Za njega ne postoji napredak, već čovječanstvo dolaskom Krista ulazi u završnu fazu svog života, postaje staro – *senectus*.¹¹⁴ Stoga se takva ideja i ogledala u *De civitate Dei*.

2.2.2. Teorija o četiri monarhije – apokaliptičnost

Augustinova razdioba povijesti na šest razdoblja nije bila jedina podjela koju je poznavala srednjovjekovna historiografija. Dok šest razdoblja predstavlja religioznu diobu, ova sljedeća može se nazvati političko-religioznom.¹¹⁵ U kršćansku historiografiju utkala se ideja o tzv. „četiri monarhije“, slijedu od četiri moćna carstva koja će naslijediti peto, vječno i superiornije od svih prijašnjih.¹¹⁶ Izvorište ove teorije veoma je zanimljiva tematika. Naime, iako bi logično bilo zaključiti da je ova ideja doprla do kršćanskih autora, kao i mnoge druge stvari, prisvajanjem židovske povijesti¹¹⁷, izgleda da situacija ipak nije takva. Vjerojatno najpoznatija pojava teorije nalazi se u Knjizi o Danielu.¹¹⁸ Prije nego što je i sam biblijski Daniel imao priliku svjedočiti viziji četiri zvijeri (monarhije), prvenstveno je protumačio

¹⁰⁹ Ibid, 364.

¹¹⁰ Burrow, *Povijest povijesti*, 221.

¹¹¹ Mommsen, „St Augustine and the Christian Idea of Progress: The Background of the City of God,“ 363 – 364.

¹¹² Ibid, 359 – 360, 366- 368.

¹¹³ Ibid, 359, 369.

¹¹⁴ Ibid, 372.

¹¹⁵ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 29, 23.

¹¹⁶ Ibid, 32, 36; Swain, “The Theory of the Four Monarchies Opposition History under the Roman Empire.” *Classical Philology* 1 (1940), 1.

¹¹⁷ Vidi fusnotu br. 89.

¹¹⁸ Le Goff, *Must We Divide History into Periods?*, 6; Swain, “The Theory of the Four Monarchies Opposition History under the Roman Empire.” 1; Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 32.

Nabukodonosorov san. Kralj je usnuo kip „...golem kip, vrlo blistav... Tome kipu glava bijaše od čistog zlata, prsa i ruke od srebra, trbuh i bedra od mjedi, gnjati od željeza, a stopala dijelom od željeza, dijelom od gline.“¹¹⁹ Na kip se odvalio kamen koji ga je srušio te se pretvorio u brdo koje je napunilo čitavu zemlju.¹²⁰ Daniel je kraljev san protumačio izjednačivši kip s četiri monarhije (uključujući i onu Nabukodonosorovu) koje će na koncu srušiti kamen, odnosno Božje kraljevstvo koje će biti vječno.¹²¹ Kasnije je i sam Daniel imao viziju o tri zvijeri koje su se podigle iz oceana – lav, medvjed i leopard s četiri glave. Sve ove tri zvijeri, jednu jaču od druge, porazila je četvrta, najjača, zvijer s brončanim pandžama i željeznim zubima. Imala je deset velikih rogova i jedan mali koji je ovladao ostalima. Nakon toga vidio je samog Boga koji je naredio da se četvrta zvijer uništi vatrom.¹²²

Četiri monarhije predstavljene su upravo preko kipa te spomenutih zvijeri. Predstavljale su carstva koja su ugnjetavala Božji izabrani narod te će od Boga ona biti uništena, a njegov narod oslobođen.¹²³ Preciznije, predstavljaju Kaldejsko, Medijsko, Perzijsko i Makedonsko carstvo. Dakako, kasnije je u tu priču dodano Rimsko, odnosno zamijenilo je Grčko (Makedonsko). Joseph Ward Swain mišljenja je kako je ova teorija starija i od same knjige o Danielu te da je vjerojatno perzijskog podrijetla te se proširila pobunama protiv Seleukida. Autor Daniela dao joj je „makabejsko“ ozračje promijenivši Asirsku za Kaldejsku kao prvu.¹²⁴ Stoga je moguće kako se ova ideja u Rimu pojavila „doplivavši“ s Istoka, preciznije Male Azije, možda nakon nekog od rimskih pohoda.¹²⁵ Kršćani su, dakako, preuzeli ideju od autora Daniela, ali prvi kršćani nisu se trudili „poslagati“ svjetsku povijest prema shemi četiri monarhije.¹²⁶ Izjednačili su Rim s četvrtom monarhijom kao njegovi protivnici, ali izgleda da je u kasniju kršćansku historiografiju ova ideja (te shema) ipak ušla preko poganskih rimskih autora koji su istu preuzeli s Istoka. Kršćanski autori poput Hipolita (Rimskog), Julija Afričkog, Euzebija te Jeronima nisu spominjali Daniela te su kao uzor koristili poganske autore. Štoviše, Orozije je *Historiae adversus paganos* temeljio i podijelio upravo prema shemi četiri monarhije, ali izgleda da je tu shemu naslijedio od poganske misli.¹²⁷

¹¹⁹ Dn 2, 31-36

¹²⁰ Dn 2, 36

¹²¹ Dn 2,37-45

¹²² Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 32.; za detaljnije pojašnjenje Danielove vizije vidi Bibliju (Dn 7, 1-28)

¹²³ Ibid, 35; Swain, “The Theory of the Four Monarchies Opposition History under the Roman Empire.” 1.

¹²⁴ Swain, “The Theory of the Four Monarchies Opposition History under the Roman Empire.” 9 – 10.

¹²⁵ Ibid, 10-15.

¹²⁶ Ibid, 18.

¹²⁷ Ibid, 18 – 21.

Neovisno o tome, ideja o četiri monarhije čvrsto se utkala u kršćansku stvarnost da je shvaćana ozbiljno i do 15. st.¹²⁸ Nadalje, prisvojena je u kršćansku historiografiju, a Danielovo proročanstvo o uništenju „desetoroge“ (odnosno jedanaestoroge) zvijeri, tj. četvrte monarhije, predstavljalo je dolazak Antikrista.¹²⁹ Kršćani su petu vječnu monarhiju izjednačavali s Drugim Dolaskom ili Crkvom na zemlji.¹³⁰ Spomenuta zvijer i dolazak Antikrista pojavljuju se i u kršćanskoj apokaliptičnoj književnosti, posebice je ključna pojava u Knjizi Otkrivenja gdje ona predstavlja agenta Antikrista.¹³¹

Promjena dolazi upravo sa spomenutim Orozijem koji i dalje izjednačava četvrtu monarhiju s Rimom, ali ga „pripitomljava“. Za razliku od svog učitelja Augustina koji u propasti Rima ne vidi kraj svijeta, Orozije identificira upravo pad Rima s dolaskom Antikrista. Za njega je *Roma aeterna*¹³² bila jedini štit od nadolazećih barbara i konačnog kraja svijeta, koji se nakon pljačke Rima 410. Oroziju i njegovom učitelju Augustinu činio sve bliži. Deset rogova na glavi zvijeri predstavljalo je deset kraljeva koje će zavladata Rimom i podijeliti ga međusobno, nakon čega će doći Antikrist i ovladati njima, kao jedanaesti rog u Danielovoj viziji.¹³³ Rimsko Carstvo za Orozija bilo je na kraju „niti“ ljudske povijesti.¹³⁴ Nestanak Rima bilo je nešto s čime su se povjesničari morali sukobiti. Dok su neki poput Bede potpuno odbacili ideju o četiri monarhiji, drugi su kontinuitet jednostavno pronašli na Istoku, tj. u Bizantu.¹³⁵

Iako obje ideje možda nisu nužno bile u fokusu srednjovjekovnih povjesničara koji bi svoja djela shematizirali na taj način, niti je istima nužno posvećeno mjesto u srednjovjekovnim historijama, kronikama i sl., mislim da je ipak korisno spomenuti ih vezano uz mentalitet srednjovjekovnog čovjeka. Obje su utkane u isti, a samim time i historiografiju. Srednjovjekovni čovjek obuzet je osjećajem iščekivanja Sudnjeg Dana te vidi samog sebe kao dio univerzalne kršćanske povijesti. Čovječanstvo je staro i čeka svoj kraj te odlazak u vječnost. Bilo da je to uništenjem nekih od postojećih državnih tvorevina ili kako drukčije, ono je neizbježno. Stoga, autor i kad pišu svoje lokalne historije i kronike, svjesni neizbježnog kraja povijesti, postavljaju iste u širi kontekst univerzalne kršćanske historiografije i dopisuju ono što nedostaje između Novog Zavjeta i Posljednjeg Suda. Apokaliptične ideje te Božje kazne krase

¹²⁸ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 35, 38.

¹²⁹ Ibid, 35.

¹³⁰ Swain, “The Theory of the Four Monarchies Opposition History under the Roman Empire.” 18.

¹³¹ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 35.

¹³² Više o ideji vječnog Rima vidi: Rudolph Arbesmann, „The Idea of Rome in the Sermons of St. Augustine,“ *Augustiniana* 3/4 (1954), 305 – 324, Jaroslav Pelikan, „The Two Cities: The Decline and Fall of Rome as Historical Paradigm,“ *Daedalus* 3 (1982), 85 – 91 te članak Theodore-a E. Mommsena spomenut u ovom radu.

¹³³ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 45.

¹³⁴ Burrow, *Povijest povijesti*, 221.

¹³⁵ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 50.

većinu srednjovjekovnih historiografskih djela, posebice historije ranog srednjeg vijeka. Ipak, koliko god se u kasnijim vremena historiografija „sekularizira“, nadnaravno i apokaliptičnost i dalje su čest motiv. Ono je sveprisutno u umu, a simboličnost prožima svaki aspekt srednjovjekovnog života.¹³⁶ Sveprisutne ideje u mentalitetu srednjovjekovlja i dalje su tu, ali promjene u društvenoj i političkoj realnosti uzrokuju i popratne promjene u samoj historiografiji.

2.2.3. Univerzalna kršćanska povijest – eshatološka dimenzija historiografije

Uplivom kršćanstva u historiografiju, vođeno idejom povijesti spasenja te linearnošću kršćanskog shvaćanja i percepcije vremena, kao osnova srednjovjekovnog pisanja povijesti u kronološko shematskom, ali i tematskom smislu nastala je tzv. univerzalna povijest. Imajući početak i nadolazeći kraj, kršćanska je povijest poprimila i eshatološku dimenziju.¹³⁷ Također, upravo su autori prvih univerzalnih povijesti bili uzor, a često su i prepisivani od kasnijih autora srednjovjekovne historiografije.

Iako se tvorcem prve univerzalne povijesti smatra Julije Afrikanac koji je pisao u 3.st., zasluge za začetak kršćanske univerzalne povijesti pripadaju Euzebiju iz Cezareje čija je *Crkvena povijest*, na Zapadu poznata u prijevodu sv. Jeronima, postala nit vodilja i oslonac u pisanju povijesti mnogim srednjovjekovnim povjesničarima.¹³⁸ Suštinski, univerzalna povijest pomirenje je biblijske i poganske povijesti te inkorporacija istih unutar jednog općeg Božjeg plana.¹³⁹ Univerzalna povijest pruža shematsku vodilju, kronološke i tematske okvire pisanja, ali također i teološku refleksiju na sadržaj same povijesti. Podaci se aranžiraju u kronološkom nizu uz ekspresiju Providnosti te služe kao objašnjenje biblijske prošlosti koju su kršćani preuzeli od Židova.¹⁴⁰

Takva univerzalna povijest shvaćana je različito. Dok je Augustin odbacivao bilo kakvu sekularnu dimenziju, Orozijeva verzija s viđenjem Rima kao posljednje monarhije bila je znatno popularnija. Ipak, treba napomenuti da je ideja o 6 razdoblja također bila opće

¹³⁶ Gurevič, *Kategorije srednjovjekovne kulture*, 25.

¹³⁷ Michael I. Allen, „Universal History 300-1000: Origins and Western Developments,“ u: *Historiography in the Middle Ages*, ur. Deborah Mauskoph Deliyannis (Leiden: Boston: Brill, 2003), 17 – 18.

¹³⁸ Ibid, 19 – 20.

¹³⁹ Ibid, 22.

¹⁴⁰ Ibid, 25.

prihvaćena, a popularizirao ju je Izidor Seviljski.¹⁴¹ Kasnije je postala uvriježena u historiografiji.¹⁴² „Nastavljači“ su dodatno razradili ove ideje, a „otac engleske povijesti“ – Beda Časni, ujedinio je čitavu univerzalnu povijest u cjelinu koja reflektira cijelost fizičkog, duhovnog i moralnog svijeta. Upravo su ovo bili temelji kršćanske historiografije koja je postajala sve manje univerzalna i često je ta „univerzalnost“ značila svega postavljanje vlastite regije u okvire opće povijesti spasenja.¹⁴³ Tako je Michael I. Allen okarakterizirao srednjovjekovnu historiografiju kao pisanu „opominjućim stilom konfiguriranim za srednjovjekovne vladare“.¹⁴⁴ Tu se jasno vidi utjecaj retoričke misli. Kako se historiografije sve više i više „lokalizirala“ Orozijeva ideja o vječnom Rimu kao posljednjoj monarhiji doživjela je svoju vlastitu *translatio imperii*, a ulogu Rima preuzela je koja god državna struktura o kojoj je pisano. Ta ideja o univerzalnoj „svjetskoj“ državi preuzeta je od Rima te iznimno utjecajna u srednjovjekovnoj teoriji povijesti.¹⁴⁵ Univerzalna povijest stvorila je uvjete za kršćansko „građanstvo.“ U svijetu transformacije gdje Crkva biva svojevrsnasljednik Rimskog Carstva, biti djelom kršćanske povijesti značilo je biti legitimna država kršćanske srednjovjekovne Europe.¹⁴⁶

¹⁴¹ Ibid, 28 – 33; Burrow, *Povijest povijesti*, 221.

¹⁴² Allen, „Universal History 300-1000: Origins and Western Developments,“ 38.

¹⁴³ Ibid, 35.

¹⁴⁴ Ibid, 37.

¹⁴⁵ Curtius, *Evropska Književnost i latinsko srednjovjekovlje*, 35.

¹⁴⁶ Allen, „Universal History 300-1000: Origins and Western Developments,“ 42.

3. Razvoj srednjovjekovne historiografije i njena transformacija u skladu s društvenom i političkom realnosti

Iako srednjovjekovna i današnja moderna historiografija nemaju puno zajedničkog, zanimljivo je da obe prate njima suvremene trendove. Tematika srednjovjekovnog pisanja o povijesti često je rezultat i odgovor na tendencije koje se tada pojavljuju u društvu. Prvi srednjovjekovni povjesničari poput Jordana, Grgura iz Toursa, Bede Časnog i Pavla Đakona jasno pokazuju takve težnje. Naime, svi ti autori pisali su u razdoblju od 6. do 8. st., u vremenu transformacije nekadašnjeg rimskog svijeta u ono što poznajemo pod nazivljem srednjovjekovne Europe, tj. prvih barbarskih država od kojih većina današnjih europskih država vuče svoje podrijetlo. Kao što je već napomenuto, uzori srednjovjekovnih povjesničara potječu iz grčkorimskog svijeta, ali unutar kršćanske sfere. Jedan od ciljeva kasnoantičkih autora bio je povezivanje nove kršćanske tradicije s Rimom, tj. Rimljana s kršćanima u vrijeme kad kršćanstvo zadobiva primat u Carstvu. U potpuno novoj realnosti koja nastaje nakon dezintegracije Rimskog Carstva na čijim temeljima „barbarski“ narodi grade svoje političke tvorbe bilo je potrebno te iste narode integrirati u kršćanski svijet. Upravo su zato prve historije pisane baš o tim narodima, a i sami autori bili su dijelom etničkog korpusa o kojem pišu. U fokusu ranosrednjovjekovne historiografije nalazi se *gens*, odnosno narod.¹⁴⁷ Jordan piše gotsku povijest – *Getica*, Beda anglosasku - *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, Grgur Tourski franačku - *Historia Francorum*, a Pavao Đakon langobardsku - *Historia Langobardorum*. Novi narodi koji oblikuju srednjovjekovnu Europu na ruševinama Rimskog Carstva i prisvajaju za sebe naslove nasljednika upravo istog Carstva trebaju nekako opravdati svoje mjesto u povijesti, a tome služe upravo gore napomenuta djela uz naravno još mnoge slične primjere.¹⁴⁸

Promjena u srednjovjekovnoj historiografiji započinje smrću Karla Velikog i dezintegracijom Franačkog Carstva nakon sporazuma u Verdunu 843. Tada ona postaje lokalizirana i više politički usmjerena.¹⁴⁹ Nije bilo više ličnosti poput Karla Velikoga, koji je mogao poslužiti kao „novi Konstantin“, i univerzalnog Franačkog Carstva koje bi se moglo

¹⁴⁷ Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,“ 79.

¹⁴⁸ Ibid, 87 – 89.

¹⁴⁹ Ibid, 79.

nazvati novim Rimskim te nema više centralizirane moći na Zapadu.¹⁵⁰ Historiografski fokus sve se više premješta na lokalne i regionalne vladare pojedinih kraljevstava i odražava njihove aspiracije, bez obzira što svako od njih može svoju političku tvorbu smatrati nasljednicom Carstva. Dolazi do pojave prvih „nacionalnih“ historija koje su jasno zrcalo tih aspiracija i težnji određenih vladara. Također, razvojem gradova i stvaranjem urbanog kolektivnog mentaliteta, posebice od 12. st. nadalje stvara se potreba za pisanjem gradske urbane povijesti.¹⁵¹ Dvanaesto stoljeće uistinu predstavlja prekretnicu i promjenu u europskom srednjovjekovlju. Dolazi do velikih ekonomskih, društvenih te intelektualnih promjena i novina u društvu. Razvijaju se gradovi i građanska klasa, novčana privreda i s njom novi tipovi eksploatacije, razvija se kanonsko pravo, novi razvijeni vladarski sustavi, bilo da je riječ o crkvenim ili sekularnim.¹⁵² Autorstvo povijesnih djela prelazi u ruke laika i sve je više takvih koji pišu povijest, najčešće svojih gradova. Dio je to sveopće „administrativne revolucije“ 12. st. Velik broj diplomatskih isprava potiče administrativnu pismenost te dokumenti javnih kancelarija sve više utječu na pismenost u nižim razinama. Treba imati na umu i razvoj notarijata kao vrlo važne funkcije, posebice u komunalnim sredinama. Iako u začecima tu funkciju prvotno obnašaju svećenici, kasnije je sve više laika obrazovanih na europskim sveučilištima.¹⁵³

Također se javljaju prosjački redovi koji isto tako žele opravdati svoje mjesto u društvu, podjednako kao raznorazni samostani, (nad)biskupije i sl., koji u toj novoj realnosti razvijenog srednjeg vijeka u prošlosti pokušavaju naći legitimizaciju i opravdanje za postojanje svojih institucija te kontinuitet koji seže daleko u prošlost i tako opravdati njihovo mjesto u sadašnjosti u kojem god kontekstu se nalazili.¹⁵⁴ Iako je politička funkcija bila izražena i u ranom srednjem vijeku sad ona dolazi više do izražaja. U historiografiji dolazi do upliva genealogije. Često i sama djela prate kronološku formu upravo po genealoškom formatu.¹⁵⁵ Ona služi kao metafora za prolaz vremena.¹⁵⁶ Kako se europsko plemstvo postupno razvija tako se razvijaju i težnje da

¹⁵⁰ Steven Vanderputten, „Typology of Medieval Historiography Reconsidered: A Social Re-Interpretation of Monastic Annals, Chronicles and Gesta,“ *Historical Social Research/Historische Sozialforschung* 4 (98) (2001), 145; Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,“ 92 – 93.

¹⁵¹ Deliyannis, „Introduction,“ 11 – 13; Spiegel, *The Past as Text: The Theory and Practice of Medieval Historiography*, 83 – 98.

¹⁵² Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 96.

¹⁵³ Matijević Sokol, *Studia Medievalia Selecta*, 25 – 26.

¹⁵⁴ Deliyannis, „Introduction,“ 11 – 13; Gabriele M. Spiegel, *The Past as Text: The Theory and Practice of Medieval Historiography*, 83 – 98.

¹⁵⁵ Bernd Schneidmüller, „Constructing the Past by Means of the Present: Historiographical Foundations of Medieval Institutions, Dynasties, Peoples, and Communities,“ u: *Medieval Concepts of the Past. Ritual, Memory, Historiography*, ur. Gerd Althoff, Johannes Fried i Patrick J. Geary (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 167 – 171.

¹⁵⁶ Gabrielle M. Spiegel, „Structures of Time in Medieval History,“ *The Medieval History Journal* 1 (2016), 31.

opravdaju vlastiti položaj u društvu, a genealogija služi upravo toj svrsi, kao što i njihovom vrhovnim seniorima – vladarima, služi kako bi legitimizirali položaj svoje dinastije kao vladajuće kuće određenog kraljevstva.¹⁵⁷

Prošlost postaje ideološka struktura, a potragu za istom oblikuju suvremene težnje. Kroz prošlost daje se vizija suvremenih događaja, onih koji se tek trebaju dogoditi. Traže se uzorci u prošlosti koji bi mogli objasniti sadašnjost.¹⁵⁸ Dakle, sadašnjost se legitimizira putem prošlosti.¹⁵⁹ Povijest se ne zapisuje više da se ne zaboravi, već da služi kao primjer kako treba ili ne treba postupati u sadašnjosti te da opravda suvremene težnje koje su zaokupljale srednjovjekovne povjesničare tj. političke tvorbe iz čijih okvira stvaraju. Stoga se u srednjovjekovnoj historiografiji pojavljuju mnoge propagandističke tendencije i ideološki argumenti koji služe upravo prije navedenim ciljevima.¹⁶⁰ No, ne smijemo zaboraviti da, iako je ponekad nešto više naglašena, politička funkcija ovih djela nije jedini relevantan fokus. Kršćanski moral, dobro, zlo, heroji, zlikovci, Bog koji djeluje preko istih neizostavan su element.¹⁶¹ Ljudsko ponašanje u prošlosti promatra se i provlači kroz načela kršćanskog morala i pouke kako bi se čitateljima pokazalo kako postupati u skladu s istim.¹⁶² U nastavku bih prikazao neke od temeljnih i najčešćih oblika pisanja o prošlosti s naglaskom na žanrovske razlike, ali ne u literarno-strukturnom smislu, već u onom tematskom. Podijeliti ću ih donekle kronološki, ali treba imati na umu da se mnogi oblici ponavljaju kroz čitav srednji vijek, kao npr. institucionalna povijest koja se ponovno „obnavlja“ s postankom novih crkvenih redova. Ono što treba razumjeti jest promjena i prilagodba historiografije vremenu te „duhu vremena“ onog razdoblja u kojem nastaje.

3.1. Etnička povijest ranog srednjeg vijeka

Historiografija ranog srednjeg vijeka ponajbolje oslikava gore opisane težnje i tendencije u historiografiji, samim time što je vremenski i mentalitetom najbliža antici. Ona nastaje u vremenu transformacije (kasno)antičkog svijeta u srednjovjekovni te za vrijeme

¹⁵⁷ Spiegel, „Genealogy: Form and Function in Medieval Historical Narrative,” 47.

¹⁵⁸ Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,” 84 – 85.

¹⁵⁹ Ibid, 86.

¹⁶⁰ Ibid, 78, 86.

¹⁶¹ Hrvoje Gračanin, „Povijest Langobarda Pavla Đakona i ranosrednjovjekovno povjesništvo,” u: *Povijest Langobarda*, ur. Tomislav Galović, Robert Šcerbe, Hrvoje Šugar (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2010), 363; Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,” 79, 81, 90.

¹⁶² Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,” 87, 90.

stvaranja novih barbarskih kraljevstava koji prelaskom na kršćanstvo prisvajaju tradicije na kojima nastaje historiografija.¹⁶³ Tako dolazi i do tzv. „naučene invencije“, odnosno preuzimanja postojećih rimskih invencija u vlastitu povijesti, kao npr. trojansko podrijetlo.¹⁶⁴ Antičko podrijetlo kao da je bilo nužno za legitimizaciju.¹⁶⁵ Kao što je već napomenuto, novi narodi žele se „uklopiti“ u rimski svijet, a to se pak odražava i na historiografiju. Trebalo je na neki način legitimizirati „barbarske“ kraljeve i njihove postupke, a to je u historiografiji odraženo tako da ih se izjednačuje sa starozavjetnim kraljevima, tj. čitav narod s Izraelitima. Tako da narodi koji su subjekt pisanja (npr. Langobardi kod Pavla Đakona) postaju novi „izabrani narod“.¹⁶⁶

Djela ranosrednjovjekovne historiografije, preciznije historije, često se grupiraju u isti žanr pod nazivom *origo gentis*. Time bi ona predstavljala povjesnicu o porijeklu određenog naroda (*gens*). Međutim, stvar je u praksi mnogo kompleksnija te o ovoj tematici ima mnoštvo rasprava u suvremenoj povijesnoj znanosti.¹⁶⁷ Osobno se neću upuštati u tu raspravu jer smatram da nije potrebna u kontekstu moje teme. Takvo grupiranje djela nespretno je jer korpus ranosrednjovjekovnih historiografskih djela iznimno heterogen. Unutar samog žanra historije, i to one etničke (koja je i najpopularnija) koja se grupira u *origines gentium*, postoje znatne razlike. Tendencija jest da se ovim djelima daje „barbarski“ predznak jer ona sadrže povijest pojedinog barbarskog naroda, ali treba razumjeti da svako pojedino djelo nastaje u određenom kontekstu. Često se i tematski razlikuju. Naprimjer, Beda piše crkvenu povijest, dok je povjesnica Grgura Tourskog bliža univerzalnoj povijesti. Nadalje, Grgur nije ni pripadnik naroda o kojem piše (Franci), kao ni Izidor Seviljski.¹⁶⁸

Zgodno bi bilo navesti nekolicinu primjera najpoznatijih djela ranosrednjovjekovne historiografije koji istovremeno prikazuju određene sličnosti koje vežu djela historiografije, ali i znatne razlike koje samo potvrđuju koliko je ona ustvari heterogena.

¹⁶³ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 50.

¹⁶⁴ Ibid, 50.

¹⁶⁵ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 51.

¹⁶⁶ Anthony D. Smith, *Chosen Peoples* (Oxford: Oxford University Press, 2003), 95 – 130; Smalley, 56; Mary Garrison, „The Franks as the new Israel? Education for an Identity from Pippin to Charlemagne,“ u: *The Uses of the Past in the Early Middle Ages*, ur. Yitzhak Hen i Matthew Innes (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 114 – 161; Alexander Murray, „Bede and the Unchosen Race,“ u: *Power and Identity in the Middle Ages: Essays in Memory of Rees Davies*, ur. Hew Pryce i John Watts (Oxford: Oxford University Press, 2007), 52 – 67.

¹⁶⁷ Joaquín Martínez Pizarro, „Ethnic and National History ca. 500 – 1000,“ u: *Historiography in the Middle Ages*, ur. Deborah Mauskopf Deliyannis (Leiden: Boston: Brill, 2003), 43 – 44.

¹⁶⁸ Ibid, 44 – 47.

Izidor Seviljski, koji je vjerojatno poznatiji po svojem enciklopedijskom djelu *Etymologiae*, ujedno je i tvorac *Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum* (7.st.). Ovo je djelo zanimljivo jer zrači svojevrsnim „gotskim patriotizmom“, ali lokalizirano je na područje Hispanije. Prikazuje povijest naroda koji su nastanjivali Španjolsku te vizigotsku povijest i unifikaciju Španjolske.¹⁶⁹ Povijesti Vandala i Sveva „prikačene“ su na *Historia Gothorum* i ustvari je riječ o kratkim sažetim pregledima povijesti ovih naroda.¹⁷⁰

Jordanova *Getica* (*De origine actibusque Getarum*, 6.st.), oslikava gotsku povijest iz perspektive stroga asimiliranog konstantinopolskog Gota, katolika te protuarijanca koji u potpunosti podržava Justinijana te smatra da bi se Goti morali pokloniti Carstvu.¹⁷¹ Dakle, djelo je pisano u potpunosti iz bizantske perspektive.¹⁷²

Grgur iz Toursa, najpoznatiji po često krivo poznatoj *Historia Francorum* (6.st.)(greška kasnijeg rukopisa, djelo se izvorno zove *Historiae*¹⁷³), pisao je o Francima te je najveći dio, šest knjiga od deset, posvetio upravo svom vlastitom vremenu. Dakako, jer je zadatak prošlosti bio da zrcali sadašnjost. Grgur piše o Francima, ali ne iz razloga što su oni Franci.¹⁷⁴ Sam Grgur bio je galorimskog senatorskog podrijetla te je obnašao funkciju glavnog biskupa merovinške Galije. Stoga i ne treba čuditi da se unutar *Historiae* krije i *gesta episcoporum* Toursa.¹⁷⁵ Samo djelo fokusirano je na dužnosti kršćanskih vođa.¹⁷⁶ Grgurov cilj, kao biskupa u Franačkom Carstvu bio je povezati barbarsku prošlost tog naroda sa sadašnjošću uzimajući u obzir dobre i loše primjere iz povijesti prožete kršćanskom moralizatorskom porukom koja treba biti uzor budućim Merovinzima.¹⁷⁷ Nadalje, inicijalni projekt od prve 4. knjiga podsjeća na univerzalnu povijest, dok je od 5. „mjesto“ posvećeno suvremenoj povijesti Merovinga, svega 15-ak godina.¹⁷⁸ Dakle, iako se često naziva „ocem francuske povijesti“, njegov fokus nije toliko *gens* Franaka, već isključivo merovinška povijest koju treba uklopiti unutar „povijesti spasenja“.¹⁷⁹

¹⁶⁹ Ibid, 57 – 59.

¹⁷⁰ Ibid, 57.

¹⁷¹ Ibid, 48 – 51.

¹⁷² Ibid, 48.

¹⁷³ Ibid, 52.

¹⁷⁴ Burrow, *Povijest povijesti* (Zagreb, Algoritam, 2010), 225.

¹⁷⁵ Pizarro, „Ethnic and National History ca. 500 – 1000,“ 52 – 53.

¹⁷⁶ Ibid, 56.

¹⁷⁷ Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,“ 87 - 90; Gračanin, „Povijest Langobarda Pavla Đakona i ranosrednjovjekovno povjesništvo,“ 341 - 342

¹⁷⁸ Pizarro, „Ethnic and National History ca. 500 – 1000,“ 54.

¹⁷⁹ Kathleen Mitchell, „Marking the Bounds: The Distant Past in Gregory's History,“ u: *The World of Gregory of Tours*, ur. Kathleen Mitchell i Ian Wood (Leiden: Boston: Köln: Brill, 2002), 300, 306.

Čak i anonimna *Gesta Francorum* (prijelaz 7. na 8 st.) nije u potpunosti etnička povijest. Ona podrazumijeva povijest Franaka, ali pod nazivom Franci „vidi“ neustrijsko plemstvo, iako se spominju i ostali koji pripadaju tom *gens*-u.¹⁸⁰ Jedini kojeg možemo nazvati „pravim“ povjesničarom Franaka jest Fredegar (7.st.) koji je ujedno u historiografiju uveo i prvi trojanski *origo gentis* te pisao povijest Franaka kao dio univerzalne povijesti.¹⁸¹

Historia ecclesiastica gentis Anglorum Bede Venerabilisa pisana je po modelu Euzebijeve crkvene povijesti i podjednako kako kod Euzebija Bog stvara uvjete da kršćanstvo „preuzme“ Rimsko Carstvo, tako kod Bede upravo Bog stvara uvjete da vlast u Britaniji pređe u ruke Anglosasa. Razlog tomu bio je jer Briti nisu širili riječ Božju te su novi Božji „izabrani narod“ postali upravo Anglosasi. Briti su prikazani u negativnom kontekstu, a Anglosasi su oni koji su poslani od Boga da preuzmu Britaniju od grešnika.¹⁸² U središtu njegova zanimanja je konverzija Engleske i unifikacija s drugim stanovnicima otoka (Škoti, Pikti, Briti) unutar rimskog modela kršćanstva.¹⁸³ Dakle, jedina unija koju predstavlja jest ona unutar engleske crkve.¹⁸⁴ Unatoč viđenju Anglosasa kao „izabranog naroda“, Bedino djelo nije etnička ni nacionalna povijest. Štoviše, dok je prva knjiga sekularna, ostale su vjerskog naglaska s velikim brojem hagiografskih epizoda. Prikazuju duhovnu preobrazbu i posvećenje Britanije uz apokaliptičnu perspektivu.¹⁸⁵ Vezano uz britansko otočje te također Brite je i Gildino djelo *De excidio Brittonum* koje govori o propasti Brita, ali manje je to pregled prošlosti koliko je kritika suvremenih crkvenih i svjetovnih elita dok činjenice iz prošlosti služe kako bi se mogla interpretirati stvarnost. Zbog grijeha tih elita i njihove moralne dekadencije Bog je dopustio da nakon nestanka rimske vlasti na vlast dođu Anglosasi.¹⁸⁶

Pavao Đakon, langobardski redovnik samostana Monte Cassino, piše *Historia Langobardorum* opravdavajući položaj vlastitog naroda i Beneventanskog Vojvodstva u kojem se njegov samostan nalazio u vrijeme kad je to vojvodstvo preostalo kao jedno od nekolicine langobardskih tvorbi koje Karlo Veliki nije osvojio. Prije svega ono treba biti uputa beneventanskom vojvodi Grimualdu III. Njegov prethodnik Grimuald I. prikazan je kao heroj čiji primjer treba slijediti jer je baš taj Grimuald odbio Bizantince i očuvao suverenitet

¹⁸⁰ Pizarro, „Ethnic and National History ca. 500 – 1000,“ 63.

¹⁸¹ Ibid, 59 – 61.

¹⁸² Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,“ 88 – 91; Gračanin, „Povijest Langobarda Pavla Đakona i ranosrednjovjekovno povjesništvo,“ 344; Pizarro, „Ethnic and National History ca. 500 – 1000,“ 66.

¹⁸³ Pizarro, „Ethnic and National History ca. 500 – 1000,“ 65.

¹⁸⁴ Ibid, 59.

¹⁸⁵ Ibid, 67.

¹⁸⁶ Gračanin, „Povijest Langobarda Pavla Đakona i ranosrednjovjekovno povjesništvo,“ 341.

Beneventa. Ipak treba naglasiti da ni Pavao ne gleda potpuno pomirljivo na svoje sunarodnjake u prošlosti, dapače osuđuje ih za brojna nedjela. Štoviše, dolazak Langobarda opisuje se kao kaznu Rimljanima, uz glad i kugu, jer su omogućili smjenu bizantskog vojskovođe Narzesa pred carem Justinijanom II., iako je on učinio mnoga dobra Italiji.¹⁸⁷ Tad se u povijest uključuje Bog koji koristi langobardskog vođu Alboina kao „Božje oružje“ koji bez problema i pretjeranog otpora osvaja Italiju jer je takva bila Božja volja. Unatoč tomu, Pavao kritizira barbarstvo i okrutnost Langobarda i nisu rijetke negativne konotacije u vezi s njima. Promjena se tek događa dolaskom Autarija na vlast koji uzima rimsko ime Flavije i tako se veže uz rimsku carsku tradiciju, nadilazi barbarstvo i prihvaća rimske vrijednosti. Nakon tog primjera više nema nasilja. Autari je, prema Pavlu, nakon osvajanja Italije dojahao do samog juga poluotoka, tj. Regija (današnja Kalabrija) i dotaknuo vrškom koplja more.¹⁸⁸ Naravno, vjerojatno je riječ o potpunoj fikciji, ali ona ima svoju svrhu. Ovim primjerom legitimizira se langobardska vlast te buduće pretenzije. Ona nije nikad dosegla do te točke, ali ovaj narativ služio je kao ideološko osnaženje Beneventa kao nasljednika langobardskih tradicija u vrijeme kad su one oslabljene zbog osvajanja Karla Velikog.¹⁸⁹

Smatram da su ovi primjeri izvrsni za razumijevanje konteksta u kojem nastaje srednjovjekovna historiografija te cilja samog pisanja iste. Kroz sva ova djela prožeti su isti elementi kršćanskog svjetonazora i moralizatorskog karaktera s poukom karakterističnog za retoriku, Bog je glavni „akter“ povijesti, a određeni narodi postaju njegovi „izabrani“ i mogu ostvariti političke ciljeve koji se kroz prošlost trebaju opravdati u sadašnjosti. Hrvoje Gračanin u studiji o *Historia Langobardorum* lijepo je ilustrirao ciljeve srednjovjekovne historiografije koji se mogu precizno ogledati u ovim primjerima. Srednjovjekovna historiografija bila je „odraz potreba u društvima izniklima na ruševinama antičkog svijeta koja su legitimitet tražila u povezivanju s tradicijama prethodne epohe i uklapanja u kršćanski svjetonazor“ te „sredstvo kojim su kulturne i političke elite uobličavale svijest o svom mjestu u onovremenom poretku država, ozbiljujući prošlost naroda u okvirima kršćanskih predodžbi o povijesti čovječanstva kao povijesti spasenja i s osloncem na nasljeđe Rimskog Carstva, kao uzorom za vlastito državno-političko uređenje”.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Spiegel, „Historical Thought in Medieval Europe,“ 91 – 92.

¹⁸⁸ HLIII, 45.; Gračanin, „Povijest Langobarda Pavla Đakona i ranosrednjovjekovno povjesništvo,“ 368 – 369.

¹⁸⁹ Gračanin, „Povijest Langobarda Pavla Đakona i ranosrednjovjekovno povjesništvo,“ 369.

¹⁹⁰ Ibid, 339.

Naravno, historija nije bila jedini žanr ranosrednjovjekovne historiografije. Kao „najprimitivniji“ oblik historiografije, na marginama uskršnjih tablica nastali su anali.¹⁹¹ U njima su zabilježeni pojedini lokalni događaji, vremenske (ne)prilike i raznorazne slične „crtice“ u kronološkom slijedu.¹⁹² S obzirom da izvor njihova nastanka, anali su primarno klerikalne provenijencije te su u redovničkim krugovima održali historijsku praksu.¹⁹³ No, anali nisu bili jedino svojstveni klericima. Spomenuo bih tako *Annales Regni Francorum* (u literaturi poznati kao ARF) koji su kraljevske provenijencije. U nastajanju od 741. do 829., većinski su fokusirani na političkoj povijesti, najčešće vojnim i diplomatskim uspjesima, a zanimljivo je napomenuti i da potpuno ignoriraju sve vojne poraze.¹⁹⁴

Osim anala, važno je napomenuti i *Liber Pontificalis*, koji je poslužio kao preteča i model za buduće *gestae* – biskupa i opata, ali kasnije i vladara. Započet negdje početkom 6. st., riječ je o papinskim biografijama koje nastaju u kontinuitetu i samim time broje više autora, knjiga te različit sadržaj. Tematski i sadržajno su poprilično lokalizirani pa ne treba čuditi kako je upravo ovaj model poslužio kao uzor spomenutim *gestae* koje su ujedno i temelj novog žanra lokalne povijesti, bilo institucionalne ili dinastičke. Sam *Liber* nastao je na temelju martirologija i diptiha¹⁹⁵, prvotno samo kao katalog papa s ciljem da utvrdi apostolicitet rimske biskupije, tj. poveže osobe papa sa apostolima.¹⁹⁶ Zanimljiva je i inkluzija fundacijskih dokumenata i dekreta što će se kasnije očitovati i u brojnim *gesta episcoporum* i *abbatum*.¹⁹⁷

3.2. Lokaliziranje historiografije – prve lokalno-institucionalne povijesti (*gestae*)

Prve „lokalne“ povijesti vežu se uz djela (*gesta*) držaoca crkvene vlasti na pojedinom području (opati i biskupi). Povijest spasenja uvijek prožima srednjovjekovnu historiografiju što se očituje u težnjama lokalnih crkava i samostana da ih se postavi u okvire kršćanske povijesti i ako je moguće podari im apostolicitet kao vlastitu legitimaciju.¹⁹⁸ *Gestae* čine jednostavne kronološke tablice, tj. kronike, koje su šire od anala, ali nemaju bogati literarni element

¹⁹¹ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 56.

¹⁹² Ibid, 58.

¹⁹³ Ibid, 57 – 58.

¹⁹⁴ Pizarro, „Ethnic and National History ca. 500 – 1000,“ 74.

¹⁹⁵ Michael Sot, „Local and Institutional History,“ u: *Historiography in the Middle Ages*, ur. Deborah Mauskopf Deliyannis (Leiden: Boston: Brill, 2003), 90 – 92.

¹⁹⁶ Ibid, 96.

¹⁹⁷ Ibid, 99.

¹⁹⁸ Ibid, 109.

historija. Dakle, to su katalogi držaoca dužnosti u kontinuitetu koji nastaju po uzoru na *Liber Pontificalis*, posebice kad Rim postaje prestižan na Zapadu, prvenstveno zbog Karolinga, ali kasnije i drugih „rimsko“-germanskih careva.¹⁹⁹ Ovaj žanr „cvjeta“ i koincidira s rastom carske vlasti (Karolinška, Otonovska, Salijska)²⁰⁰ te je elementaran oblik lokalne povijesti sve do 11. st. Kasnije se, razvojem gradova, sve više javljaju urbane povijesti, ali i novonastali redovi bave se historiografskom produkcijom kako bi legitimizirali svoj položaj u društvu.²⁰¹ Biskupi i opati ustvari nude „kronološku os“ po kojoj se autor „kreće“. Često je riječ i o više autora, posebice u klerikalnom kontekstu, jer se povijesti samostana i biskupija pišu u kontinuitetu. Zadatak autora *gestae* bio je dokazati da je lokalna crkva ili samostan na neki način vezana uz začetke kršćanstva, što je često dovodilo do invencije apostolskog podrijetla. Također, morao je postajati bar jedan svetac kojeg bi se vezalo uz začetak. S druge strane, važan je bio i trenutni prelat jer je upravo najviše informacije dolazilo iz njegova razdoblja te je samo djelo i kreirano kako bi bilo korisno crkvi u to određeno vrijeme.²⁰² *Gestae* su također sadržavale i brojne povelje i privilegije te inventare, ako bi se crkveni ili samostanski posjedi našli u ugroženoj situaciji, kako bi se isti mogli legitimizirati te da se potvrdi i legitimizira pravo i posjed u odnosu na neku suparničku silu.²⁰³ Promatrajući franačke *gestae* 9. st., može se vidjeti tendenciju da se samostan ili biskupija na neki način veže uz carsku obitelj.²⁰⁴ I kasnije, npr. u saskim gestama 10 i 11. st., kao što je ona Magdeburške nadbiskupije, cilj je povezati se uz carsku obitelj. Tako se prosperitet duguje osnivaču Juliju Cezaru, donositelju vjere Karlu Velikom te dakako, Otonu Velikom koji je i osnivač nadbiskupije.²⁰⁵ Tu je vidljiva i *translatio imperii*.

Usponom novih crkvenih redova u 12. st. oblik institucionalne lokalne povijesti dobiva novi uspon. Novi redovi koji teže uspostavljanju savršenog evanđeoskog i apostolskog života pišu povijest kako bi legitimizirali svoje djelovanje, odnosno svoju misiju i red te uspostavili viziju savršenog načina življenja u skladu s idealima prosjačkih redova naspram prijašnjih pokušaja redovničkih reformi.²⁰⁶ Kod franjevačkog reda često je u fokusu bio sam Sv. Franjo, posebno nakon njegove smrti koja je inspirirala životopise koji su ga prikazivali gotovo kao samog Krista te idealizirali njegovu viziju evanđeoskog i apostolskog života.²⁰⁷ Franjo nije bio jedini

¹⁹⁹ Ibid, 90 – 97, 107.

²⁰⁰ Ibid, 100.

²⁰¹ Ibid, 107.; Gračanin, „Povijest Langobarda Pavla Đakona i ranosrednjovjekovno povjesništvo,“ 95

²⁰² Ibid, 109.

²⁰³ Ibid, 112 – 113.

²⁰⁴ Ibid, 102 – 106.

²⁰⁵ Ibid, 106.

²⁰⁶ Bert Roest, „Later Medieval Institutional History,“ u: *Historiography in the Middle Ages*, ur. Deborah Mauskopf Deliyannis (Leiden:Boston: Brill, 2003), 278 – 280.

²⁰⁷ Ibid, 290 – 295.

te su i mnogi drugi zaslužni pripadnici reda dobili svoje životopise, tj. *vitae*, poput Sv. Klare i Antuna Padovanskog.²⁰⁸ Ponekad su se redovničke kronike, kao i anali, razvijali iz kalendara.²⁰⁹ Osim toga, historiografski korpus sadržavao je i brojne kataloge svetaca, svojevrsne biografije raznih pripadnika franjevačkog reda koji su služili kao primjer svetosti, virtuoznosti i trebali očvrnuti vjeru redovnika i pomoći im u borbi protiv hereza. Također su sadržavali i mnoge epizode iz povijesti samog reda, a kronike reda bile su usmjerene upravo na te elemente.²¹⁰ Dominikanci su s druge strane bili više usmjereni na prošlost samog reda nego li osobu sv. Dominika. Tek nakon kanonizacije Dominika 1234. godine došlo je do fiksacije na njega kao osobu.²¹¹ Zanimljivo je što je godinu prije Jordan Saski napisao *Libellus de initio ordinis fratrum praedicatorum*, s elementima hagiografskog djela i općenite povijesti reda. Upravo u iščekivanju kanonizacije ovo djelo reflektiralo je potrebe reda u tom razdoblju. Služilo je kako bi se izbjeglo da nakon kanonizacije sv. Dominika fokus bude previše na samoj svetosti, a zanemari se edukativna, pastoralna i crkvena uloga reda. Takav je npr. bio slučaj u franjevacu kod kojih su većina djela bila fokusirana na svetost i ideal života kojeg treba pratiti po uzoru na Franja i druge velike pripadnike reda. Naravno, kao i kod franjevaca velik dio historiografskog korpusa činili su katalogi svetaca te kronike reda.²¹²

3.3. Nacionalna povijest

Kako se po srednjovjekovnoj Europi konsolidirala vlast pojedinih političkih tvorbi, tako je taj proces zahtijevao i osnaživanje njihove ideološke osnove.²¹³ Mnogi autori koji su nerijetko i sami bili dio kraljevskog dvora, počínju pisati „nacionalne“ povijesti u kojem se očituju težnje i aspiracije vladara pod čijim pokroviteljstvom pišu.²¹⁴ Povjesničari engleske i francuske provenijencije koji se mogu pohvaliti historiografskom tradicijom koja počiva na Bedi i Grguru Tourskom, koriste djela tih autora kao osnovu svojih te ih nadopunjuju dok se u ostatku Europe tek u 11. st. počeo razvijati ovakav oblik pisanja narodne, pa onda i (proto)nacionalne

²⁰⁸ Ibid, 290.

²⁰⁹ Burrow, *Povijest povijesti*, 301.

²¹⁰ Roest, „Later Medieval Institutional History,“ 291 – 301.

²¹¹ Ibid, 301 – 302.

²¹² Ibid, 302.

²¹³ Što se tiče problematike nacija i nacionalizma u srednjem vijeku preporučam knjigu *The Origins Of Nationalism: An Alternative History From Ancient Rome To Early Modern Germany* Caspara Hirschija.

²¹⁴ Norbert Kersken, „High and Late Medieval National History,“ u: *Historiography in the Middle Ages*, ur. Deborah Mauskopf Deliyannis (Leiden:Boston: Brill, 2003), 181 – 184.

povijesti.²¹⁵ William, bibliotekar samostana Malmesbury u Engleskoj, inače pod patronatom samog kralja, u 12. st. piše *Gesta Regum Anglorum* u kojoj povezuje i pomiruje anglosaske i normanske tradicije kraljevstva.²¹⁶ S druge strane, nekoliko godina nakon Williamove povjesnice, Henrik, arhiđakon Huntingdona piše povjesnicu britanskog otočja s potpuno drugom koncepcijom. Piše povijest čitavog otočja i ujedno s time povijest Rimljana, Anglosasa, Vikinga i Normana i povezuje englesku povijest u koherentnu povijest čitavog otočja i naroda na čijim tradicijama počiva tadašnja Engleska.²¹⁷ U Španjolskoj pak biskup Ovieda Pelayo oko 1118. piše tzv. *Corpus Pelagianum* u kojem postavlja Leonsko – kastiljsko kraljevstvo u kontekst Izidorovih Gota. Kasnije, uspjehom rekonkviste pod kastiljskim kraljem Ferdinandom III. piše se, pod pokroviteljstvom dvora, opća španjolska povijest, ali kroz kastiljski kontekst te također vezivanjem na gotsku tradiciju koja legitimizira suvremeno kraljevstvo.²¹⁸ Rimljani i Arapi podjednaku se gledaju kao *universitas oppresorum*.²¹⁹ Kao i kod Henrika, također se radi o povijesti čitavog poluotoka. Polako se, dakle, zaokružuje nacionalna cjelina onog što će postati Španjolsko kraljevstvo. Neke od relativno novonastalih političkih tvorbi u Europi poput Ugarskog kraljevstva također zahtijevaju pisanje o svojoj prošlosti. Simon Keza u prvoj polovici 13. st. piše *Gesta Hungarorum* u kojoj pokušava integrirati Ugarsku u okvire kršćanskog svjetonazora i veze s antičkom Panonijom. Tradicija s kojom se veže je ona hunska, a Atila se prikazuje kao heroj.²²⁰ Mnoštvo je takvih djela kroz čitavu Europu napisano, ali ono što je važno razumjeti jest da ovakvi primjeri nacionalne povijesti gotovo uvijek nastaju pod pokroviteljstvom dvora i iskazuju dinastičke interese, a sami autori vezani su uz dvor i vladara.

3.4. Talijanski i njemački gradovi kao primjer urbane povijest i razlike u historiografiji uvjetovane kontekstom njena nastanka

Kad govorimo o urbanoj povijesti u okviru srednjovjekovne historiografije, govorimo o iznimno heterogenom korpusu djela. Naime, razvoj gradova tekao je posve različito ovisno o dijelu Europe. Političko – institucionalni procesi kroz koji gradovi prolaze razlikuju se i na neki način oni se uvijek nalaze u sukobu ili suradnji bilo s papinstvom ili Carstvom, ili pak međusobnoj. Talijanski gradovi-države razvijaju visoku svijest o komunalnoj pripadnosti dok

²¹⁵ Ibid, 182,

²¹⁶ Ibid, 183 – 184.

²¹⁷ Ibid, 184 – 185.

²¹⁸ Ibid, 186 – 194.

²¹⁹ Ibid, 193 – 194.

²²⁰ Ibid, 195.

se na području Njemačkog Carstva gradovi zbog prijetnji od strane lokalnih moćnika vežu uz osobu Cara i privilegije koje im nudi te je razina komunalne svijesti puno niža.²²¹ Činjenica da su gradovi stasali u zasebne gradove-države, značila je i zaseban identitet, kao i međusobnu netrepeljivost. To je također utjecalo na pisanje povijesti.²²² Često se uz urbanu historiju veže i crkvena s obzirom da su gradovi biskupijska i nadbiskupijska središta, a nije neuobičajeno da povijest pišu upravo biskupi koji kroz prošlost svoga grada žele etablirati i mjesto svoje biskupije te njenu prestiž i potvrditi sve one privilegije, posjede i drugo što joj pripada. Krasan primjer za to jest naša *Historia Salonitana* Tome Arhidakona. Ipak, po prvi puta baš vezano uz urbanu historiju, laici počinju pisati povijest te ona više nije monopol klera.²²³ To se posebno može vidjeti na primjeru talijanskih gradova koji u prošlosti traže kontinuitet postojanja njihove urbane zajednice. Naglasak je na djelima trgovaca i pomoraca te prestižu gradske zajednice, a nerijetko je forma kronološka i prati gradske upravitelje, bilo da su konzuli, potestati, magistrati ili u slučaju Venecije, duždevi.²²⁴ Cilj je obrana komunalne autonomije te afirmacije tzv. gradske *patriae*.²²⁵ Zanimljivo je da se može primijetiti i naglasak na dozi jedinstva između čitave komune, neovisno o društvenom staležu.²²⁶

Talijanski gradovi-države uistinu pokazuju komunalno jedinstvo i svijest o zajedničkoj pripadnosti, posebice ako se piše o pojedinim krizama u koje su isti zapadali. Iako u kontekstu gradske urbane povijesti politička funkcija ima primat, neizostavan je i kršćanski svjetonazor i tendencija da se, barem što se tiče talijanskih gradova, vežu uz Rimsko Carstvo i vuku podrijetlo iz istog. Uzmimo za primjer *Chronicon Faventinum* čiji je fokus prošlost od samog postanka svijeta pa do 1236. godine. Pisana je od strane crkvenih kanonika i samim time crkvene provenijencije, ali vrijedi naglasiti kako težište uopće nije na djelima biskupa već gradskih magistrata te se često ističe veza klera i laika. Gradska se milicija naziva *militia Christi* i ratni sukobi protiv susjednih komuna imaju gotovo križarski element.²²⁷ Ipak, klerici češće hvale gradske svece zaštitnike, dok npr. Caffaro, prvi analist đenoveških anala, za gašenje požara hvali građane.²²⁸ Većina talijanskih srednjovjekovnih povjesničara bili su svjetovnjaci Štoviše, nerijetko je riječ o sucima, notarima i drugim gradskim službenicima koji imaju pristup

²²¹ Augusto Vasina, „Medieval Urban Historiography in Western Europe (1100-1500),“ u: *Historiography in the Middle Ages*, ur. Deborah Mauskopf Deliyannis (Leiden:Boston: Brill, 2003), 317 – 318.

²²² Burrow, *Povijest povijesti*, 300.

²²³ Vasina, „Medieval Urban Historiography in Western Europe (1100-1500),“ 329, 340, 342, 343.

²²⁴ Ibid, 327 – 336.

²²⁵ Ibid, 333 – 337.

²²⁶ Ibid, 330, 345, 346.

²²⁷ Ibid, 330 – 332.

²²⁸ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 109 – 110.

političkim institucijama grada.²²⁹ Već sam napomenuo kako je riječ o iznimno heterogenom žanru historiografije, a razlike su vidljive ovisno o gradskom kontekstu. Primjera je, dakako, mnoštvo, ali ono što im je zajedničko jest inzistiranje na kontinuitetu zajednice te izgradnja kolektivnog identiteta gradske *patriae* pri čemu poslužiti može slavna gradska prošlost i uspjesi kako građanstva, tako i patricija koji upravljaju gradom te klera kao čuvara prestiža kako grada tako i crkvenog središta.

U njemačkim gradovima društveno-politička realnost je drukčija pa se to očituje i u historiografiji. Prije svega historiografska djela njemačke urbane provenijencije često su anonimna i prvenstveno su to djela klera koji žele očuvati kontinuitet svoje institucije, a manje razviti kolektivni identitet i svijest.²³⁰ Nema primjera razvijene gradske svijesti u unitarnom smislu, gradovi su podređeni kleru ili aristokraciji, s iznimkom Porajnja gdje postoje urbani centri. Stoga se kroz historiografiju koja proizlazi iz srednjovjekovnih njemačkih gradova mogu primijetiti identične tendencije isticanja nekih lokalnih i regionalnih interesa te se većina toga gleda kroz crkvenu prizmu i stavlja se naglasak na utjecaj biskupa i kontinuiteta biskupske tradicije.²³¹ Dakle, riječ je uglavnom o institucionalnoj povijesti koja se nadovezuje na gradski kontekst i tako se stvara svojevrsna urbana povijest kroz prizmu djelovanja ponajprije biskupa. Tako se npr. u *Annales Lubicenses* (1264. – 1324.), Lübeck dovodi u kontekst odnosa s Danskim kraljevstvom te se pojavljuju razni događaji iz prošlosti tog grada i ističe se veza laika i klera. Štoviše, za razne vremenske nepogode krivi se upravo građanstvo jer je istupilo protiv klera.²³² U Njemačkom Carstvu istovremeno su djelovale i samim time utjecale na urbani razvoj raznorazne episkopalne, redovničke, feudalne i centralističke sile te se nisu stvorili uvjeti za razvoj komunalne svijesti kao u talijanskim gradovima i to se jasno vidi na primjeru historiografije koja je više, osim u iznimnim slučajevima, vezana uz institucionalnu povijest raznih biskupija ili prosjačkih redova kao što je slučaj s *Annales Colmarienses maiores* (1277.-1472.) koje je pisao anonimni dominikanac. S obzirom na kontekst u kojem su djelovali dominikanci kao jedan od prosjačkih redova, nije ni čudo što djelo obiluje opisom problema urbane populacije poput npr. gladi²³³

²²⁹ Edward Coleman, „Lombard City Annals and the Social and Cultural History of Northern Italy,“ u: *Chronicling History: Chroniclers and Historians in Medieval and Renaissance Italy*, ur. Sharon Dale, Alison Williams Lewin i Duane J. Osheim (University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2007), 5, 7, 12.

²³⁰ Vasina, „Medieval Urban Historiography in Western Europe (1100-1500),“ 345.

²³¹ Ibid, 342 – 343.

²³² Ibid, 344 – 345.

²³³ Ibid, 346.

Što se tiče ostatka Europe, historiografski korpus ponajprije ovisi o kontekstu u kojem se razvijaju gradovi, ali uglavnom je kao i kod slučaja njemačkih gradova, povijest prije svega vezana uz crkvene institucije ili pojedine vladarske obitelji i dinastičke tendencije.²³⁴ Na kraju krajeva, i dva djela koja ću i sam obraditi pripadaju upravo korpusu urbane povijesti i imaju neke određene specifičnosti o kojima će više riječi biti u drugom djelu rada.

3.5. Historiografija i plemstvo – kraljevske biografije i upliv genealogije u historiografiju

Prvi dodiri historiografije s plemstvom i kraljevskim obiteljima očituju se u kraljevskim biografijama. Poznavateljima srednjeg vijeka zasigurno je poznata Einhardova *Vita Caroli Magni* (9.st.), tj. biografija Karla Velikog.²³⁵ Einhard je kao uzor pomno pratio Svetonijev model i prema riječima Beryl Smalley napisao svojevrsni „trinaesti život (*vita*)“.²³⁶ Einhard predstavlja donekle jedinstven primjer biografa s obzirom da je jedini bio laik, što je i vidljivo u priči o Karlovoj krunidbi 800 –e.²³⁷ Kasniji biografi, bilo franačkih kraljeva koji nastavljaju Einhardovu tradiciju, ili pak biografi njemačkih careva i engleskih kraljeva uglavnom su klerici te je fokus uvijek na prikazu idealnih kršćanskih vladara.²³⁸ Tako da uzorni primjer preuzimaju *vitae* svetaca, a ne toliko Svetonije koji je bio Einhardov uzor, iako je sam Einhard uzor mnogim „nastavljačima“. Većina autora hvali „svog“ vladara te ga brani i traži izgovore za pojedina ne tako kršćanska djela. Podaci su stoga poprilično selektivni, a pojedine epizode potpuno izbačena. Stoga se kraljevske biografije slobodno može nazvati propagandističkim s ciljem prikaza pojedinih vladara kao idealnih kršćanskih heroja.²³⁹ Kraljevske biografije možda su prva historiografska djela koja povezuju pisanje o prošlosti s kraljevskim dinastijama i plemstvom, ali genealogija poprima svoju istinsku ulogu tek kasnije.

Razvojem feudalnog društva i plemstva u historiografiji sve veću ulogu počela je imati i genealogija. Patrilinearne agnatske veze koje su igrale veliku ulogu i društvenom povezivanju i životu plemićkog sloja, dobile su ulogu i u historiografiji. Nije bilo neobično da je kronološka

²³⁴ Ibid, 349 – 352.

²³⁵ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 67.

²³⁶ Svetonije je autor *De vita Caesarum*, poznatije još pod nazivom „Dvanaest Careva“; Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 67.

²³⁷ Smalley, *Historians in the Middle Ages*, 68.

²³⁸ Ibid, 69 – 75.

²³⁹ Ibid, 78.

struktura pojedinog djela pratila upravo genealoški slijed obitelji²⁴⁰. Kako bolje etablirati prestiž svoje obitelji nego li prateći svoje pretke sve do mitskih rodonačelnika. Posebno je to bilo izraženo kod vladarskih obitelji koje su stvarale dinastičke mitove i vukle podrijetlo od često fiktivnih predaka.²⁴¹ Djelo koje dobro prikazuje tendencije plemstva da se osnaži i opravda svoj položaj u sadašnjosti kroz prošlost jest *Histoire des ducs de Normandie* Anonima iz Béthunea. Djelo se bavi prošlošću Normandije i Engleske te vladarskim obiteljima s obje strane. Također posjeduje životopise svakog vladara, a iznimna pažnja pridaje se pitanju nasljednih prava i legitimnosti rođenja.²⁴² U razdoblju kada stroge centralizacijske mjere vladara i uspon sve bogatijih obrtnika i trgovaca ugrožavaju status plemstva, ono se vraća u prošlost kako bi se obranilo od novih tendencija i svoj privilegirani položaj zaštitilo koristeći prošlost za legitimizaciju. Francusko plemstvo također je stvorilo i svoj vlastiti žanr historiografije, odnosno proznu povijest na narodnom jeziku koja se etablirala do kraja 13. st.²⁴³ Naime, i prije je plemstvo pisalo povijest, ali ona je bila dio šireg književnog razvoja i zamaha viteške kulture zajedno s romanima, *chanson de geste* i tzv. udvorne ili dvorske ljubavi i poezije. Što se tiče historiografije, uglavnom je bila riječ samo o prijevodima prijašnjih djela na narodni jezik.

Sve ove tendencije primarno su izišle na vidjelo u sklopu oralne tradicije. Ipak, historiografija na narodnom jeziku jest radije inkorporirala prozu nego stihove, ali svejedno je bila dio kolektivne ideologije vezane uz komemorativne ritual i kao takva, instrument čitavog društva, a ne samo plemstva. Samim time, ako su se povijesni narativi mogli čitati ili pjevati tako da ih svi čuju, oni nisu mogli poslužiti plemstvu u osnaženju svog položaja.²⁴⁴ Tekstualizacija vernakularne historiografije postala je zatim privilegij plemstva i plemićke kulture. Kako se u gradovima događalo zatvaranje plemstva, tako se usporedno i prozna historiografija na narodnom jeziku zatvorila u okrilje isključivo plemstva i postala njihovo oružje privilegiranosti naspram drugih slojeva društva u koji nisu bili pismeni.²⁴⁵ U razdoblju u kojem plemstvo proživljava svojevrsnu „krizu identiteta“, tekstualizacija historiografije i

²⁴⁰ Spiegel, „Genealogy: Form and Function in Medieval Historical Narrative,” 49; Schneidmüller, „Constructing the Past by Means of the Present: Historiographical Foundations of Medieval Institutions Dynasties, Peoples, and Communities,” 175 – 181.

²⁴¹ Spiegel, *The Past as Text: The Theory and Practice of Medieval Historiography*, 92 – 98.

²⁴² Ibid, 181.

²⁴³ Ibid, 178 – 179.

²⁴⁴ Ibid, 182 – 185, 193 – 194.

²⁴⁵ Ibid, 193 – 194.

historizacija narodnog jezika pomaže im osnažiti položaj, nadići tu krizu i uspostaviti nekakav privilegij u kontekstu promjena koje se događaju.

3.5.1. Genealogija i dinastički mitovi

Genealogija u historiografiji srednjeg vijeka služila je u osnaživanju položaja vladajuće dinastije te opravdavala njihove podvige u sadašnjosti zrcaljenjem prošlosti i djela njihovih prethodnika. Jedan od najzanimljivijih primjera koliko je genealogija bila ključna u historiografiji jest tzv. *reditus regni ad stirpem Karoli Magni*. Riječ je o doktrini koja je težila legitimizirati dinastiju Kapetovića tako da ih poveže s Karlom Velikim upravo putem obiteljskih veza i genealogije. U dionizijskim *Grandes Chroniques* pojavljuje se narativ o tome kako je Filip August oženio kćerku Balduina od Hainaulta i samim time kako je njegov sin Luj vratio dinastiju unutar linije Karla Velikog jer je njen otac vukao podrijetlo od njega. Krunidba Filipova sina Luja VII.²⁴⁶ gledana je kao ispunjenje proročanstva o tzv. *reditus*-u. Prijenos krune tj. kraljevstva, odnosno *mutatio regni*, u vrijeme kad je kruna dobila sve veći značaj kao simbol kraljevstva, gledana je kao Božja volja.²⁴⁷ Koliko god politička funkcija postala značajnija u historiografiji, a moralizatorska poruka blijedila, povijest je podjednako Božja pozornica kao i prije. Naime, tijela sv. Valerije i sv. Richera za vrijeme normanske invazije prenesena su u crkvu st. Bertin, a redovnici su ista kasnije odbili vratiti na što se sama Valerija ukazala Hugu Kapetoviću i rekla da ih mora vratiti, a zauzvrat će njegovi nasljednici vladati Francuskom do 7. linije. Ispunjenje tog proročanstva gleda se upravo u osobi Luja VII. koji je vratio Francusku u okrilje linije Karla Velikog zbog svoje majke. Samim time, Hugo Kapetović više nije uzurpator već Božjom voljom nasljednik krune. Nasilni početci Kapetovića time su opravdani, a dinastički mit koji je stvoren služio je i za koheziju Francuskog kraljevstva u kontinuitetu od Karolinga pa sve do Kapetovića.²⁴⁸ Tako je stvorena neprekinuta veza legitimnog vladanja između tri dinastije vezane krvlju kakve nije bilo u zapadnom kršćanstvu.²⁴⁹

Međutim, postavlja se pitanje zašto je Kapetovićima ovakva legitimizacija bila uopće potrebna kad je poznato da je upliva drugih dinastija na prijestolje već bilo, a ne postoji gotovo nikakva polemika protivljenja dolasku Kapetovića na prijestolje. Također, skoro svaka žena vladara dinastije na neki način može se povezati uz Karla Velikog. Dakle, mehanizmi legitimizacije su već postojali, a veze uz Karolinge su uspostavljene još i ranije, prije uspostave

²⁴⁶ Ibid, 111 – 113.

²⁴⁷ Ibid, 112 – 116, 161.

²⁴⁸ Ibid, 115.

²⁴⁹ Ibid, 112.

doktrine *reditus*-a.²⁵⁰ Bit ovih težnji ustvari je ležala u politici Filipa Augusta. Naime, kult Karla Velikog bio je iznimno raširen na dvoru Filipa Augusta, a sam kralj se pokušavao držati kao Karlo i pratiti njegov primjer u sadašnjosti.²⁵¹ Također, nakon kanonizacije Karla Velikog od strane Fridrika Barbarosse 1165., Karlo se počeo ponovno prisvajati u okrilje Carstva naspram lokalizaciji Karla u Francuskoj i identificiranje Franaka s Francuzima 12. st.²⁵² Stoga se trebalo i boriti protiv takvih tendencija. Svoje akcije opravdavao je akcijama Karla Velikog. Osvajanja teritorija koji su bili dio šire političke akcije Filipa Augusta, opravdana su upravo u povezivanju s Karlom Velikim, njegovim prestižem i osvajanjima koje je i sam pokrenuo. Iako legitimizacija dinastije možda i nije bila nužna, kult Karla Velikog bio je toliko raširen, a ovim tendencijama u historiografiji i dodatno osnažen te je Filipu poslužio kako bi svoj vojno-politički put zrealio prema primjeru Karla Velikog u prošlosti.²⁵³

3.6. Svjetska povijest razvijenog srednjeg vijeka – carsko-papinske kronike ili kronike *Martiniane*

„Totum mundum in unam redigens monarchiam“

Gilbertus Romanus, *Chronicon*

U razvijenom srednjem vijeku, primarno na području njemačkih zemalja, nastala je tendencija pisanja tzv. „papinsko-carskih“ kronika.²⁵⁴ Riječ je o historiografskim djelima u kojima kronološko-organizacijski okvir pružaju osobe papa i careva.²⁵⁵ Posebno se ovaj žanr popularizirao tijekom sukoba Fridirka II. i papinstva.²⁵⁶ Iako nazivljem „svjetska“, većinski su to slučajevi nastavljanja svjetske povijesti kroz lokalne i regionalne primjere. Bilo da je riječ o gradskoj, samostanskoj, dinastijskoj ili nekoj drugoj povijesti.²⁵⁷ Papinsko-carska kronika Martina iz Opave (Martinus Oppaviensis ili Martinus Polonus), inače vjerojatno poznatija kao jedan od prominentnijih izvora zaslužnih za legendu o tzv. papisi Ivani, zasigurno je

²⁵⁰ Ibid, 117 – 122.

²⁵¹ Ibid, 128.

²⁵² Ibid, 130 – 131.

²⁵³ Ibid, 132 - 137.

²⁵⁴ Rolf Sprandel, „World Historiography in the Late Middle Ages,“ u: *Historiography in the Middle Ages*, ur. Deborah Mauskopf Deliyannis (Leiden:Boston: Brill, 2003), 157.

²⁵⁵ Ibid, 159.

²⁵⁶ Heike Johanna Mierau, „Die Einheit des Imperium Romanum in Den Papst-Kaiser-Chroniken Des Spätmittelalters,“ *Historische Zeitschrift* 2 (2006), 284.

²⁵⁷ Sprandel, „World Historiography in the Late Middle Ages,“ 161.

najpoznatije takvo djelo. Velik broj kasnijih autora nastupali su kao nastavljači Martinove kronike, kroz čitavo 14.st., ali i kasnije²⁵⁸ Vrijedi napomenuti i da je Martinova kronika bila jedna od najrasprostranjenijih knjiga srednjovjekovlja.²⁵⁹ Diljem čitave Europe Martinova kronika korištena je kao suplement drugim autorima te je uvelike kopirana.²⁶⁰ Danas poznajemo preko 400 rukopisa Martinove carsko-papinske kronike, prema Wolfgangu Valentinu Ikašu, čak 437., što ga čini jednim od najprepisivanijih djela europskog srednjovjekovlja.²⁶¹ Popularnost Martinove kronike rezultirala je u činjenici da je *Chronica Martiniana* postala sinonim za carsko-papinske kronike. Inače, iako je Martinova najpopularnija te zasigurno najznačajnija, on nije bio prvi autor koji je na sličan način formulirao prošlost. Prvi ovakav primjer bila je kronika Huga od Sv. Viktora još 1130. godine, a 1221. nastaje kronika Gilbertusa Rimljanina.²⁶² No, u europskoj svijesti najpopularniji bio je upravo Martin te je postao autoritet povjesničarima od 13. st. nadalje.²⁶³ O popularnosti i značaju Martinove kronike govori i činjenica da je ona jedina latinska kronika prevedena na grčki, armenski i perzijski jezik.²⁶⁴

Zanimljiv primjer koji pokazuje koliko je značajna za historiografiju od 13. st. postala Martinova kronika je tzv. „Wilanowski rukopis“ koji se sastoji od četiri sloja. Prvi jest Martinova kronika, odnosno preciznije *Chronicon pontificum et imperatorum*. Drugi sloj tzv. *Gallicus*, napisan je od strane anonimnog francuskog autora, dok je treći prerada istog. Autor zadnjeg jest poljski kroničar Jan Długosz koji je vjerojatno i autor samog rukopisa koji se u cijelosti može sagledati u autorskom kontekstu te je evidentan ideološki okvir i cilj autora.²⁶⁵ Ono što je zanimljivo jest činjenica da su svi autori posuđivali iz Martinove kronike te istu produblivali i širili novim podacima, ali svaki od autora imao je različitu ideološku pozadinu

²⁵⁸ Ibid, 163 – 169.

²⁵⁹ Za više podataka o popularnosti i utjecaju Martinove kronike pogledati članak „Martinus Polonus' Chronicle of the Popes and Emperors: A Medieval Best-Seller and Its Neglected Influence on Medieval Chroniclers“ Wolfganga-Valentina Ikaša i tamošnje reference

²⁶⁰ Jacek Soszyński, „Between Textual Borrowing and Forgery. On Compilatory Practices of Medieval Universal Chroniclers Based on Martinus Polonus,“ *Organon* 52 (2021), 80.

²⁶¹ Wolfgang-Valentin Ikaš, „Martinus Polonus' Chronicle of the Popes and Emperors: A Medieval Best-Seller and Its Neglected Influence on Medieval Chroniclers,“ *The English Historical Review* 466 (2001), 331.

²⁶² Mierau, „Die Einheit des Imperium Romanum in Den Papst-Kaiser-Chroniken Des Spätmittelalters,“ 284 – 286.

²⁶³ Soszyński, „Between Textual Borrowing and Forgery. On Compilatory Practices of Medieval Universal Chroniclers Based on Martinus Polonus,“ 84.

²⁶⁴ Ikaš, „Martinus Polonus' Chronicle of the Popes and Emperors: A Medieval Best-Seller and Its Neglected Influence on Medieval Chroniclers,“ 332.

²⁶⁵ Soszyński, „Between Textual Borrowing and Forgery. On Compilatory Practices of Medieval Universal Chroniclers Based on Martinus Polonus,“ 81 - 82.

što je činilo njihovo djelo, koliko god inspirirano konkretno Martinovim, podosta različitim u sadržajnom smislu.²⁶⁶

Martinova kronika najorganiziranija je carsko-papinska kronika. Strukturno je organizirana tako da je za svaku godinu vladavine/pontifikata namijenjena po jedna linija teksta. Na primjer, 10 godina vladavine činilo bi 10 linija teksta. Također, jedan list pergamene bio je rezerviran za pape, a drugi za careve i tako naizmjenično. Kasnije se, tijekom vremena, ova praksa izgubila.²⁶⁷ Ovakvih kronika primjera je mnoštvo. Carsko-papinski okvir postao je univerzalni okvir za sistematsko udruživanje cjelokupne povijesti čovječanstva kroz osobe careva i papa. Ovakav model razumijevanja povijesti ustvari jest svojevrsno usavršavanje Augustinova i Orozijeve modela percepcije vremena. Sjetimo se kako je Rimsko Carstvo upravo ono posljednje u kojem se ostvario vrhunac ljudske, tj. kršćanske povijesti u obliku Isusova uskrsnuća. Carsko-papinske kronike funkcioniraju kao svojevrsno ažuriranje ovih modela. Ideja o jedinstvu Rimskog Carstva preživljava upravo u carsko-papinskim kronikama. Neprekinuta linija *Imperium Romanum* prikazuje se kroz dualnost duhovnih i svjetovnih vladara europskog srednjovjekovlja. Time ove kronike poprimaju i onu eshatološku dimenziju. Rimsko Carstvo stvoreno je Božjom voljom i providnošću koja povezuje osobe papa i careva u jedinstvo vječnog *Imperium Romanum*. Time se carsko-papinske kronike svrstavaju u domenu onih univerzalnih kršćanskih, svjetskih povijesti te su nastavak tog tematskog podžanra u novom ažuriranom ruhu. Kompleksnost međusobnih odnosa ne predstavlja nikakav problem jedinstvu Carstva. Ono nadilazi pojedinca.

Naravno, svaka carsko-papinska kronika podilazi nekim vlastitim ideološkim okvirima i pragmatičnim ciljevima. *Flores Temporum*, anonimna franjevačka kronika s područja Švabije, iako mnogo toga preuzima upravo iz Martinove kronike, puno više naglašava onaj imperijalni carski element, dok je kod Martina vrlo jasna pozicija o autoritetu papinstva naspram svjetovnih vladara. Dodavanja podataka vezanih uz vlastitu regionalnu ili lokalnu povijest sasvim je uobičajena stvar u ovakvim kronikama. Štoviše, veliku popularnost ovaj žanr doživio je kod vernakularnih povjesničara pa tako imamo brojne primjere engleskih kronika, npr., Andrewa iz Wyntouna koji dodaje podatke iz škotske povijesti potkrijepljene nekim drugim regionalnim

²⁶⁶ Ibid, 81 – 86.

²⁶⁷ Ikaš, „Martinus Polonus' Chronicle of the Popes and Emperors: A Medieval Best-Seller and Its Neglected Influence on Medieval Chroniclers,“ 329.

kronikama, uz ovu Martinovu. Ili pak *Li Myeurs de Histoires* Jeana d' Outremeuse-a od Liega koji jasno izvrće Martinove izjave pospješujući vlastiti franački karakter kronike.²⁶⁸

Već spomenuti Willanovski rukopis također je jedan od takvih primjera. Stoga, ne treba nas ni čuditi kada kasnije dođemo i do hrvatskog primjera jedne take kronike sa specifičnim podacima vezanima uz Ugarsko-hrvatsko Kraljevstvo te splitsku povijest. Martinova kronika, s obzirom da je i sam radio te boravio na papinskoj kuriji, precizna je i konkretna, dok su nasljednici često skloniji romantičarskim nastojanjima. *Translatio imperii* razumljiva je u srednjovjekovnom mentalitetu. Božjom voljom i providnošću Carstvo živi bez obzira na regionalnu rascjepkanost. Štoviše, spomen regionalne pripadnosti pojedinih papa, što je započeto već kod Martina, odražava upravo tu želju za jedinstvom Carstva. Različiti autori vide nastavak Carstva u različitim vođama, ali kontinuitet je u eshatološkom smislu uvijek sveprisutan. Individualni interesi uvijek su mogli uzrokovati određenu preformulaciju uspostavljene jednadžbe. Regionalna i lokalna povijest kao dio carsko-papinskih kronika uvijek je smještena unutar konteksta ujedinjenog neprekinutog Carstva. *Imperium Romanum* nudi kontinuitet koji je razumljiv kroz čitavu Europu.²⁶⁹ Ustvari, *Imperium Romanum* i jest kršćanska Europa. Na „krilima“ ovih ideja nastaju carsko-papinske kronike, dakako, svaka sa svojim specifičnostima ovisno o kontekstu njena nastanka. Ujedinjeno Carstvo daje eshatološki legitimitet nasljednicima istog te stvara svijest o jedinstvu uz formiranje partikularnih identiteta unutar samog Carstva.

²⁶⁸ William Matthews, „Martinus Polonus and Some Later Chroniclers,“ u: *Medieval Literature and Civilization: Studies in Memory of G.N. Garmonsway*, ur. D.A. Pearsall i R.A. Waldron (London: Bloomberry Publishingm 2014), 276 – 277, 285 – 286.

²⁶⁹ Mierau, „Die Einheit des Imperium Romanum in Den Papst-Kaiser-Chroniken Des Spätmittelalters,“ 298 – 312.

4. „Krnji ljetopis splitski“ - Miha Madijev de Barbazanis: *De gestis romanorum imperatorum et summorum pontificum*

„Krnji ljetopis splitski“, kako ga je nazvao Držislav Švob u istoimenom članku²⁷⁰, djelo je splitskog patricija Mihe Madijeva u kojem se u okviru svjetske povijesti donose mnogi podaci vezani uz Split 14. st., ali i događanja kako u Italiji, tako i na širem balkanskom prostoru. Autorstvo djela te datacija istog bili su problematizirani u historiografiji.²⁷¹ Gotovo da ne postoji element ovog djela koji nije problematiziran, odnosno moglo bi se reći, koji sam po sebi nije problematičan. Počevši od naslova koji djelo karakterizira kao historiju te činjenicu da je ono što imamo pred sobom tek *pars secundae partis* čitavog djela, pa do neujednačenosti pojedinih poglavlja unutar istog. Sve to stvara situaciju u kojoj je iznimno teško donijeti bilo kakav konkretan zaključak o samom djelu. Međutim, vjerujem da se uz postavljanje djela u kontekst vremena i mjesta nastanka, te pozadine njegova autora, kako i sadržaja te načina na koji je on formuliran, može doći do „kristalizacije“ onoga što ustvari jest ovaj „krnji ljetopis“.

Djelo je po prvi puta objavljeno od strane Ivana Lučića u čuvenom *De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex* 1666. godine.²⁷² Sam Lučić pronašao je prijepis rukopisa u biblioteci Petra Cindra, splitskog plemića koji je živio u 16. i 17. st.²⁷³ Taj isti čuva se u vatikanskoj biblioteci pod signaturom „Vat.lat. 7019“, a još ga je Šišić imao u rukama – „kodeks 7019“ te on tvrdo kako ga je Lučić tamo sam ostavio.²⁷⁴ Na svu sreću, rukopis je digitaliziran pa ga nije teško pronaći na mrežnim stranicama biblioteke.²⁷⁵ Inače, osim Mihe Madijeva, kodeks sadrži i Tominu salonitansku povijest, *Tabula A Cutheis, Memoria Archiepiscoporum Salonitane Ecclesiae, Regum Dalmatiae et Croatiae gesta* Marka Marulića, te *Hrvatsku Kroniku* u prijepisu Jerolima Kaletića, kao i neke salonitanske natpise.²⁷⁶ Kasnije je prijepis istoga objavio V. Brunelli 1886./7., a naknadno je i pretiskan u *Archivico storico per la Dalmazia* 1926.²⁷⁷ Na hrvatski je djelo preveo Vladimir Rismondo, a objavljen je unutar knjige *Legende i*

²⁷⁰ Riječ je o članku „Krnji Ljetopis Splitski“, objavljenom u časopisu *Vijesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, godine 1936.

²⁷¹ Uz gore spomenuti članak, Švob djelo dalje problematizira u „O hronologiji krnjeg ljetopisa splitskog“ u istom časopisu, godine 1942.

²⁷² Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 12.

²⁷³ Ibid, 9.

²⁷⁴ Ibid, 11; Stjepan Gunjača, „Uz rukopise djela 'Incipit istoria Salonitarum pontificum atque Spalatensium' Tome Arcidakona Splitskog,“ u: *Hauptmannov zbornik*, ur. Pavle Blaznik, Milko Kos, France Stele i Fran Zwitter (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1966), 167.

²⁷⁵ Vatikan, Biblioteca Apostolica Vaticana, MS Vat. lat. 7019.

²⁷⁶ Stjepan Antoljak, *Pacta ili Concordia od 1102. godine* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1980), 47.

²⁷⁷ *Archivio storico per la Dalmazia pubblicazione mensile* 1 (1926); Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 12.

Kronike(1977.)²⁷⁸, te potječe iz rukopisa koji se danas čuva u Nacionalnoj biblioteci Mađarske Széchényi u Budimpešti, a datira se u kraj 14. st. Zanimljivo, riječ je o istom kodeksu u kojem se nalazi i *Pacta Conventa* ili *Qualiter*²⁷⁹, a poznat je i kao „Papalićev kodeks“ jer se na naslovnoj strani nalazi ime Hieronymus Papalis, pa se pretpostavlja da je istom i pripadao.²⁸⁰ S obzirom da je uz Rismondov prijevod dostupan i faksimil rukopisa, bilo je moguće usporediti „mađarski“ rukopis iz 14. st. te Cindrov (Lučićev) iz Vatikana. Čini se da su sadržajno isti te je moguće da je Cindro gledao upravo onaj rukopis koji je završio u Budimpešti. Moguće je da je bila riječ i o nekom drugom prijepisu. Što se tiče datacije samog djela, Šišić je isto datirao u 1358. godinu.²⁸¹ To je ujedno i posljednja godina kada se Miha Madijev pojavljuje u izvorima te javnom životu grada Splita.²⁸² S obzirom da rukopis u kojem se djelo nalazi potječe s kraja 14. st., a već tada je dostupan isključivo dio istoga, možemo zaključiti kako se ostatak izgubio već tijekom 14. st. Djelo sadrži podatke o događajima u razdoblju od 1290. Do 1330. Ne možemo znati sežu li ti podaci možda i dalje kad ono nije u cijelosti sačuvano, ali možemo reći da djelo izgleda kao da je „iznenadno“ završeno. Daljnja analiza omogućit će nam preciznije datiranje djela.

4.1. „Incipit historia edita per Micham Madii“ – Niti historija, niti memoar, niti kronika. Nešto sasvim drugo?

Žanrovska klasifikacija pojedinog djela nije uvijek potpuno jasna, budući i da sami srednjovjekovni autori često nisu svjesni kako žanrovski pišu nešto potpuno suprotno od onog što im nalaže sama struktura i forma djela.²⁸³ Starija historiografija nije bila pretjerano „pristojna“ prema našem kroničaru Mihi pa je tako Franjo Rački tvrdio kako njegovo djelo nije „ni spomenica ni ljetopis“²⁸⁴, a Ferdo Šišić je ponešto kasnije izjavio kako nije riječ o historiji „kojeg grada ili zemlje“ niti je „memoar ni kronika“²⁸⁵. Za „glasnike“ starije hrvatske historiografije Mihino djelo tek je „zbirka pobrkanih vijesti“ koja „nema glavne misli, niti“ ni

²⁷⁸ Vedran Gligo i Hrvoje Morović, ur., *Legende i Kronike* (Split: Čakavski sabor, 1977).

²⁷⁹ Antoljak, *Pacta ili Concordia od 1102. godine*, 44 – 47.

²⁸⁰ Držislav Švob, „O Hronologiji kmjeg ljetopisa splitskog,“ *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 1 (1942), 1; Gunjača, „Uz rukopise djela 'Incipit istoria Salonitarum pontificum atque Spalatensium' Tome Arcidakona Splitskog,“ 166 – 167.

²⁸¹ Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 12.

²⁸² Ibid, 8.

²⁸³ Vidi uvodno poglavlje.

²⁸⁴ Franjo Rački, „Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjega vieka,“ *Književnik :časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti. Godina prva* (1864), 547.

²⁸⁵ Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 18.

„uređene svrhe“²⁸⁶. Možda se naizgled uistinu doima tako, ali ono je složenije nego što se čini. Postoji razlog zašto sve navedeno naizgled nedostaje. Prije nego li što i sam ponudim hipotezu vezanu uz žanrovsko podrijetlo, htio bih se pozabaviti nekim pitanjima otvorenima u historiografiji još u prošlom stoljeću.

Švob je držao da je djelo kasnije priređeno zbog sadržajno-strukturnih problema. Naime, djelo je razdijeljeno na poglavlja čiji naslovi ukratko opisuju o čemu bi se trebalo raditi u istom. Međutim, Švob drži da je razdioba rezultat kasnije priredbe jer često naslov poglavlja samo okvirno opisuje ono o čemu autor piše. Štoviše, nekad je znatno manje informacija o onome što bi poglavlje trebalo naglasiti, a više npr. o lokalnoj povijesti.²⁸⁷ Uzevši još u obzir da u naslovu stoji *pars secundae partis*, Švob je mišljenja da je takva konstrukcija čitavog djela rezultat priredbe koja je nastala kasnije, a da je sam priređivač iz ispremještanih listova „složio“ djelo te je ispalo onakvo kako jest.²⁸⁸ Za Švoba taj priređivač je ustvari Miha Madijev, ali ne onaj isti kojeg smatramo autorom djela, već neki kasniji.²⁸⁹ Smatra da je možda riječ o njegovom unuku koji je u poznat u izvorima s kraja 14. st.²⁹⁰ Činjenica jest da u naslovu stoji *edita* što bi dalo naslutiti da djelo jest izdano, ali ne nužno i napisano od strane Mihe Madijeva, ali treba imati još pokoju stvar na umu. Struktura djela ne mora nužno značiti kasniju priredbu niti to da je isto ispremještanost. Smatram kako se razlog ovih naizgled nelogičnosti krije u žanrovskom podrijetlu Mihina djela, ali o tome više kasnije.

Što se tiče autorstva djela, ne vidim razlog sumnjati u činjenicu da je autor upravo onaj Miha Madijev koji se kao istaknuti pripadnik splitskog patricijata, i to najviše klase istog, pojavljuje u izvorima u razdoblju istovremenom s događajima prikazanim u djelu. Jednaku „sumnju“ prema Švobovoj tezi pokazao je i Gregor Čremošnik.²⁹¹ O autorskom kontekstu te Mihi kao borcu za komunalna prava i vrednovanje Splita u okviru svjetske povijesti biti će raspravljeno kasnije. Međutim, mislim da treba spomenuti kako nam pojedini elementi djela potpuno idu u prilog toga da ih je morao napisati istaknuti pripadnik splitskog plemstva. Ako znamo da je Mihin djed osobno poznao te zajedno s Tomom Arhiđakonom krenuo u Italiju po potestata Gargana de Arscindisa, te da se sam Miha više puta spominje kao gradski sudac,

²⁸⁶ Ibid, 17 – 18.

²⁸⁷ Držislav Švob, "Krnji ljetopis splitski," *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 1 (1936), 215 – 216.

²⁸⁸ Ibid, 213 – 215.

²⁸⁹ Ibid, 214 – 216.

²⁹⁰ Švob, „O Hronologiji krnjeg ljetopisa splitskog,“ *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 1 (1942), 2; Gregor Čremošnik, „Prilog biografiji Mihe Madijeva,“ *Historijski zbornik* 9 (1956), 119; Čremošnik obrazlaže kako Švob misli na Miha Madijeva III., ako imamo na umu patronimičku identifikaciju, mogao bi biti unuk našeg Mihe.

²⁹¹ Čremošnik, „Prilog biografiji Mihe Madijeva,“ *Historijski zbornik* 9 (1956), 119.

te član Vijeća i ključnih institucija u kojima se odlučivalo o mnogim bitnim pitanjima splitske komune²⁹², ne vidim razlog zašto bi bilo nespretno zaključiti kako je upravo on autor ovog djela. Ne bi li upravo ovakvu osobu u razdoblju u kojem znamo da se laici sve više uključuju u pisanje povijesti, zanimalo upravo pisanje o prošlosti grada iz kojeg potječe te grada u kojem predstavlja najviši sloj vladajućih.²⁹³ Naravno, jednostavno ne poznajemo dovoljno podataka o drugim istoimenim pojedincima da bi mogli doći do preciznijeg zaključka o autorstvu. Meni se čini da je Miha sasvim pogodan kandidat, a sadržaj samog djela te kontekstualizacija istog može nam dati jasniju sliku.

Na temelju određenih tekstualnih primjedbi, Švob smatra da se autorstvo može razdijeliti na čak 3 autora, te da je djelo nastajalo sukcesivnim bilježenjem od 1322. godine.²⁹⁴ Razlog tomu jest „ispreturanost“ podataka, podjela u glave, nelogičnosti te kako on to naziva piščeve „jadikovke“²⁹⁵ koje se pojavljuju od 22. do 24. glave. Upravo radi sukcesivnog bilježenja i argumentacije koja daje naslutiti da je riječ o trojici autora.²⁹⁶ Švob smatra djelo ljetopisom te ga naziva „krnjim“. Sa Švobovim tvrdnjama ne bih se u potpunosti složio. Iako mu je argumentacija donekle točna, smatram da su zaključci krivi. Uistinu je moguće da je riječ o kasnijoj redakciji, te da je *pars secundae partis* naknadno dodano od prepisivača te da je djelo pisano sukcesivno. No, to djelo ne čini nužno ljetopisom, odnosno analima. Sukcesivno bilježenje moglo bi objasniti zašto se u tekstu npr. u pojedinim dijelovima bilježi „dies“, a ponegdje „lux“.²⁹⁷ Treba imati na umu i sve moguće uzore koje je Miha mogao imati pišući svoje djelo. Ispreplitanje više istih može dovesti do nekih nelogičnosti u samom djelu, posebice imajući na umu sukcesivno pisanje. Imajući sve ovo na umu, ponudio bih vlastitu hipotezu o žanrovskom podrijetlu Mihine povijesti, koja bi pojasnila neke nejasnoće i dala nam jasniji sud o tome što uopće jest Mihina povijest.

Starija historiografija, kao što smo već mogli vidjeti, bila je poprilično „gruba“ u sudu prema ovom djelu. Razlog tomu je još uvijek nedostatan razumijevanje srednjovjekovne historiografije koje nam je omogućeno današnjim dosezima u znanosti. Iako postoje djela koja svojim opsegom pokušavaju prikazati čitavu svjetsku povijest, gotovo uvijek se ona svede na

²⁹² Ferdo Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 5-8; Vladimir Rismondo, *Oblici i slova* (Split: Čakavski sabor, 1979), 325 – 326.

²⁹³ Vasina, „Medieval Urban Historiography in Western Europe (1100-1500),“ 329, 340, 342, 343

²⁹⁴ Švob, „Krnji ljetopis splitski,“ 213.

²⁹⁵ Ibid, 215.

²⁹⁶ Ibid, 215.

²⁹⁷ Ibid, 215.

„regionalizaciju“ ili „lokalizaciju“²⁹⁸ iste. Nije nimalo neobično što se, unatoč naslovima koji bi naslutili opširniji narativ, Miha oslanja na donošenje podataka iz svog vlastitog kraja. Carevi i pape služe mu tek kao kronološki okvir. Pisanje prošlosti u Mihino vrijeme dostupno je laicima poput njega i ne možemo očekivati da će gradski službenik imati jednaku dozu obrazovanja, poznavanja latinskog jezika te razumijevanja zadatka pisanja o prošlosti u srednjem vijeku. Ono što on može, jest potaknut događanjima te izvorima koji su mu dostupni, pokušati na najbolji mogući način prikazati Split u svjetlu univerzalne kršćanske povijesti.

Švob je zaključio da je riječ o ljetopisu, Račkom ono nije bilo niti spomenica niti ljetopis, Šišiću niti memoar niti kornika niti historija nekog grada ili zemlje.²⁹⁹ Stoga bih htio ponuditi novo mišljenje. *De gestis romanorum imperatorum et summorum pontificum* nije ništa drugo nego **carsko-papinska kronika**. Naslov djela nije nekakva amalgamacija dostupnih podataka u tekstu koji je priređivač naslovio tek tako. Naslov je upravo onakav kakav treba biti i sam nas dovodi do zaključka o čemu je ustvari riječ. Upoznavši se s ovim žanrom historiografije, zaključili smo kako je baš u Mihino vrijeme kolala gomila sličnih kronika, prvenstveno u njemačkim zemljama, ali i u Italiji. Štoviše, kronika Martina iz Opave, već je u 12. st. bila svojevrsni srednjovjekovni „bestseller“, a brojni ponavljači oponašali su njegov stil želeći kroz okvir koji pružaju rimski biskupi i carevi, prikazati svjetsku povijest, koja bi se kako je svojstveno srednjovjekovnoj historiografiji, često svodila na regionalnu ili lokalnu povijest.³⁰⁰ Mnoštvo je primjera djela sa sličnim naslovom te strukturom.³⁰¹ Nije li moguće da je upravo jedno od tih djela, ili možda čak i Martinova kronika, za koju potvrđeno znamo da je bila raširena diljem Europe, Miha imao pred sobom te koristio kao inspiraciju za svoje vlastito djelo. Već su prije mnogi zaključili kako je Miha zasigurno za vijesti koje dolaze iz talijanskih zemalja koristio talijanske kronike.³⁰² Sličnost je prevelika da bi bila zanemariva.

Stoga, ne mislim da je krivo zaključiti kako se radi upravo o primjeru jedne takve carsko-papinske kronike na hrvatskom prostoru. Štoviše, veliki je dio teksta posvećen sukobima gvelfa i gibelina u Italiji. Dakle, pripadnika pokreta privrženih bilo papi, bilo caru. Pri kraju samog djela, odnosno onog sačuvanog, naglasak se pomiče na Split te događaje od važnosti za splitsku

²⁹⁸ Allen, „Universal History 300-1000: Origins and Western Developments,“ 35.

²⁹⁹ Franjo Rački „Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjega vieka,“ *Književnik :časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti. Godina prva* (1864), 547; Ferdo Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 18; Držislav Švob, "Krnji ljetopis splitski," 213.

³⁰⁰ Vidi poglavlje „Svjetska povijest razvijenog srednjeg vijeka – carsko-papinske kronike ili kronike Martiniane“

³⁰¹ U digitaliziranim izdanjima *Monumenta Germaniae Historica* može se pronaći pregršt takvih djela (<https://www.dmgh.de/>)

³⁰² Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 13; Šišić napominje kako je isto primijetio V. Brunelli

komunu. Iako, treba napomenuti kako se događaji vezani uz Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo spominju diljem čitavog djela. Takva „lokalizacija“ djela nije ništa neobično, niti je neobično kako Miha donosi puno više podataka vezano uz lokalne/regionalne događaje. Gotovo sve carsko-papinske donose nam podatke iz regije u kojima su nastale.³⁰³ Jednostavno o njima više zna, s obzirom da im je suvremenik te je i sam bio svjedok istih. Uostalom, treba znati da je carsko-papinska kronika model pisanja povijesti u kojem osobe careva i papa pružaju kronološki okvir. Dakle, njihove ličnosti služe prvenstveno kako bi se koristeći razdoblje njihove vladavine utvrdio kronološki niz povijesti. Naravno da su podaci o njihovoj vladavini/pontifikatu očekivani, ali također su očekivane i devijacije u druge naizgled nevezane događaje smještene u isto razdoblje.³⁰⁴

Što se tiče nekih razlika u samom pisanju, smatram da je to rezultat činjenice da je Mihi za pisanje lokalne povijesti ponajviše poslužila Tomina *Historia Salonitana* kao uzor³⁰⁵, pa nije neobično da se unutar djela, uz careve i pape, pojavljuju i poglavlja o npr. biskupu Balianu (*gesta episcoporum* sadržana u Tominoj historiji) ili pak nešto narativnije i detaljnije epizode s elementima žanra historije. Nadalje, još je Šišić primijetio kako je Miha za podrijetlo Splita gotovo prepisao pojedine dijelove Tomine historije, koristeći uz to još i Percevalov predgovor Statutu grada Splita iz 1312.³⁰⁶ Šteta je, jedino, što djelo nije sačuvano u svojoj cjelini, pa detaljnije zaključke jednostavno nismo u mogućnosti donijeti. Bilo bi znatno lakše okarakterizirati djelo kao carsko-papinsku kroniku, kada bi ono bilo u potpunosti dostupno, ali smatram da je ono dostupno, i više nego dovoljno.

4.2. Hrvatska „Chronica Martiniana“ – forma i model djela

Iznijeli smo već, dakle, mišljenje kako je naš „krunji ljetopis splitski“ ustvari dio korpusa iznimno popularnog žanra historiografije u vremenu svog nastanka – carsko-papinska kronika. Ili kako su se iste kronike često sinonimno nazivale „Chronica Martiniana“. Mihina kronika nedvojbeno je dio istog žanra. Gledajući samu formu i model djela, ono je strukturalno identično brojnim sličnim kronikama s europskog kontinenta. Mihina kronika formulirana je na način da se naizmjenično izmjenjuju poglavlja, bilo o papama, bilo o carevima. S tim da vrijedi

³⁰³ Sprandel, „World Historiography in the Late Middle Ages,“ 161.

³⁰⁴ Ibid, 159.

³⁰⁵ Ova hipoteza će dalje biti protumačena u poglavlju „Historijski ekskurs“

³⁰⁶ Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 14 – 17.

napomenuti kako su brojni podaci o podvizima pojedinih vladara ili sl. uključeni u npr. poglavlja o papama.³⁰⁷ Vjerojatno je zbog ovakvih sličnih primjera Švob zaključio kako je riječ o kasnijoj redakciji nespretnog sastavljača. No, ovakvih primjera ima u mnogim carsko-papinskim kronikama i nije nužno nešto neobično.³⁰⁸ Već smo napomenuli da se Martinova točnost oko sadržajne podjele djelomično izgubila.³⁰⁹ Fenomen „linije po godini vladavine/pontifikata“ nije sadržan u Mihinom djelu. Naprotiv, uopće ne postoji striktna strukturalna podjela i ujednačenost između podataka o papama, carevima ili podataka općenito.

Carevi i pape prvenstveno pružaju kronološki okvir zato što su oni svjetovni, odnosno duhovni lideri europskog srednjovjekovlja, a kontinuitet neprekinutog *Imperium Romanum* prikazan je njihovom sukcesijom. Međutim, konkretan način njihova poretka nije toliko ključan. Oni prije svega zadovoljavaju datacijsku ulogu na linearnoj niti univerzalne kršćanske povijesti. Naravno, postavlja se pitanje koliko je Miha Madijev bio svjestan žanrovskih zahtjeva pišući svoju kroniku. U usporedbi s *Tabula a Cutheis* koja će biti obrađena kasnije, *De gestibus* je znatno jednostavnije djelo. Nadalje, treba imati i na umu da nije sačuvano u cijelosti, tako da brojna pitanja nažalost moraju ostati neodgovorena. Kada bi pred sobom mogli imati prvi dio Mihine kronike, mnogo toga bilo bi nam jasnije. Kraj kronike, odnosno dijela drugog dijela obilježen je „historijskim ekskursom“ kojem će biti posvećeno zasebno poglavlje, jer smatram da postoji razlog neujednačenost i različitosti tih pojedinih poglavlja, čiji se odgovor ne krije nužno u osobi drugog autora.

Zahvaljujući digitaliziranim izdanjima *Monumenta Germaniae Historica*, bilo je moguće brojne od tih kronika detaljnije sagledati te uočiti moguće strukturalne i tekstualne sličnost, i/ili podudaranosti. Znamo već da je postojalo nekoliko načina modeliranja samih djela. Izvorište žanra, kronika Martina iz Opave, modelirana je tako da se naizmjenično na jednom listu iznose podaci o papama, odnosno carevima na drugom, i to linija teksta za svaku godinu vladavine/pontifikata. Postoje i kronike u kojem je zaseban dio odvojen za svjetovne i crkvene vladare Europskog kontinenta. Mihina spada u onu treću grupaciju, u kojem nema jasne strukture podjele, već su djela papa i careva izmiješana.³¹⁰ U usporedbi s Martinovom

³⁰⁷ Na samom početku u poglavlju o Nikoli IV., Miha Madijev se dotiče i činjenice da je Andrija okrunjen za kralja Ugarske – *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*, ur. Vladimir Rismundo, u: *Legende i Kronike* (Split: Čakavski sabor, 1977), 159. (dalje: *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*), a slični primjeri se provlače kroz čitavo djelo.

³⁰⁸ Sprandel, „World Historiography in the Late Middle Ages,“ 161; Vidi poglavlje „Svjetska povijest razvijenog srednjeg vijeka – Carsko-papinske kronike ili kronike Martiniane“ za neke primjere

³⁰⁹ Vidi str. 47.

³¹⁰ Vidi str. 47.

kronikom, znatno je to oskudniji primjer. Međutim, strukturalna sličnost postoji u tome što je osnovna ideja potpuno ista. Kronološko nizanje papa i careva prisutno je podjednako i u prvoj takvoj kronici kao i kod Mihe Madijeva. U vrijeme kad je Miha pisao svoju kroniku, već se izgubila upotreba linije po godini koju je uveo Martin. Štoviše, već kod nekih nastavljača njegova djela, to više nije bio slučaj.³¹¹ Kod Mihe nema toliko detaljno razrađene podjele, već se naizmjenično, ali kronološkim redom, izmjenjuju navodi o pojedinim papama kao i vladarima, uz brojne podatke vezane uz splitsku te regionalnu povijest.

Sličnosti možemo primijetiti i u *Gesta imperatorum et pontificum* Tome iz Pavije iz 13. st. (*Thomas Tuscus*). Strukturalno govoreći, Tomina kronika dijeli se na niz poglavlja naslovljenih prema vladaru o kojem se donose podaci u pojedinom poglavlju. S tim da je ona znatno opširnija. Također, Tomina kronika donosi nam brojne podatke o sukobima gvelfa i gibelina, što je također čest motiv Mihine kronike.³¹² Već je spomenuto kako je Miha zasigurno morao koristiti pojedine talijanske kronike za podatke vezane uz talijanski prostor. Naravno, iste je mogao i čuti imajući na umu veze Splita s talijanskim gradovima.³¹³ No, jedan od najvećih problema Mihine kronike leži u tome što ona nije sačuvana u cijelosti, tek *pars secundae partis*. Kad bi pred sobom mogli imati i onaj prvi dio, vjerojatno bi određene stvari postale znatno jasnije i možda bi mogli utvrditi koje točno talijanske kronike je Miha koristio kao izvor. Ukoliko su iste sačuvane, naravno. Neka pitanja zasad moraju ostati neodgovorena, ali ono što je bitno u ovom slučaju jest primijetiti koliko je Mihina kronika formom i modelom jednaka brojnim drugim suvremenim, ali i ranijim, te kasnijim kronikama istog kova. Kada bi se slučajno pronašao onaj prvi dio kronike, mogli bi razmišljati o konkretnoj ulozi Mihe Madijeva kao autora. Je li njegova kronika nastavak neke prijašnje ili zasebno djelo? Ukoliko jest, to bi nam moglo biti poznato jedino iz nepoznatog nam uvoda. Srednjovjekovnim autorima nije bilo strano postojeća djela prenamijeniti kako bi odgovarala njihovom ideološkom okviru.³¹⁴ Možda se „svjetski“ podatci u Mihinoj kronici kriju u nekim drugima, dok je splitska povijest onaj djelić kojem Miha oblikuje svoj ideološki cilj. Franjo Rački izjavio je kako je Miha tek „...domaće bilježke metnuo u kvier svjetske poviesti koje su tada činili i rukovodili pape i

³¹¹ Ikaš, „Martinus Polonus' Chronicle of the Popes and Emperors: A Medieval Best-Seller and Its Neglected Influence on Medieval Chroniclers,“ 329.

³¹² *Thomae Tusci. Gesta imperatorum et pontificum*, u: Georgius Henricus Pertz, ur. *Scriptores (in Folio) 22* (Hanover, 1826), 483 – 258. (http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_22_S_483).

³¹³ Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 14.

³¹⁴ Soszyński, „Between Textual Borrowing and Forgery. On Compilatory Practices of Medieval Universal Chroniclers Based on Martinus Polonus,“ 80, 92.

carevi...“³¹⁵ Iako je funkcija ove opaske podcjenjivačka, Rački je ustvari bio potpuno u pravu, samo što tada nije bilo moguće djelo sagledati kao dio šireg fenomena srednjovjekovne historiografije, odnosno preciznije kao carsko-papinsku kroniku.

4.3. Historijski ekskurs

Posljednji dio *pars secundae partis* kronike Mihe Madijeva obilježen je nečim što sam odlučio nazvati „historijski ekskurs“. Razlog tomu leži u tome što pojedina poglavlja, iako ukomponirana unutar strukture carsko-papinske kronike, podsjećaju više na opširnije narativne cjeline historijskog žanra te sadrže neke elemente koji su po pojavnosti češći u tom žanru. Držislav Švob smatrao je kako je „krivac“ za ove razlike drugi autor.³¹⁶ Međutim, smatram da je razlog ove promjene „tona“, činjenica da je Miha kao inspiraciju, ali i izvor pojedinih podataka („O porijeklu građana grada Splita“) koristio historiju Tome Arhiđakona te od iste preuzeo pojedine elemente. Već je Šišić pokazao kako je za poglavlje o porijeklu Splitsana, Miha prepisao tekst Percevalova predgovora Statutu iz 1312. godine.³¹⁷ Iako je Miha i sam dodao pojedine podatke, velik broj rečenica doslovce je isti kao u Statutu. Nadalje, pojedine podatke preuzima direktno iz Tomine historije, a svakako treba napomenuti da je i sam Perceval koristio Tomu kao izvor.³¹⁸ Danas sigurno najznačajnije djelo srednjovjekovne historiografije hrvatskog povijesnog prostora, i u ono vrijeme značilo je tadašnjim piscima povijesti. Bilo kako bilo, Šišić je dalje utvrdio kako se Miha za još pojedine podatke poslužio Tominom historijom. Tako na primjer spominje Totila, što je preuzeto iz Tome, preciznije 7. poglavlja: „Gothorum tempore qui Totila duce de partibus Teutonie et Polonie exierunt, dicitur Salona fuisse destructa“³¹⁹. Miha nam tu vijest donosi riječima: „Post destructionem vero Salonae a Totila duce Polonorum...“.³²⁰ Dovođenje u vezu Totile s etnonimom *Polonorum*, Miha direktno preuzima iz Tomine historije.³²¹ Spomen Velikog Severa, tj. Severa *magnus* (*magnus Seuerus*), kojem je taj nadimak prvi nadjenuo Toma u 10. poglavlju³²² donosi nam i Miha: „sicut fuit

³¹⁵ Franjo Rački „Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjega vieka,“ *Književnik :časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti. Godina prva* (1864), 546.

³¹⁶ Vidi str. 51 – 52.

³¹⁷ Vidi str. 54.

³¹⁸ Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 15 – 17.

³¹⁹ Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana*, 30.

³²⁰ Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 15 – 17.

³²¹ Isto još Toma spominje na 32. str. „Venerant de partibus Polonie...cum Totila...“

³²² Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana*, 44.

Severus Magnus...“.³²³ Nadalje, uzmimo još navode o raseljavanju Salonitanaca te nazivanju Zadra prema rijeci Jadro kod Tome:

„Nichil enim eis videbatur deesse preter fluvium Yadrum, qui ex orientali parte Salonitane urbi multum delectabiliter infleubat. De que legitur in Lucano: Qua maris Adriaci longas ferit unda Salona set trepidum in molles zefiros excurrit Yader. Hoc igitur sepius nominato urbi nomen impositum est Yadria vel, ut quibusdam placet, ab Yadrío conditore Yadria nomen accepit.“³²⁴

Kod Mihe taj navod glasi:

„Qua maris Adriaci longas ferit unda Salonas; Et Tepidum in molles Zephiros excurrit Jader; Et iste Jader, ut habetur in chronicis antiquis et in libro poetarum, vocabatur flumen Salonae; et quia erat delectissima aqua et serena ad bibendum circuibat totam civitatem Salonae et consolabatur omnes ibi stantes in ea. Et usque Spaletum per conductos discurrebat; fuit impositum ipsi nomen fluvii Jader.“³²⁵

Vjerojatno se ono *in chronicis antiquis* odnosi na *Historia Salonitana* Tome Arhiđakona. Štoviše, vidimo da i Toma i Miha prenose isti citat rimskog književnika Lukana. No, razlog zašto sam ovaj posljednji dio kronike odlučio nazvati historijskim ekskursom ne leži isključivo u vrlo vidljivom prepisivanju Tome Arhiđakona, već i stilskom preuzimanju njegova historijski formuliranog pripovijedanja.

U poglavlju „O porazu bana Mladena od strane bana Ivana“ (*De conflictu bani Mladeni per banum Joannem*) Miha nam donosi poznati topos historijskog žanra, koji će se i kasnije pojavljivati u djelu – Božju kaznu.

„O blagosti Božja, koja ne dopuštaš da ijedno zlo ostane nekažnjeno, ni dobro nenagrađeno, pokazujući u ovom životu nad grešnicima sud s prijetnjom, ne hoteći trpjeti tolika zla, koja su u kraljevstvu Hrvata i Dalmatinaca svakodnevno vršili upravljači i službenici samoga bana... Ali gore spomenuti, nemajući Boga pred očima, svakodnevno počinjavahu ono što se Bogu nije dopadalo, zato nije čudo ako Bog neće da odloži presudu nad istima, već kroz kratko vrijeme oduzeti im vladanje i gospodstvo. Gdje je, dakle, bane Mladene, moć tvoja, kojom si kao ništa smatrao sve vladare svijeta, gdje je veličajnost tvoja, kojom si prezirao Boga nebeskog i Katoličku crkvu jer si zaređivao biskupe, opate i opatice, gdje je oholost tvoja kojom si pljačkao i osiromašivao gradove Dalmacije i Hrvatske, koji su željeli u miru živjeti i ostati u svom pravu, gdje je razbor tvoj, jer si više volio slušati smutljivce nego dobre savjetnike. Običavao si često

³²³ *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*, 171.

³²⁴ Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana*, 42.

³²⁵ Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 17.

čitati Sveto Pismo, ali se nisi pokoravao riječima Svetoga Pisma. Zato te Bog kažnjava i svrgava lišavajući te tvoje vladavine.“³²⁶

Nije knez Mladen bio jedini kojega je zapala Božja kazna, već je istu sudbinu doživio i kliški knez Juraj:

„O kneže Jurju, što si mislio ako nadvladaš i nadjačaš kneza Nelipca i Jurja, postaviti se preko Zadrana za bana Hrvatske i Dalmacija i razoriti Split? Ovo je išlo protiv kralja i dužda mletačkoga, jer si kušao uzdignuti Bajamonta na visok položaj, koji mrzi i (koji je) progonio dužda i komunu Mlečana. Drugo, kanio si razoriti grad Split te oteti Omiš i raspolagati njime po miloj volji, gdje bi se vodilo gusarstvo i bilo mjesto gusara. Onaj Bog i sveti gospodin uništio je tebe i sveo te je na tamničke okove, gdje ćeš oplakati svoje grijeh, koji si počinjao protiv SPLICANA i prolivao si krv na njih.“³²⁷

Zanimljivo, nadalje se Miha poziva na starije kronike (*in chronicis Spaleti*) govoreći o knezu Domaldu koji je isto doživio Božju kaznu nakon što je oteo 20 splitskih plemića.³²⁸ O tome doznajemo u 30. poglavlju Tomine historije „O ratu koji je vođen s Domaldom“. Iako Toma spominje nekolicinu „uglednih i bogatih građana“ te još „šezdeset drugih“.³²⁹ Opet, moguće je da se ovo *chronicis Spaleti* odnosi na Tomu, ali možda i neku danas nam nepoznatu kroniku. Možda je riječ o nekoj službenoj gradskoj kronici kojoj je Miha mogao imati pristup kao gradski službenik.³³⁰ Bilo kako bilo, element Božje kazne, klasični karakteristični topus historijskog žanra, prisutan je i u Mihinoj kronici. Osim Božje kazne možemo primijetiti i egzemplaristički pristup svojstven historijskom žanru. U gore spomenutoj opaski banu Mladenu, nude se neki primjeri nemoralnog i nekršćanskog ponašanja, te samim time *exempla* kako se kršćanski vladar ne bi trebao ponašati. Također, u poglavlju „O ratu splitskih građana s kliškim knezom Jurjom“ Miha kori SPLICANE za njihova djela:

„O nerazumni SPLICANI, što ste mislili vašim uspinjanjem provaliti u kliški kaštel i uhvatiti kneza Jurja. Zar niste znali da su prošle godine drugi dalmatinski gradovi s Mlečanima osrednju čast postigli povlačeći se odande sa štetama i stidom? O djetinjska pameti SPLICANA, zar niste mislili kad ste gledali kaštel kako stoji visoko na velikim hridima, koji od Tatara u vrijeme kralja Bele nije bio nimalo povrijeđen, a vama se činilo da ste ga već zauzeli? Zašto niste mislili na prošlost i prošlo stanje, kad su svi iz Dalmacije bili zavidni na mirno stanje i na vaš mir? A vi ste kao bezumni i hvastavi u jednom nasrtaju i za tren oka izgubili stanje i razbor vaših starih hoteći biti knezovi i velikaši podvrgavajući kraljevsku pokrajinu pod vaše gospodstvo, prema

³²⁶ *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*, 174 – 175.

³²⁷ *Ibid*, 180.

³²⁸ *Ibid*, 180.

³²⁹ Toma Arhidakon, *Historia Salonitana*, 171.

³³⁰ Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 17.

riječi mudraca: Jao tebi, grade, čiji je kralj dječak, a prvaci ujutro jedu, i jao tebi zemljo, gdje dječaci vladaju, a starci oskudijevaju, te će se tada izmijeniti dječak za starca, a neplemić za plemića.³³¹

Ovdje također vidimo *exemplum* svim splitskim građanima, kako se ne treba ponašati. Istovremeno ovaj odlomak služi i kao svojevrsno opravdanje neuspjeha Splitskana. Donekle sličan primjer vidimo i kasnije u namjernom izostavljanju Mikčeva neuspjeha, što je također retorički element „historijskog ekskursa“.³³² Nadalje, spomen Tatara ponovno možemo vezati uz Tomu Arhiđakona. „Tatarsku pošast“ kako je naziva Toma te konkretno Klis, spominje se u više navrata od 36. do 39. poglavlja.³³³ Uz Božju kaznu svakako bih još napomenuo i jedan apokaliptični detalj sa samog kraja djela: „Godine Gospodnje MCCCXXX sunce se zamračilo u ono vrijeme usred dana te postalo tamno i mračno kao mjesec VIII podnijevši pomrčinu svima na svijetu koji su bili na otvorenom očito.“³³⁴ Ipak, pomrčina sunca i mjeseca čest je topos u srednjovjekovnoj historiografiji te nije nužno rezerviran isključivo za historijski žanr. Kod *Tabula a Cutheis*, što će biti moguće vidjeti kasnije, apokaliptični prizori znatno su detaljnije opisani.³³⁵

U Mihinoj kronici prisutna su i poglavlja o nekim crkvenim poglavarima, odnosno nadbiskupu Balianu te nucerskom biskupu Augustinu iz Trogira.³³⁶ Poveznica s Tominom historijom može se povući još jednom kroz žanr *gesta episcoporum*. Iako je Mihina gesta znatno kraća i donosi tek nekolicinu podataka o spomenutim klericima, nije zgorega zaključiti da mu je za ta poglavlja uzor bio upravo Toma. S tim da su Mihi zasigurno ove osobe služile tek kao kronološki oslonac. Još vrijedi napomenuti kako je onaj oratorski element historije prisutan i ovdje. Gotovo svi navedeni primjeri kao da su stvoreni za govore. Kroz ove primjera, jasno nam je oslikana stilska promjena u odnosu na „krute“ kroničarske navode.

Stoga, iako je kronika Mihe Madijeva prvenstveno carsko-papinska kronika, ona sadrži i elemente historije za što je zaslužna *Historia Salonitana* Tome Arhiđakona, koja je Mihi poslužila ne samo kao izvor, već i kao inspiracija za pothvat „historijskog ekskursa“ u onom djelu kronike koja se ponajviše odnosi na one događaje koje su Mihi bili suvremeni i bliski. No,

³³¹ *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*, 177 – 178.

³³² *Ibid*, 182 – 183.

³³³ Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana*, 216 – 256.

³³⁴ *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*, 183.

³³⁵ *Vidi str.* 82 – 83.

³³⁶ *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*, 181 – 182.

kako bi historijski ekskurs bio potpun, vrijedi se još osvrnuti i na onu retoričku ulogu historijskog žanra.

4.3.1. Retorička uloga i cilj „historijskog ekskursa“

„Historijski ekskurs“ Mihe Madijeva započinje poglavljem „O porijeklu građana grada Splita“ te se upravo u tom identitetskom traganju krije retorički cilj potpomognut ideološkim okvirom samog autora. Isticanje salonitanskog podrijetla rezultat je ugroze identiteta od strane vanjskih faktora. Samim time, potrebno je promotriti širi politički kontekst u vremenu nastanka djela kako bi se moglo doći do preciznijih zaključaka. *Pars secundae partis* čini razdoblje od 1290. do 1330. godine, a „historijski ekskurs“ tiče se onih podataka od 1320-ih godina nadalje. Odnosno, vremena nastanka djela te onog razdoblja suvremenog političkom djelovanju Mihe Madijeva. Za razliku od Cutheiseve historije, u kojoj je, kao što sam imao priliku istražiti, retorička uloga nešto „skrivenija“, Mihina je sasvim eksplicitna i jasna. Počnimo dakle, prvenstveno, od spomenutog poglavlja. Bitno je naglasiti isticanje Dioklecijanova porijekla: „I kako je sadržano u starim rimskim hronikama da je taj car Dioklecijan, kako se govori, bio po rodu i porijeklom iz Dalmacije, što je iz grada Salone.“³³⁷ Ovim se Salona, odnosno Split, direktno veže uz nasljeđe rimske povijesti, a uz to se podaci potvrđuju činjenicom da su sadržani u rimskoj historiografskoj baštini. Kao što je već prije napomenuto citira se i rimski pjesnik Lukan.³³⁸

Kako bi bolje razumjeli autorove težnje, treba se podsjetiti i njegovog vlastitog podrijetla. Miha Madijev pripadao je najvišem sloju splitskog patricijata – onom sloju koji je mogao obnašati sudačku ulogu.³³⁹ U splitskim izvorima pojavljuje se u prvoj polovici 14. stoljeća. Zadnji spomen jest onaj 1358. kad se pojavljuje kao općinski savjetnik.³⁴⁰ Njegov istoimeni djed bio je suputnik Tome Arhiđakona kad su kao poslanstvo išli u Italiju po potestata Gargana de Arscindisa.³⁴¹ Sudačku je dužnost obnašao jedanaest puta od 1247. do 1269. Nekih 30 godina bio je aktivan u javnom životu grada Splita kao sudac, svjedok te jednom prilikom poslanik u Dubrovnik, a zadnji njegov spomen jest godine 1270.³⁴² Mihin otac, Madije Mihin kao sudac i egzaminator pojavljuje od 1266. do 1284. godine, ali o njemu znamo znatno manje

³³⁷ *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*, 171.

³³⁸ *Ibid*, 171 – 172; Vidi str. 58.

³³⁹ Tomislav Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku: Odabrane studije* (Split: Književni krug, 2007), 250; Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis“, 5.

³⁴⁰ Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis“, 8.

³⁴¹ Rismondo, *Oblici i slova*, 324; Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis“, 5.

³⁴² Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis“, 5.

podataka.³⁴³ Spomen Mihe Madijeva nalazimo 1290. godine, ali vjerojatno je riječ o nekom drugom Mihi jer bi to značilo da je 1358., kad je ujedno i njegov zadnji spomen, imao negdje 80-ak, 90-ak godina.³⁴⁴ Naš Miha prema Šišiću vjerojatno se rodio oko 1284. Godine. Prvi put spominje se kao svjedok u zakladnoj ispravi samostana sv. Klare 1311. godine. Godinu kasnije znamo ga kao zastupnika gradskog kotara oko crkve sv. Duje: „...de contrata Domnii Micha Madi.“, što je ujedno onaj „najodličniji“ dio grada.³⁴⁵ Godine 1313. oženio se Trogirkom iz roda Cipikko.³⁴⁶ Kasnije se, 1314. pojavljuje kao član odbora u kojemu se odlučuje oko nekih promjena u Statutu.³⁴⁷ Iste godine pojavljuje se kao sudac, te ponovno 1319. i 1320. Prilikom predaje Veneciji 1327., jedan je od vijećnika. Ponovno se kao sudac pojavljuje 1328. i 1344., te 1357.³⁴⁸ pod ugarskom vlasti, a još vrijedi napomenuti kako se njegov sin Madije Mihin ubraja u vođe ustanka protiv mletačke vlasti, a njegov unuk poslanik kod bosanskog kralja Tvrtka.³⁴⁹

Dakle, odmah je jasno kako se radi o vrlo utjecajnoj obitelji koja obnaša brojne važne dužnosti u političkom životu grada Splita. Sudačka čast bila je rezervirana tek za nekoliko plemićkih obitelji koji su istu držali u nasljedstvu.³⁵⁰ Postojao je, dakako, i onaj niži sloj plemstva koji tu dužnost nisu mogli obnašati. Iz tog razloga nastao je krajem 14. st. sukob „unutarnjih“ i „vanjskih“ Splitskana o kojem piše zadarski patricij Pavao Pavlović. Mišljenja u historiografiji o ovom događaju različita su te se nekoć smatralo kako je riječ o sukobu pučana i plemića, ali vjerojatno se radi tek o sukobu onog dijela plemstva koje može obnašati sudačku dužnost te onog koje to ne može. Miha Madijev pripada najvišem sloju patricijata, nositeljima antičkog, koliko god on stvaran bio, kontinuiteta te nositeljima urbanog komunalnog identiteta.³⁵¹ Kao takav jasno je zašto staje u obranu istog te ima tendenciju isti braniti kroz svoje djelo.

³⁴³ Ibid, 6.

³⁴⁴ Mario-Nepo Kuzmanić, *Splitski plemići: Prezime i etnos* (Split: Književni krug, 1988), 37; Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 8.

³⁴⁵ Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 6.

³⁴⁶ Franjo Rački „Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjega vieka,“ *Književnik :časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti. Godina prva* (1864), 545.

³⁴⁷ Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 6 – 7.

³⁴⁸ Franjo Rački „Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjega vieka,“ *Književnik :časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti. Godina prva* (1864), 545; Ferdo Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 8.

³⁴⁹ Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 8 – 9.

³⁵⁰ Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, 250.

³⁵¹ Za više podataka o sukobu tzv. „unutarnjih“ i „vanjskih“ Splitskana te podjelama i strukturi splitskog plemstva, konzultirati poglavlje „Consilium Generale i sustav vladanja u Splitu u XIV. stoljeću“ u: Tomislav, Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku: Odabrane studije* (Split: Književni krug, 2007).

„Iz ovih salonitanskih građana rodili su se splitski plemići i zato su oni u istinu plemići što su iz plemenite krvi rođeni proizašli iz plemića, kao što je bio veliki Sever i drugi mnogi salonitanski plemići. I kao Mlečani i Paduanci i drugi mnogi plemići dobili su svoje starinsko porijeklo od Trojanaca... O starom i plemenitom gradu Saloni ima spomena u kanonskom pravu i mnogim dekretima ispitanim od mudraca“.³⁵²

Ove rečenice proizlaze upravo iz potrebe da se taj identitet legitimizira u ondašnjim političkim uvjetima, a Miha kao jedan od nositelja istog ulazi u ovaj historijski ekskurs s tim ciljem. Iz teksta se daje naslutiti kako se Miha veže uz trojansko podrijetlo, poput Mlečana i Padovanaca. Međutim, zbog nespretno složene rečenice u latinskom, Rismondov prijevod je netočan.³⁵³ Miha ne izvlači svoje podrijetlo od Trojanaca, već tvrdi da Spliciđani svoje izvode od Salonitanaca kao što gore spomenuti pak izvode od Trojanaca. Tim više, na samom početku poglavlja „O porijeklu građana Splita“ spominje kako je Salona „postojala u vrijeme Trojanaca“.³⁵⁴ Ovim postupkom izjednačava vrijednost antičkog trojanskog i salonitanskog podrijetla. Dapače, ne samo da izjednačava, već isto nadvisuje: „I kako se govori po starinskim historijama i hronikama da je isti grad Salona u doba svog dobrog stanja dao za uništenje Trojanaca protiv kralja Prijama u pomoć Grcima apremljenih galija na broju sedamdeset i dvije“.³⁵⁵ Znajući da neprijatelj te jedan od glavnih ugrožavajućih faktora splitske autonomije i identiteta, Venecija, vuče svoje podrijetlo od Trojanaca, on gradi legitimizirajući mit, oslanjajući se na Percevalov predgovor Statutu. Ne samo da je salonitansko podrijetlo jednako prestižno, već su ti isti Salonitanci sudjelovali u uništenju Troje, odnosno uništenju izvorišta mletačkog identiteta.³⁵⁶

Zanimljivo je što kaže kako je: „...Split potišten u svjetovnim stvarima, ipak se u duhovnim nadvisuje i odlikuje nad svim gradovima Dalmacije čašću i dostojanstvom zato što se splitski nadbiskup nazivlje primasom čitave Dalmacije...ali zbog zavisti splitskih klerika i građana...izgubio ne malo od časti svoga položaja.“³⁵⁷ Spona svjetovnog i duhovnog života u

³⁵² *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*, 171.

³⁵³ Zahvaljujem profesorima Tomislavu Galoviću i Luki Špoljariću koji su me upozorili na krivi prijevod, što u konačnici dovodi do potpuno drugih zaključaka negoli sam inicijalno mislio.

³⁵⁴ *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*, 171.

³⁵⁵ *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*, 171.

³⁵⁶ Luka Špoljarić, "Illyrian Trojans in a Turkish Storm: Croatian Renaissance Lords and the Politics of Dynastic Origin Myths." u: *Portraying the Prince in the Renaissance: The Humanist Depiction of Rulers in Historiographical and Biographical Texts*, ur. Patrick Baker, Ronny Kaiser, Maik Priesterjahn, i Johannes Helmrath (Berlin: De Gruyter, 2016), 123.

³⁵⁷ *Ibid*, 172.

srednjem vijeku bliska je, a mnogi klerici potiču upravo iz patricijskih obitelji te nije neobično zašto bi Miha naglasio i ovaj element.³⁵⁸

Znajući Mihinu pozadinu, osvrnimo se sad na političku situaciju grada Splita u prvoj polovici 14. st. koja nam može pojasniti zašto Miha ima potrebu legitimizirati svoj identitet. Prva polovica 14. st. u splitskoj, ali i dalmatinskoj povijesti obilježava dominacija Bribiraca.³⁵⁹ Knezovi Bribirski još su krajem 13. st. na vlasti u dalmatinskim gradovima, pa tako obnašaju i funkciju kneza grada Splita.³⁶⁰ Kao najjača hrvatska velikaška obitelj praktički su gospodari dalmatinskih gradova te su uključeni i u previranja Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Njihova dominacija završit će tek dolaskom Ludovika Anžuvina na vlast 1342.³⁶¹ Krajem 13. st. Bribirici podržavaju pretendenta Karla Martela, sina napuljskog kralja Karla II., za ugarsko prijestolje naspram Andrije Mlečanina.³⁶² Splitska komuna se također nalazi na Karlovoj strani te ju on štiti ne bi li zadržao vjernost splitskog patricijata. Karlo Martel je, također, darovnicom Bribirce napravio praktičkim gospodarima čitave Hrvatske i Dalmacije te sve druge velikaše i dalmatinske gradove njihovim vazalima. Kad je 1295. kralj umro, njegova majka Marija te papa Bonifacije VIII. na prijestolje žele dovesti njegova sina Karla Roberta, što prihvaćaju i Bribirci te tom prilikom 1300. po njega idu u Napuljsko Kraljevstvo, a u Split ga dovodi Juraj koji će kasnije postati omiški knez te razlog brojnih kasnijih neugodnosti za splitsku komunu.³⁶³

Nakon što je Mladen II. Bribirski postao banom Bosne, praktički čitavo splitsko zaleđe i dalje se nalazilo pod vlašću jedne obitelji, što je otvorilo i određene trgovačke privilegije. Moć Bribiraca bila je toliko snažna da čak isprave nisu datirali po kralju, već samo po papi. Ista stvar bila je i u dalmatinskim gradovima pa se zabrinuti papa Bonifacije VIII. pobrinuo, pod prijetnjom ekskomunikacije, da se isprave datiraju prema kralju Karlu.³⁶⁴ Suparnici bana Mladena bivali su sve jači, a na koncu se protiv njega okrenuo i brat Pavao II., koji je uredio savez s Trogirom protiv bana Mladena. Trogir i Šibenik predali su se Veneciji, a Venecija se uz pomoć pojedinih hrvatskih velikaša okrenula protiv bana Mladena. Jedino je još Split ostao na Mladenovoj strani, ali i to će se ubrzo promijeniti. Na koncu je i sam kralj intervenirao te

³⁵⁸ Zrinka Nikolić Jakus, *Rođaci i bližnji: dalmatinsko gradsko plemstvo u ranom srednjem vijeku* (Zagreb: Matica hrvatska, 2003), 106 – 107.

³⁵⁹ Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, 69.

³⁶⁰ Grga Novak, *Povijest Splita: Knjiga prva (Od prehistorijskih vremena do definitivnog gubitka pune autonomije 1420. god.)* (Zagreb: Matica hrvatska, 1957), 136, 137.

³⁶¹ Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, 69 – 70.

³⁶² Grga Novak, *Povijest Splita: Knjiga prva*, 140.

³⁶³ Ibid, 141.

³⁶⁴ Ibid, 142.

Mladena dao zarobiti. Moć Bribiraca tada znatno je oslabila.³⁶⁵ Dalmatinski gradovi bili su pod zaštitom Venecije, a 1323. godine Split i Trogir napali su zajedno Jurjev Omiš. Juraj Bribirski omiškim je gusarima dozvoljavao pljačkanje, pa čak i onih napuljskih lađa, iako je sam bio zaslužan za dovođenje kralja Karla Roberta u Split, na putu prema Ugarskoj. Između ostalog, pljačkali su i mletačke lađe, a kad im je Juraj odbio dati odštetu istu su uzimali od dalmatinskih gradova. Sukob s Omišem, tj. Jurjem jedan je od razloga zašto se većina dalmatinskih gradova predala Veneciji, a za Split taj razlog bio je onaj ključni.³⁶⁶ Kad se Venecija odlučila sukobiti s Jurjem, u napadu su sudjelovali i Splicićani zbog čega im se Juraj osvećivao. Između ostalog, i sam Miha donosi nam podatke o sukobu s Jurjem. Novi splitski knez Nelipić uspio je poraziti Jurja te ga zarobiti u Kninu. Konačni mir sklopila je sa Splitom njegova žena 1325. u Klisu. No, Juraj je nakon oslobođenja iz Klisa nastavio pustošiti splitska polja te im nije dozvolio da putuju kliškom cestom koja je bila spona za trgovinu sa zaleđem. To je na koncu rezultiralo da se i Split 1327. predao Veneciji i sklopi savez s drugim mletačkim dalmatinskim gradovima Šibenikom i Trogirom.³⁶⁷ Unatoč tome što se Split našao pod vlašću Venecije, Karlo Robert se i dalje smatrao njegovim gospodarom.³⁶⁸

Nakon Mladenova „pada“ najmoćniji velikaš u Hrvatskoj postaje knez Nelipić. Dio velikaša predvođen bosanskim banom Stjepanom Kotromanićem okrenuo se protiv Nelipića te je potonji sklopio s dalmatinskim gradovima savez i iste uspio poraziti. Sam kralj došao je u Dalmaciju s ciljem odlaska u Napuljsko Kraljevstvo kako bi osigurao svom sinu Andriji tamošnje prijestolje, gdje je tada vladao njegov stric Robert. Tom prilikom 1333. odsjeo je u Modrušu, a iz Splita mu je ususret upućeno poslanstvo. Tražili su od njega potvrdu nekih privilegija koje im tada nije mogao osigurati. U povratnom pismu kralj je oslovio splitskog kneza Jakova Gradonika, iako on sam nije bio dio poslanstva. Zato što je formalno bio predstavnik mletačke vlasti.³⁶⁹ Mladenovim padom Split riješio Bribiraca, ali je zapeo „između dvije vatre“, mletačkog vrhovništva, uz istovremeno priznavanje vlasti Ugarsko-hrvatskog kralja. Nadalje, na „scenu“ je nakon Mladenova pada stupio knez Nelipić kao najmoćniji hrvatski velikaš pa nije nestalo ni nesuglasica sa velikašima. Knez Nelipić tih se godina sukobljavao s knezovima Bribirskim, a 1336. došlo je do novih sukoba koje su uspjeli primiriti posrednici iz dalmatinskih gradova. Kralj je bio zauzet drugim pitanjima koja se nisu ticala hrvatskih zemalja te je Nelipić tako bio prepušten sam sebi što je dovelo do napda na Šibenik i

³⁶⁵ Ibid, 145 – 147.

³⁶⁶ Ibid, 144.

³⁶⁷ Ibid, 147.

³⁶⁸ Ibid, 150.

³⁶⁹ Ibid, 150 – 151.

Trogir. Iako je Venecija formalno „primirila“ kneza Nelipića, on se tog mira nije držao te je nastavio napadati Šibenik, na što je Venecija odgovorila stvarajući savez dalmatinskih gradova protiv njega. Nelipić je umro 1344. godine, a tadašnji kralj Ludovik Anžuvinao odlučio je uspostaviti ponovno kraljevsku vlast u Dalmaciji.³⁷⁰

Imali smo već priliku upoznati se s Mihininim porukama Bribirskim knezovima. Njegova pozicija vrlo je jasna, a čitav dio kronike o kojem govorimo iznimno je protuvelikaški nastrojen, s naglaskom, dakako, na knezove Bribirske.³⁷¹ Božja kazna, kojoj Miha pripisuje konačni pad Mladena i Jurja., uobličena retoričkim stilom odašilje vrlo jasnu poziciju autora unutar gore spomenute političke situacije. Diljem čitavog ekskursa ističe se antagonizam naspram hrvatskih velikaša, a s druge strane slika ugarsko-hrvatskog kralja, kao i kraljevih vjernih podanika, sasvim je pozitivna. Mihin pro-kraljevski stav možemo vidjeti i u samom naslovu poglavlja – „O odličnom, presvijetlom i plemenitom mužu gospodinu Nikoli, ugarskom vojvodi i uzvišenom banu Dalmacije i Hrvatske“.³⁷² U istom poglavlju kori hrvatske velikaše te gradove koji zajedno s Mlečanima sklapaju ugovor „protiv kralja i bana poslana od kralja, kaneći tada oprijeti se kraljevskoj moći i onima samima koje je on poslao u Hrvatsku. To je bila zlobna i naopaka misao, što mislite o vašem kralju Karlu, koji vas je na vaše traženje oslobodio od tiranske vlasti svrgnuvši bana Mladena s banovine Dalmacije i Hrvatske...“³⁷³ Ne postoji citat koji bolje opisuje Mihin stav prema ugarskom kralju od onog koji se nalazi u nastavku ove retoričke ekspozicije:

„O sluge slugu, služeći Ugarskoj zašto niste razmišljali o kraljevskoj moći vašega gospodina zakonitog kralja, koju on ima u Ugarskom i Poljskom kraljevstvu, niste znali da je on moćan i u Rimskoj kuriji i postupa njome po svojoj volji. Moćan je također u Francuskom, Sicilskom i Apulskom kraljevstvu i povlače se pred njegovim naredbama vojvode Štajerske i Austrije, te kralj Češke je njegov uslijed blizine i poznanstva te se srdačno dopisuju...Doći će, dakle, ričući lav³⁷⁴ sa sjeverne strane prema južnoj strani vukući za sobom svoj rep (od) vrlo velike vojske i bezbrojnog ljudstva različitih jezika, i opkolit će vas i vaš svijet i svu pokrajinu tako da ćete poginuti od lavljeg daha i bit ćete mačem s kraljevskog lica istrijebljeni, a nećete se moći dati u bijeg jer će posvuda kraljev gnjev na vas pasti.“³⁷⁵

³⁷⁰ Ibid, 152 – 154.

³⁷¹ Vidi str. 58 – 59.

³⁷² *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*, 178 – 179.

³⁷³ Ibid, 178 – 179.

³⁷⁴ Tomislav Raukar, a i Nada Klaić, mišljenja su kako „ričući lav“ označuje Ludovika Anžuvina, što se povezuje i s prihvaćanjem Šišićeve datacije djela u 1358. Međutim, vjerojatnije je da djelo nastaje 30-ih godina dokad ono i seže, bar u ovom krnjem obliku. Ričući lav, dakle, trebao bi označavati kralja Karla Roberta, koji je na kraju krajeva i bio onaj koji je poslao bana Nikolu.

³⁷⁵ *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*, 179.

Ugarsko-hrvatski kralj za Miha Madijeva jest „ričući lav“ koji će se suočiti s velikašima te donijeti pravdu u Dalmaciju. Na neki način, iako to nije eksplicitno izraženo, kralj Karlo Robert djeluje kao izvršitelj Božje kazne, kao npr. Langobardi u *Historia Langobardorum* Pavla Đakona.³⁷⁶ Da, Bog je taj koji kažnjava Bribirce radi njihovih nedjela, ali onaj koji tu volju provodi jest kralj. No, nije nužno samo ono što je sadržano u djelu ključno u izgradnji Mihinog ideološkog okvira te njegovih ciljeva. Kao što je već spomenuto, Miha izostavlja poraz bana Mikca, poslanog od kralja Karla Roberta, da se obračuna s hrvatskim velikašima, 1326. godine. Preciznije, riječ je tada već o Nelipiću koji je nakon Mladenova pada postao najmoćniji hrvatski velikaš. Miha jest posvetio Mikcu poglavlje u kojem ponosno ističe njegovu titulu: „O Mikcu, banu Dalmacije i Hrvatske, poslanom od Karla, kralja Ugarske“, ali vješto izbjegava dati bilo kakav podatak o njegovom neuspjehu.³⁷⁷ Ovim činom Miha je izbjegao da na bilo koji način prikaže sramotan poraz kraljevih ljudi što nam dodatno govori o njegovoj poziciji.

Politička situacija oblikovala je sasvim neobičnu „energiju“ u splitskoj komuni. Naime, splitska je komuna prvenstveno podržavala knezove Bribirske te s njima bila u dobrim odnosima, da bi na koncu radi istih morala tražiti zaštitu Venecije. Međutim, ta predaja Veneciji i njihova „zaštita“ nije nikad izvolijevala potpunu dominaciju. Štoviše, sredinom stoljeća Split se odmetnuo od vlasti Venecije, a i tijekom tog njihova kratkog vrhovništva isticalo se uvijek kako oni vladaju „ne dirajući čast ugarskog kralja“.³⁷⁸ Također, ono što još treba napomenuti jest kako je 14. st. razdoblje vrhunca razvitka komunalnih društava.³⁷⁹ Godine 1334. zatvara se splitsko Vijeće i definiraju se uvjeti ulaska u isto. Možda je upravo to razlog onog Mihina citiranja riječi „mudraca“ o tome kako će se „neplemić izmijeniti za plemića“.³⁸⁰ To se nije dogodilo, ali je vjerojatno među onim najelitnijim slojem patricijata postojao strah, posve opravdan uzmemo li u obzir spomenutu bunu iz 1398.³⁸¹ Po uzoru na Veneciju, Split je proveo zatvaranje Vijeća te limitirao pristup u najviši organ vlasti koje je sada bio rezerviran isključivo za najuglednije obitelji kakvoj je pripadao i Miha Madijev.³⁸² Ustvari, 14. je stoljeće razdoblje stvaranja komunalnog urbanog identiteta, što je ujedno i razlog zašto bi patricij poput Mihe Madijeva uopće pisao jednu ovakvu kroniku. Najveće promjene u dalmatinskim komunalnim društvima događaju se upravo u 14. st.³⁸³ Kako su taj isti identitet ugrožavali prvenstveno

³⁷⁶ Vidi str. 32, 34 – 35.

³⁷⁷ *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*, 182 – 183.

³⁷⁸ Novak, *Povijest Splita: Knjiga prva*, 145; *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*, 182.

³⁷⁹ Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, 69, 100 – 102, 105 – 11, 125 – 126, 138 – 140.

³⁸⁰ Vidi str. 59.

³⁸¹ Za bunu vidi str 62. te fusnotu br. 351.; Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, 260.

³⁸² Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, 249.

³⁸³ Vidi fusnotu br. 379.

hrvatski velikaši, ali i Venecija, tj. svi vanjski faktori, Miha traži legitimizaciju tog identiteta ističući drevne korijene te se vežući uz anžuvinsku dinastiju i Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo u kojem vidi odgovor, odnosno, vidi silu koja će tom identitetu moći omogućiti opstanak, ugrožen konstantnim prijetnjama u zaleđu te na moru.

Nije neobično kako je upravo okvir carsko-papinske kronike odabran za ovaj pothvat, jer isticanjem ugarskih vladara unutar tog okvira daje legitimizaciju prvenstveno njima, ali i gradu Splitu koji priznaje njihovo vrhovništvo. Ono što Držislav Švob naziva „subjektivnim jadikovkama“³⁸⁴ ustvari jest ovaj Mihin „historijski ekskurs“ kojem autor iznosi svoje retoričke ciljeve, a oni jesu upravo legitimizacija zasebnog splitskog identiteta u okvirima Ugarskog kraljevstva koje nudi protektorat tom istom identitetu. Koliko je Mihina forma „pseudoretorička“³⁸⁵ kako kaže Šišić mogli bi doznati kad bi znali razinu Mihina obrazovanja, jer njegova je retorička forma utoliko snažna koliko je on sam spoznaje. Međutim, to je jedno od pitanja koje mora ostati neodgovoreno. Ono što možemo svakako kazati jest da, iako rijetko, nije bilo neuobičajeno da pojedini pripadnici dalmatinskog plemstva odlaze na studij u Italiji. U 14. st. najčešće je to bilo u Padovu. Miha je mogao biti jedan od takvih te se tamo susresti s carsko-papinskim kroničarstvom, ali ne možemo ni isključiti mogućnost kolanja takvih djela na prostoru Dalmacije, posebice znajući utjecaj Martina iz Opave.³⁸⁶ Ono što bi još išlo u prilog Mihinom obrazovanju, ili bar poznavanju klasičnih djela svakako jest citiranje Seneke i Ovidija.³⁸⁷ Cilj Mihinog „historijskog ekskursa“ bio je uobličiti suvremene podatke na takav način, odnosno historijsko-retoričkim stilom, kako bi hrvatske velikaše, primarno Bribirice, prikazao u negativnom svjetlu. Kao što je Tomislav Raukar već prije pisao, „historijski ekskurs“ Mihe Madijeva prema velikašima iziskuje „neprijateljstvo spojeno pohvalama anžuvinskoj dinastiji“.³⁸⁸ On čini dio Mihinog ideološkog okvira i težnji koje zahtijevaju zaštitu identiteta u razdoblju ne samo ugroze, već i formacije istog. Spojivši to s nekim drugim elementima njegove kronike možemo doći do potpunije slike tog okvira te detaljnije kontekstualizirati nastanak samog djela.

³⁸⁴ Švob, "Krnji ljetopis splitski," 215.

³⁸⁵ Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 27.

³⁸⁶ Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, 104.

³⁸⁷ *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*, 179, 180.

³⁸⁸ Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, 104.

4.4. Ideološki okvir Mihe Madijeva – splitski patricij u obrani komunalnog identiteta

Osvrnuli smo se, dakle, na elemente historijskog žanra koje Miha preuzima kako bi zadovoljio određene retoričke ciljeve. No, kada sagledamo djelo u cijelosti možemo primijetiti još neke posebnosti koje nam daju potpuniju sliku ove kronike. Mihin proanžuvinski stav nije očitovan isključivo „historijskim ekskursom“, već i pomno odabranim sadržajem u kontekstu carsko-papinskog formata. Gotovi svi vladari koji su subjekti *gestae* pripadaju anžuvinskoj dinastiji ili su na neki način s povezani s istom, ili općenito s ugarskim dvorom. Robert, kralj Apulije, kojem Miha posvećuje poglavlje³⁸⁹ član je anžuvinske dinastije i uz to sin ugarske princeze Marije. Alafant, sin kralja Majolike³⁹⁰, na prvi pogled djeluje konfuzno, s obzirom da ne postoji vladar koji nosi to ime. Međutim, vrlo vjerojatno se radi tek o krivom prijevodu, ili pak, prijenosu, titule *infantes*.³⁹¹ Iz konteksta se da zaključiti kako je riječ o Ferdinandu od Majorce, sinu kralja Jakova II. Razlog zašto bi se isti uključio u djelo možda leži u njegovoj povezanosti s kraljem Fridrikom II. te uloge u ratu koji je isti vodio s anžuvinskom dinastijom oko Kraljevine Sicilije. Nadalje, njegova sestra bila je oženjena za napuljskog kralja Roberta, strica ugarsko-hrvatskog kralja Karla Roberta.

Čak i kratki spomeni Nemanjića. tj. Stefana, sina kralja Uroša (Stefan Dragutin) i Uroša (Stefan Uroš II. Milutin)³⁹² mogu se dovest u vezu s ugarskim dvorom. Naime, Stefan Dragutin je bio sin Helene Anžuvinske, a oženio se Katarinom Arpadović te je vodio prougarsku politiku. Njegov brat Stefan Uroš II. Milutin koji ga je naslijedio također je ženidbeno povezan s ugarskim dvorom. Sa sigurnošću znamo da je Miha iznimno proanžuvinski nastrojen te ne bi bilo z gorega zaključiti kako su ovi podaci pomno odabrani. Zadnji podatak koje djelo donosi, a djeluje naglo prekinut, jest ona spomenuta pomrčina.³⁹³ Kako je riječ o godinu 1330. moguće da se pomrčina odnosi na poraz kralja Karla Roberta u bitci kod Posade. Naravno, riječ je tek o hipotezi i lako istu možemo odbaciti ako svedemo Mihinu zanimaciju za spomenuta događanja tek kao preuzete iz neke druge kronike, ili čisto logički kao nešto što je mogao doznati od raznoraznih izvora imajući na umu veze Splita s talijanskim krajevima, a i trgovačkih veza sa zaleđem koje vode dublje u balkanski prostor.³⁹⁴ Uostalom, sukobi gvelfa i gibelina te raznih talijanskih monarha dio su širih sukoba povezanih s papinstvom i njemačkim carevima

³⁸⁹ *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*, 165.

³⁹⁰ *Ibid*, 166.

³⁹¹ Riječ je o tituli koju su nosili prinčevi španjolskih kraljevstava Iberskog poloutoka. Najčešći prijevod jest princ.

³⁹² *De gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum*, 169, 173.

³⁹³ Vidi str. 59.

³⁹⁴ Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 14; Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, 93, 97 – 98.

što je ujedno okvir žanra kojeg piše. Ipak, smatram kako svakako gornje primjere treba spomenuti jer čitava je kronika „obojana“ događajima na neki način povezanima s anžuvinskom dinastijom.

Ideološki okvir Mihe Madijeva postaje jasan kad spojimo „historijski ekskurs“ unutar formata carsko-papinskog kroničarskog žanra te političkog i društvenog konteksta vremena nastanka djela. Razdoblje vrhunca formiranja dalmatinskih komunalnih društava koincidira s „nezgodnom“ političkom situacijom. Otpor hrvatskim velikašima koji ugrožavaju ekonomsku slobodu Splita rezultira u priklanjanju Mletačkoj Republici kao realnoj zaštitnici u vrijeme dok anžuvinska dinastija na ugarskom prijestolju još nije dovoljno snažna da „skrši“ moć Bribiraca. To se, dakako, postupno događa što smo mogli vidjeti i iz primjera koje nam nudi Miha. Priželjkujući vrhovništvo, koje u nominalnom smislu postoji, ugarsko-hrvatskog kralja te zanemarujući mletačku „zaštitu“ kao nešto tek usputno, Miha vidi pokriće splitske autonomije unutar okvira anžuvinske dinastije. Carsko-papinska kronika nudi mu format u kojem Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo može rastumačiti kao dio one univerzalne kršćanske povijesti te neprekinute linije vječnog Rimskog Carstva. Povezivanjem s antičkom rimskom baštinom Salone Miha gradi kontinuitet i identitet svoje komune, a retoričkim stilom zalaže se čvrsto za vid Ugarsko-hrvatskog kraljevstva kao nasljednika Rimskog Carstva. Već smo spomenuli kako rascjepkanost europskog kontinenta na razne monarhije nije nužna prepreka kontinuitetu te da se u bilo kojem kraljevstvu može pronaći ona *translatio imperii* koji mu pruža legitimitet postojanja.³⁹⁵

Sazrijevanje komuna i težnja za autonomijom stvara potrebu izgradnje identiteta kojeg Miha pokušava legitimizirati postavljajući Split u okvir univerzalne kršćanske povijesti. Koristeći carsko-papinski model popularan u to vrijeme omogućava mu da ne samo Split, čijeg identiteta je predstavnik kao član najelitnije skupine komunalnog društva, već i ono kraljevstvo te dinastiju u kojem vidi branu tog istog identiteta, čvrsto upozori na pozornici kršćanskog svijeta. Mihin pothvat znatno je hrabriji nego što mu je starija historiografija htjela priznati. „Historijski ekskurs“ te retorički stil i uloga istog koju preuzima iz najpoznatije domaće mu kronike, Tomine *Historiae Salonitane*, uobličava one suvremene mu podatke na način na koji svom čitateljstvu može opravdati i uspješno zadovoljiti vlastite ciljeve. Član sudačke elite, najvišeg sloja splitskog patricijata, Miha Madijev, u formativnim trenucima postulata svoje komune, gradi njen identitet naspram svih spomenutih ugrožavajućih faktora. Pritom, odgovor

³⁹⁵ Vidi poglavlje „Svjetska povijest razvijenog srednjeg vijeka – Carsko-papinske kronike ili kronike Martiniane

na sve političke tlapnje vidi u jednoj sili koja Splitu može jamčiti legitimitet, autonomiju i zaštitu svih onih privilegija koje zaslužuju na temelju svog antičkog podrijetla. Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo, s prestižnom anžuvinskom dinastijom koja je direktno upletena u tada najvažnije političke procese, dio je iste one univerzalne linije kao i grad Split. Mihina kronika ističe težnju za komunalnom posebnosću grad Splita, koja je temeljni okvir zajedničke sigurnosti.

Na koncu bih se samo osvrnuo na dataciju djela, za koju smo spomenuli kako će postati jasnija jednom kada djelo bude u potpunosti kontekstualizirano. Smatram da djelo, odnosno onaj dio djela koji je sačuvan u ovom obliku kojeg imamo, nastaje vrlo vjerojatno u drugoj polovici 30-ih godina 14. st. Ne bih išao toliko daleko kao Šišić u 1358., ali mislim da bi krajnja granica trebala biti negdje 1342., odnosno dolazak Ludovika Anžuvina na vlast. Imamo li na umu zatvaranje Vijeća 1334., te sve one nesuglasice s hrvatskim velikašima tijekom 20-ih godina, smatram da možemo računati da je djelo nastalo u razdoblju između 1322. i 1342. Tih dvadeset godina označile su sve one ugroze i elementi koji su Mihi morali nagnati za pisanje ovog djela, a koje smo u prethodnom djelu rada pomno opisana.

5. *Summa Historiarum tabula a Cutheis: De gestis civium Spalatinorum* – anonimna(?) splitska historija

Djelo poznato u kraćem obliku naslova kao *Tabula A Cutheis* nije bilo predmetom detaljnije studije u modernoj historiografiji. Najčešće je korišteno kao izvor u kontekstu pojave kuge u Splitu, te općenito prostoru Dalmacije. S tim da treba naglasiti kako je prvenstveno korišteno vezano uz percepciju kuge, jer upitno je koliko su podaci koji nam anonimni autor nudi vrijedni za pojavu, borbu protiv te posljedice ove bolesti na splitskom i širem dalmatinskom prostoru.³⁹⁶ Vezano uz anonimnost samog djela, autor je predstavljen tek kao *A Cutheis*. Ni o tome nije pretjerano puno razglabano u historiografiji, a Franjo Rački je davne 1865. godine zaključio kako se može raditi o splitskom kanoniku Marinu a Cutheis³⁹⁷, koji je kasnije od strane građana bio izabran za nadbiskupa, godine 1402. Mario-Nepo Kuzmanić, autor knjige *Splitski plemići: Prezime i etnos*, koji doduše nije povjesničar, gotovo je siguran da je autor djela zasigurno spomenuti Marin.³⁹⁸ *Legende i Kronike* donose nam podatak kako je spomenuta obitelj Cutheis kasnije preuzela prezime Geremia, međutim Kuzmanić se ne slaže.³⁹⁹ Bilo kako bilo, ono što zasigurno znamo jest da su pripadnici roda Cutheis, kao i de Madijs(Barbazanis) bili dio najistaknutijeg djela splitskog patricijata.⁴⁰⁰ Pouzdano znamo da su pojedini pripadnici roda obnašali dužnost sudaca, kao npr. Deša Jakovljević koji je krajem 14. st. bio rektor, a i predstavnik komune prilikom sklapanja mira sa Cetinjanima. Spomenuti Marin trebao bi biti njegov brat ili stric.⁴⁰¹

Dakle, autor je, kao i Miha, pripadnik djela plemstva koje ima nasljednu sudačku ulogu.⁴⁰² Kao i Mihina povijest, *Tabula* je dio tzv. Papalićevog kolektaneja koji se čuva u Mađarskoj, a potječe negdje s kraja 14. st. To bi pak značilo da je djelo moralo biti napisano negdje poslije 1371., ali svakako prije kraja stoljeća. Rački je smatrao kako bi pogodne godine bile od 1371. do 1420., ali s obzirom da znamo kako rukopis u kojem se djelo nalazi potječe s kraja stoljeća, taj period bi se trebao smanjiti za nekoliko desetljeća.⁴⁰³ Ukoliko je autor uistinu Marin, djelo je napisano prije nego što je postao potencijalni nadbiskup po izboru splitskog

³⁹⁶ Npr. Ravančić, Gordan, "Prilog proučavanju Crne smrti u dalmatinskom gradu (1348.-1353.) - raspon izvorne građe i stanje istraženosti na primjerima Dubrovnika, Splita i Zadra," *Povijesni prilozi* 26 (2004), 7-17

³⁹⁷ Franjo Rački „Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku povijest srednjega vijeka,“ *Književnik :časopis za jezik i povijest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti. Godina druga* (1865), 49.

³⁹⁸ Kuzmanić, *Splitski plemići: Prezime i etnos*, 110; Novak, *Povijest Splita: Knjiga prva*, 225.

³⁹⁹ Rismondo, ur., *Legende i Kronike* (Split: Čakavski sabor, 1977), 187.

⁴⁰⁰ Rismondo, *Oblici i slova*, 329.

⁴⁰¹ Kuzmanić, *Splitski plemići: Prezime i etnos*, 109 - 110.

⁴⁰² Vidi fusnotu 339.

⁴⁰³ Franjo Rački „Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku povijest srednjega vijeka,“ *Književnik :časopis za jezik i povijest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti. Godina druga* (1865), 49.

puka 1402.⁴⁰⁴ Imajući na umu da je pismo sadržano u djelu, o kojem će više biti razglabano kasnije radi retoričke uloge istog, naslovljeno na papu Grgura XI., moguće je da je razdoblje nastanka djela vrijeme njegova pontifikata, odnosno razdoblje od 1370. do 1378. No, ipak treba imati na umu da je moglo nastati i nakon Grgurove smrti, te da je vrijeme njegova pontifikata izabrano tek tako da vremenski odgovara razdoblju nakon bitke na Marici (1371.). Tu je još problem i spomen sultana Orhana koji tada nije uopće bio živ, iako se spominje kao autor pisma, dok je mjesto izdanja istog „hamlet Orhana“.⁴⁰⁵ Vjerojatno je Cutheis isto prepisao od negdje pa samo izmijenio ime pape. No, o tome više kasnije. Retorička uloga pisma možda nam otkrije ponešto još o potencijalnoj dataciji djela.

Djelo je veoma kratko, a donosi nam podatke o nekolicini događaja vezanih uz Split te širu okolicu. Opisuje pojavu kuge, dolazak nadbiskupa Hugolina, odmetanje Splita i Trogira od mletačke vlasti, bitku na rijeci Marici te uključuje i spomenuto pismo papi Grguru XI.⁴⁰⁶ Koliko god bilo kratko, iz djela „izviru“ svi sastojci „recepta“ za srednjovjekovnu historiografiju. Nedvojbeno je riječ o kraćoj historiji pisanoj sa shvaćanjem što historija jest i žanrovskim težnjama da ono to upravo bude.

5.1. *Tabula A Cutheis* – historija u malom

Već sam početak djela nam ga karakterizira kao historiju. Autor nas na to navodi kazujući kako je njegovo djelo „ukratko složeno iz raznih rukopisa iz prošlih vremena“.⁴⁰⁷ Dakle, odmah se ograđuje od shvaćanja samog sebe kao autora. On je prije svega kompilator. Upravo je to ono što je još Izidor Seviljski izložio još u ranom srednjem vijeku.⁴⁰⁸ Što je to točno autor kompilirao i koji su bili njegovi uzori (*auctores*) nije nam poznato, ali ova nam činjenica govori kako je autor očito poznao svoju ulogu kao pisca povijesti, da je bio učen i zasigurno poznao pojedina historiografska djela. Također, hipoteza da je autor vrlo vjerojatno bio klerik čini se još vjerojatnijom, gotovo sigurnom. Obrazovani klerik morao se susresti s historiografskim djelima. Ono što sa sigurnošću možemo zaključiti jest da je, kao i Miha, pred sobom imao Tominu salonitansku povijest te je koristio kao uzor, a zanimljivi su i neki termini

⁴⁰⁴ Novak, *Povijest Splita: Knjiga prva*, 224 – 225.

⁴⁰⁵ *A Cutheis Tabula*, ur. Vladimir Rismondo, u: *Legende i Kronike* (Split: Književni krug, 1977), 202. (dalje: *A Cutheis Tabula*)

⁴⁰⁶ Matijević Sokol, *Studia Medievalia Selecta*, 65.

⁴⁰⁷ *A Cutheis Tabula*, 191.

⁴⁰⁸ Vidi str. 11 – 12.

koji se pojavljuju i kod Tome i Cutheisa.⁴⁰⁹ Zanimljiva je i inkluzija tzv. „Morbazanovog pisma“. Radi se o falsifikatu, svojevrsnom *inventio* s retoričkom ulogom, pismu koje se prvi puta pojavljuje u Italiji u 14. st., točnije godine 1345. te je naslovljeno na papu Klementa, a kasnije su autori većinom mijenjali datum i osobu pape.⁴¹⁰ Tim više što je Cutheisov spomen ovog pisma jedan od relativno najranijih, ako znamo da je ono ponajviše cirkuliralo europskim kronikama 15. st., a u historiografskoj se baštini zadržalo i u 16. st.⁴¹¹ O samom pismu i retoričkoj ulozi koju igra u Cutheisovom djelu nešto više kasnije. S obzirom da pismo proizlazi iz Italije, može se govoriti i o utjecajima talijanske historiografije te tamošnjih kronika/historija na Cutheisa, a znajući da je na iste mogao naići u Italiji, vjerojatno prilikom studija, time nam se hipoteza o izjednačavanju Cutheisa s kanonikom Marinom Cutheisom čini još vjerojatnija.

Što se tiče same forme djela, iako ono prati određeni kronološki slijed na vremenskoj osi, on nije u fokusu. Svi događaji u vremenskom su razmaku od 1348. do 1371., ali ne očituje se primjer sukcesivnog pisanja niti nizanje događaja po godinama kada su se oni dogodili, kako je svojstveno kronikama i analima. Naglasak je, dakako, na samom stilu pisanja koji je opširan, detaljan i prepun „ukrasa.“ Djelo je opsežno te sadrži opise te čak i pismo. Jasno je kako je ovo djelo ipak namijenjeno da bude književno, a vidljivi su i retorički elementi, a treba imati na umu i inkluziju pisma od strane autora, koje ima gotovo jednaku funkciju kao i govor.

Tabula sadrži i dva toposa koja se često pojavljuju u srednjovjekovnim historiografskim djelima, a ponajviše u historijama, s obzirom da su one najopširniji žanr historiografije. To su naravno elementi Božje kazne te apokaliptičnost koji su izraženi prilikom prikaza kuge.

5.1.1. Forma i model djela

Iako je djelo poprilično kratko u usporedbi s ostalim srednjovjekovnim historijama, model i forma prema kojoj je djelo pisano potpuno priliči ovom žanru te sam zato i odlučio nazvati ga „historijom u malom“. Inače najopširniji te najdetaljniji žanr srednjovjekovne historiografije, Cutheis je „spakirao“ u svega 3 poglavlja. Bez obzira na to, jasno je kako je pisano s namjerom da bude upravo historija te sadrži sve one formativne te narativne elemente koje čine ovaj

⁴⁰⁹ Isti će biti istraženi u poglavlju „A Cutheis – nastavljatelj Tomine historije?“

⁴¹⁰ Margaret Meserve, *Empires of Islam in Renaissance Historical Thought* (Harvard: Harvard University Press, 2009), 36 – 37.

⁴¹¹ Više o dotičnom pismu, ali općenito Osmanskom Carstvu u srednjovjekovnoj/renesansnoj povijesnoj misli svakako konzultirati knjigu napomenutu u prijašnjoj bilješki.

žanr.⁴¹² Stil je deskriptivan, opsežan i karakterističan za žanr historije, te podsjeća na stil Tome Arhiđakona.

S obzirom da je historija iznikla iz retorike, osim što je pisana stilom pogodnim za čitanje naglas, autori u svoja djela često stavljaju govore.⁴¹³ U Cutheisovoj historiji većih govora nema, osim jednog citata koje autor pripisuje građanima Splita koji žele od kralja primiti obližnje otoke: „Hoćemo da samo gospodin kralj nama dade.“⁴¹⁴ Koliko se ovo može nazvati govorom upitno je, ali zato Cutheisova historija sadrži drugi element, nalik govoru, koji u ovom kontekstu poprima upravo oblik i ulogu govora u ovakvim djelima. Autor pisma za koje Cutheis tvrdi da je sadržaj „od riječi do riječi“ onakav kakav ga on prenosi, jest „turski car“ Morbazan, jedan od „pobočnih boraca“ sultana Orhana. Uz njega se još spominju Juzbah i Zerab.⁴¹⁵ Vjerodostojnost njihova postojanja Cutheisovim čitateljima mogla je biti potpuno nesumnjiva. Upravo je to i cilj ovog pisma – vjerodostojnost. Čitateljima, i slušateljima, Cutheisove historije, pismo bi trebalo zvučati dovoljno istinito da povjeruju u njegov sadržaj. Ono što historiji daje vjerodostojnost jest rječitost – *eloquentia*.⁴¹⁶ Kao dio književnosti historija, pa tako i Cutheisova, pisana je s estetikom na umu te stilski zahtjevna. Cutheisov latinski jezik znatno je „uzvišeniji“ od onog što možemo vidjeti kod Mihe Madijeva koje su stariji istraživači znali nazvati i „traljavim i rđavim latinskim jezikom“.⁴¹⁷ Sjetimo se Ivana iz Salisburyja koji je u pismu izložio kako je historija obvezno polje retoričkog izlaganja.⁴¹⁸ Nije bitna istina, već vjerodostojnost prikazane istine – *narratio probabilis*.⁴¹⁹ Cutheisova „istina“ kroz naraciju o učinjenim stvarima od strane splitskih građana, treba uvjeriti njegovo čitateljsko/slušateljsko tijelo da je ono o čemu on piše točno. Ne znamo o točno kojim rukopisima iz starih vremena na koje se autor referira je riječ, ali dovoljno je da je naznačio njihovo postojanje i time legitimirao svoj tekst. Retorički *inventio*, alat svakog pisca historija, prisutan je i kod Cutheisa te najbolje vidljiv upravo u spomenutom pismu.⁴²⁰

Sadržajno, pismo je ustvari donekle prijeteća poslanica papi Grguru XI., u kojem je vidljiv protumletački sentiment. Autor u ulozi Morbazana kori papu i moli ga da spriječi „Italike“, preciznije Mlečane, u daljnjim pohodima pozivajući se na ljubav koju gaje prema Italicima koji

⁴¹² Vidi poglavlje „Metodologija i pristup izučavanju (hrvatske) srednjovjekovne historiografije: Žanrovi srednjovjekovne historiografije i njihov (ne)značaj – pristup i ciljevi rada“ za opis žanra historije

⁴¹³ Vidi fusnotu poviše

⁴¹⁴ *A Cutheis Tabula*, 198.

⁴¹⁵ *A Cutheis Tabula*, 200 – 202.

⁴¹⁶ Ray, „Rhetorical Skepticism and Verisimilar Narrative in John of Salisbury's *Historia Pontificalis*,“ 67.

⁴¹⁷ Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 18.

⁴¹⁸ Ray, „Rhetorical Skepticism and Verisimilar Narrative in John of Salisbury's *Historia Pontificalis*,“ 62.

⁴¹⁹ *Ibid*, 83 – 84; Lake, „Truth, Plausibility, and the Virtues of Narrative at the millenium,“ *Journal of Medieval History* 35 (2009), 226 – 232.

⁴²⁰ Ray, „The Triumph of Greco-Roman Rhetorical Assumptions in Pre-Carolingian Historiography,“ 68.

potječu od drevne Troje koju Turci nastoje obnoviti s obzirom da i sami „nose“ isto podrijetlo. Također, spomenut je i Krist kojeg smatraju prorokom te da stoga nema razloga za sukob između kršćana i muslimana. S druge strane, zanimljivo je pozivanje na rimska božanstva, Jupitera i Neptuna koji bi im pomogli, ukoliko to bude potrebno, u pohodu na Europu, i to „posebno oko Hrvatske i Dalmacije“.⁴²¹ Iz sadržaja pisma jasno je da ono nema nikakav historicitet. Pismo, koje ima ulogu govora, ali također vrijedi i kao izvor, Cutheisu daje legitimitet povjesničara te ga prikazuje kao vrsnog retoričara koji vrlo dobro poznaje svoju vlastitu ulogu te koristi nasljeđe grčko-rimske retoričke tradicije kako bi svoju historiju učinio vjerodostojnom. No, pismo sadrži i još jednu retoričku funkciju.

5.1.2. „Morbazanovo“ pismo – retorička uloga te ispomoć u datiranju djela

Kao što je već napomenuto, upotreba ovog pisma u Cutheisovom djelu zanimljiva je radi svoje retoričke uloge, ali i zbog činjenice da se baš u jednoj našoj historiji nalazi relativno raniji spomen istog. Prvi put ovakvo je pismo nastalo u Italiji, a datirano je u 1345. godinu te je naslovljeno na papu Klementa VI. Godinu ranije papa Klement VI. pozvao je na zajednički križarski pohod na Smirnu, tj. Emirat Aydin u kojem su sudjelovali Venecija, Genova te francuski plemići. Ondašnji vladar Umur Paša prijetio je interesima talijanskih trgovačkih republika u Egejskom moru. Autor pisma vrlo vjerojatno je Firentinac ili Đenovežanin koji se usprotivio mletačkim trgovačkim interesima. Izvorna retorička uloga pisma bila je, dakle, protumletačka u srži.⁴²² To je i vidljivo u samom sadržaju jer kako smo već napomenuli Morbazan upozorava papinstvo da ne surađuje s Venecijom, jer za razliku od ostatka Italika te samih Turaka, oni nemaju trojansko podrijetlo.⁴²³ Trojansko podrijetlo turskog naroda tematika je kojom su se „pozabavili“ mnogi renesansni autori, bilo da je riječ o onima koji su vjerovali ili bar sumnjali u istinitost tog podrijetla, ili onih kojima je očiti retorički cilj bio ismijati Turke zbog njihovog vlastitog vjerovanja da uistinu potječu od drevne Troje.⁴²⁴

⁴²¹A *Cutheis Tabula*, 200 – 202.

⁴²² Mike Carr, *Merchant Crusaders in the Aegean* (Woodbridge: The Boydell Press, 2015), 49 – 55; Meserve, *Empires of Islam in Renaissance Historical Thought*, 36.

⁴²³A *Cutheis Tabula*, 200 – 202.

⁴²⁴ Za daljnje i detaljnije čitanje o renesansnim spekulacijama o podrijetlu Turaka konzultirati poglavlje „In Search of the Classical Turks“ u spomenutoj knjizi Margaret Meserve

Pismo je cirkuliralo Europom te ga se može naći u francuskim i talijanskim kronikama 15. i 16. stoljeća, što na latinskom jeziku, ali i vernakularu, između ostalog i na njemačkom.⁴²⁵ Spomenuti Morbazan (Morbisanus, Morbasanus, Amorbisanus, Marbassian, Morbosiano...) ustvari je gore spomenuti Umur Paša, a ime je tvorevina stvorena od imena Umur spojenim s „bassanus“ što je bio čest prijevod riječi paša, dakle „Umurbassanus“.⁴²⁶ Pismo je kao retorički alat opstalo u historiografskoj misli sve do 16. st., a autori su tek znali promijeniti osobu pape ili dataciju.⁴²⁷ Posebno se populariziralo nakon pisma pape Pia II., poznatog Eneje Silvija Piccolominijsa, sultanu Mehmedu II. Osvajaču u kojem ga nagovara da se pokrsti, a osim u povijesnim djelima i u drugim književnim žanrovima znala se pojavljivati tematika trojanskog podrijetla Turaka, inspirirana jednako Morbazanovim pismom te stvarnim pismom pape Pija II.⁴²⁸

Kao retorički alat, pismo je tijekom vremena cirkuliranja imalo više različitih uloga. Prvenstveno je služilo kao protumletačko, ali moglo je biti i protupapinsko.⁴²⁹ Nije neuobičajena pojava na Zapadu da se pisma pojedinih orijentalnih moćnika koriste kao alat satire i društvene kritike ukazujući pritom na tromost i neučinkovitost političke te intelektualne obrane.⁴³⁰ Bez obzira o stavu autora o istinitosti podrijetla Turaka, gotovo uvijek ono je korišteno za osnažiti neki retorički cilj. Između ostalog, kako bi se na primjer pokazao izvor bijesa Turaka (osveta nad Grcima radi uništenja Troje), kako bi se čitatelja zainteresiralo za Turke te opasnost koja prijete Europi (Italiji) te kako bi se ohrabrilu prave Trojance – europske plemićke i vladarske dinastije za borbu, ili pak kako bi se ismijalo Turke koji slijepo vjeruju u nešto tako suludo kao vlastito podrijetlo od drevne Troje.⁴³¹ Koliko god se pismo zadržalo u historiografskoj svijesti, ono nikad nije imalo za cilj biti činjenično, već isključivo retorički alat, pa tako i kod Cutheisa.

Prije nego što „dođemo“ do razloga umetanja ovog pisma u djelu, smatram da je ono ujedno i potencijalan odgovor na neka druga pitanja vezana uz *Tabulu*. Što se tiče datacije, već sam spomenuo kako je pismo naslovljeno na papu Grgura XI., čiji je pontifikat trajao od 1370. do 1378. No, treba razriješiti i neke nelogičnosti u tekstu. To je, naravno, spomen sultana Orhana,

⁴²⁵ Meserve, *Empires of Islam in Renaissance Historical Thought*, 37; Primjer – Guglielmo de Cortusi – *Chronice de novitatibus Padue et Lombardie* (spomenut u *Merchant Crusaders in the Aegean*)

⁴²⁶ Ibid, 35.

⁴²⁷ Ibid, 37.

⁴²⁸ Ibid, 36.

⁴²⁹ Ibid, 35, 36

⁴³⁰ Ibid, 39.

⁴³¹ Ibid, 39, 47.

a nelogičnost leži u tome da je Orhan umro 1362. godine. Na kraju pisma stoji izvorište istog kao „dano: Hamlet Orhana „sub denago Ylioniš“ našega veličanstva“, a Morbazan se spominje kao Orhanov suborac.⁴³² Mislim da se razlog ove nelogičnosti krije u tome da je Cutheis vjerojatno, kao i mnogi i drugi autori, prepisao pismo iz nekog drugog izvora, možda čak i originalnog pisma naslovljenog na Klementa VI. iz 1345. što bi vremenski odgovaralo Orhanovoj vladavini, te je samo umjesto Klementa pismo naslovio na Grgura XI. koji odgovara vremenu nastanka *Tabule*. Time bi djelo vjerojatno nastalo u razdoblju od početka Grgurovog pontifikata pa do „kraja stoljeća“ kad je datiran „Papalićev kolektanej“ koji je najraniji izvor ovog djela. Da budemo precizniji, Rački je smatrao kako je kolektanej morao nastati 1387/88. radi popisa splitskih nadbiskupa u kojem dio napisan prvom rukom završava s Hugolinom, koji je bio nadbiskup do 1388.

Stoga, kolektanej je morao nastati u njegovo vrijeme. Osim popisa nadbiskupa rukopis sadrži i popis ugarskih kraljeva, a prvom rukom popisani su do Žigmunda Luksemburškog.⁴³³ Miho Barada isto je potvrdio kazavši kako nastanak kolektaneja treba fiksirati u razdoblje između drugepolovine 1387. i svršetka 1388. godine, pošto se tada podudara Žigmundova vladavina s Hugolinovim episkopatom.⁴³⁴ Dakako, ovo se odnosi na cjelokupan rukopis, a što se samog djela tiče, ako uzmemo dataciju Ferda Šišića⁴³⁵ u obzir, možemo suziti nastanak djela na razdoblje od 1371. do 1388. Osim datacije, činjenica da je ovo pismo očito došlo do Cutheisovih očiju može nam nešto više reći o njegovom podrijetlu. Hipoteza o autoru *Tabule* kao kanoniku Marinu Cutheisu dodatno je pospješena ovim pismom. Moguće je kako se kanonik Marin susreo s istim tijekom studija u Italiji. Više o tome biti će istraženo u potpoglavlju vezanom uz podrijetlo autora Cutheisa. Ne možemo sa sigurnošću znati kako je Cutheis došao do pisma. Kao što sam rekao, moguće je da se s istim susreo za vrijeme studija u Italiji ili je jedna od kronika koja sadrži isto došla u njegove ruke u Dalmaciji. Znamo da je Miha Madijev morao imati neku carsko-papinsku kroniku, pa su očito razna historiografska djela kolala i našim prostorima u to vrijeme. U jednom vatikanskom rukopisu „Reg.lat.941.“, koji potječe iz 14. st., može se pronaći donekle slična verzija Morbazanova pisma, a rukopis uz pismo sadrži još *De originibus Venetiarum et familiis eius te Historia Troiana* Guida delle Collone-a.⁴³⁶

⁴³²A *Cutheis Tabula*, 200 – 202.

⁴³³ Budimpešta, National Széchényi Library, Cod.lat.med.aevi No 440.; Zahvaljujem profesoru i svom mentoru Trpimiru Vedrišu na ustupljenom dokumentu.

⁴³⁴ Miho Barada, „Skup splitskih povijesnih izvora,“ *Nastavni vjesnik* (1940-1941), 90.

⁴³⁵ Šišić, „Miha Madijev de Barbazanis,“ 12.

⁴³⁶ Vatikan, Biblioteca Apostolica Vaticana, MS Reg. lat. 941.

Retorička uloga Morbazanova pisma u Cutheisovom djelu postaje nam potpuno jasna kad je promotrimo u kontekstu političke situacije Splita u vrijeme nastanka djela. Druga polovica 14. st. za Split bila je poprilično burna. Počevši od konstantnih napada i pljački od strane knezova Klisa pa do političkih previranja koja su dovela do uzastopnih promjena vrhovništva i potrage za osiguranjem prava i privilegija koja su se pokazala neostvariva. Split se, naime, našao u poprilično nezgodnoj situaciji, između velikih sila – Venecije te Ugarsko-hrvatskog kraljevstva i mnogih hrvatskih velikaša u okolici, te u konstantnom previranju kako bi se osigurala kolika tolika autonomija. Godine 1357. u dogovoru s trogirskim plemstvom, Split diže pobunu protiv mletačkog vrhovništva koje je trajalo od 1327., te priznaje vlast ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika Anžuvina.⁴³⁷ Sam Cutheis izvor je za spomenuti događaj⁴³⁸, a i samo umetanje istog u *Tabuli* nešto nam govori što će opet biti vezano uz retoričku funkciju samog pisma. Split se našao na Ludovikovoj meti radi njegova nastojanja da konačno osvoji čitavo područje Dalmacije i Hrvatske.⁴³⁹ S tim da svakako treba napomenuti da „ugarski narod“ i nema toliko pozitivnu ulogu u djelu te navodi razlog odmetanja od mletačke vlasti kao nemogućnost trpljenja „tolika zla i štete...od ugarskog naroda“.⁴⁴⁰

Nadalje, Cutheis navodi kako su „...rezali loze i stabla i sve obrađeno pustošili, splitske ljude ubijali i životinje krali. Za mnogo i više godina Ugri su nanosili štetu puku i narodu splitskom, jer su se u to vrijeme Splićani i svi Dalmatinci nalazili pod zaštitom i vlašću Mlečana.“⁴⁴¹ Štoviše, navodi ih kao jednu od pošasti kojim je Dalmacija „bičevana“⁴⁴² u sklopu Božje kazne za grijeh. Protumletački sentiment kod Cutheisa nije nužno iziskivao pro-ugarski, ali i to će biti kasnije obrađeno jednom kad je djelo moguće sagledati u cijelosti njegova sadržaja i konteksta nastanka. Bilo kako bilo, sukobi su prekinuti Zadarskim mirom 1358. godine kad se Venecija odrekla „cijele Dalmacije od polovice Kvarnera sve do granice Drača“.⁴⁴³ Do kraja stoljeća Split je bio pod ugarsko-hrvatskom krunom, uz iznimku manjeg perioda od 1390. do 1391. kad se nalazi pod vrhovništvom bosanskog kralja Tvrtka.⁴⁴⁴

Razdoblje Ludovikove vladavine za Split je značilo povredu prava, usprkos inicijalnim nadanjima da će im kralj ista potvrditi. Mnoga poslanstva upućeno kralju s ciljem određivanja

⁴³⁷ Novak, *Povijest Splita: Knjiga prva*, 162 – 165.

⁴³⁸ A Cutheis *Tabula*, 196 – 198.

⁴³⁹ Novak, *Povijest Splita: Knjiga prva*, 162.

⁴⁴⁰ A Cutheis *Tabula*, 196.

⁴⁴¹ Ibid, 196.

⁴⁴² Ibid, 196.

⁴⁴³ Novak, *Povijest Splita: Knjiga prva*, 165.

⁴⁴⁴ Ibid, 203 – 206.

granica splitskog teritorija i širenja istih, posebice na otoke Brač, Hvar i Korčulu, pokazala su se beskorisnim.⁴⁴⁵ Također se kralj miješao u unutrašnje poslove grada, prvenstveno izbor kneza, a kasnije čak i gradskih sudaca. Polovica gradske blagajne odlazila je u kraljevu, a umiješao se i u najvažniji izvor prihoda, tj. trgovinu soli i tridesetinu.⁴⁴⁶ Nakon Ludovikove smrti na prijestolje je došao Žigmund Luksemburški koji je još manje mario za hrvatsko-dalmatinske krajeve, a uz to je bio i saveznik Venecije.⁴⁴⁷ Među plemstvom je postojalo i onih koji su podržavali pretedenta na prijestolje Ladislava Napuljskog, sina Karla Dračkog, čiju vlast Split na koncu i priznaje 1402. godine.⁴⁴⁸ Kraj stoljeća obilježio je sukob tzv. „unutarnjih“ i „vanjskih“ Splitsana, odnosno onog dijela plemstva koje je moglo postati sucima i onog koje nije. Sve u svemu, brojni problemi su zadesili Split u ovom razdoblju.⁴⁴⁹

No, koji je točno razlog uvrštavanja „Morbazanova pisma“ u djelo? Imajući na umu prvotnu funkciju spomenutog pisma, koja je izrazito protumletačka, na tom tragu javlja se moguća hipoteza. Osim što je promijenjeno ime pape, pismo je praktički isto i teško je ne povjerovati da njegova retorička funkcija nije nužno namijenjena da napakosti Mlečanima. Interes za Turke sigurno je bio i pospješen odjekom bitke na Marici, a pismo se u djelu nalazi odmah nakon svjedočanstva o istoj. Također, poznato je i da je bizantski car Ivan V. Paleolog 1371. putovao kroz Dalmaciju, na putu da uvjeri papu u križarski pohod.⁴⁵⁰ Sedamdesete godine 14. st. obilježile su više sukoba protiv Venecije u kojima je sudjelovao ugarsko-hrvatski kralj Ludovik. Prvi rat je započeo 1372. godine na inicijativu padovanskog gospodara Francesca I. Carrare, a u rat su se priključili akvilejski patrijarh, austrijski vojvode te Ludovik. Iako je Carrara 1373. već bio prisiljen sklopiti primirje, Ludovik je tek nešto kasnije povukao svoju vojsku s talijanskog područja. Želeći priskrbiti Napuljsko Kraljevstvo jednoj od svojih kćeri, pripremao je hrvatskog i dalmatinskog vojvodu Karla Dračkog na pohod. Tako je i Split uvučen u tu „priču“ te je morao za isti pohod dati jednu lađu i ljudstvo, a naposljetku je galija za prijevoz opremljena tek 1376. Nešto kasnije, godine 1378. došlo je do sukoba između starih rivala, Genove i Venecije, a Ludovik je odmah pristao uz Genovu te su time svi dalmatinski gradovi

⁴⁴⁵ Ibid, 172 – 174, 175 – 177.

⁴⁴⁶ Ibid, 178 – 186, 193.

⁴⁴⁷ Ibid, 195.

⁴⁴⁸ Ibid, 207, 210, 220.

⁴⁴⁹ Za ovaj događaj konzultirati poglavlje XXXV. Ustanak Splitskih pučana koji uzimaju vlast u svoje ruke. Otpad Splita od Žigmunda i priznavanje Ladislava Napuljca.

⁴⁵⁰ Novak, *Povijest Splita: Knjiga prva*, 189.

trebali su stajati na raspolaganju Ludovikovo i đenoveškoj vojsci. Samim time, u Trogiru je bila usidrena Genoveška flota kojoj je zadatak prvenstveno bio obrana Trogira, ali i Splita.⁴⁵¹

Ukoliko je djelo nastalo 70-ih godina 14. st., moguć razlog inkluzije pisma jest upravo spomenuti sukob s Venecijom, u kojem je i grad Split zasigurno bio mobiliziran, a tim više što za razliku od Trogira, nije u svojoj luci imao usidrenu đenovešku flotu te je morao postojati određeni strah od potencijalnog mletačkog napada, tim više što je mletački admiral Vettor Pisani iznenadnim napadom osvojio Šibenik i Rab.⁴⁵² Ovakav sukob zasigurno je morao odjeknuti u svijesti našeg srednjovjekovnog povjesničara. Ipak, to nije jedino moguće rješenje.

Uzmemo li da je djelo nastalo u kasnijem razdoblju, postojalo je još razloga zašto bi pismo moglo biti uklopljeno. Prvenstveno, nakon Ludovikove smrti 1382. zbog straha od Venecije dalmatinski gradovi sklapaju međusobni savez. Pismo može biti i odraz straha u nesigurnom razdoblju nakon kraljeve smrti.⁴⁵³ Možda je dio širih političkih previranja vezanih uz izbor Ludovikova nasljednika. Znamo da je već 1386. ubijen preteđent Karlo Drački, a da je određeni dio patricijata za nasljednika onda izabrao njegovog sina Ladislava Napuljskog.⁴⁵⁴ Moguće da je Cutheis, iako prvenstveno klerik, ali i pripadnik splitskog patricijata, bio njegov pristaša. Štoviše, novoizabrani kralj Žigmund Luksemburški, osim što nije pretjerano mario za dalmatinske poslove, bio je saveznik Venecije. Oni su se, naime, pribojavali Ladislava jer bi njegovo stupanje na ugarsko-hrvatsko prijestolje značilo da je u rukama jednog čovjeka i apulijska i dalmatinska obala Jadranskog mora.⁴⁵⁵ Možda se upravo u tome krije razlog protumletačkog sentimenta.

Zanimljiva je i činjenica da su splitski poslanici 1388. godine od Žigmunda, uz povlastice te proširenje teritorija, zatražili premještaj nadbiskupa Hugolina kako bi s novim mogli živjeti „u miru i bez svađa.“ Očito je postojao neki sukob između patricijata i nadbiskupa Hugolina.⁴⁵⁶ Cutheis unutar svog djela ima inkorporiran žanr *gesta episcoporum* i to baš *gesta* nadbiskupa Hugolina u kojem opisuje njegov dolazak te neke njegove osobine. Iako kaže da je znao biti osvetoljubiv, istovremeno ga hvali, posebice njegov odnos prema ostatku klera te je slika o njemu sve u svemu pozitivna.⁴⁵⁷ Utoliko se stav autora, barem o nadbiskupu, razlikuje od onog splitskog patricijata u tom razdoblju. Znamo da je Marin Cutheis kasnije imao ulogu u

⁴⁵¹ Ibid, 190 – 191.

⁴⁵² Ibid, 191.

⁴⁵³ Ibid, 193.

⁴⁵⁴ Ibid, 194 – 195.

⁴⁵⁵ Ibid, 195.

⁴⁵⁶ Ibid, 198.

⁴⁵⁷ *A Cutheis Tabula*, 194 – 196.

pomirenju tzv. „unutarnjih“ i „vanjskih“ Splitsana, a od istih je na koncu 1402. izabran za nadbiskupa, a jedno vrijeme su splitske isprave bile datirane po kralju Ladislavu Napuljskom te nadbiskupu Marinu Cutheisu, iako je kasnije na molbu Ladislava papa na nadbiskupsku stolicu postavio Peregrina od Aragonije, Napuljca koji je sigurni predstavnik Ladislava.⁴⁵⁸ No, to ne protumletačku funkciju uz pojedini događaj ili razdoblje, već da samo između ostalog oslikava jedan element težnji splitskog patricijata za autonomijom, usmjeren u ovom slučaju primarno prema Veneciji. Precizniji odgovor na ovo pitanje može nam dati jedino striktno precizna datacija djela, ali to jednostavno nije moguće.

5.1.3. Dva ponavljajuća toposa – Božja kazna i apokaliptičnost

Dva često ponavljajuća toposa srednjovjekovne historiografije, a posebice žanra historije, imajući na umu podrijetlo, opširnost iste, ali i stilističku, estetsku te obrazovnu zahtjevnost kakvu su većinom posjedovali klerici, su element Božje kazne i apokaliptični prizori. U Cutheisovoj *Tabuli* primjera ne nedostaje, a Bog je akter u priči koji utječe na opisane događaje. Već prva autorova „jadikovka“ vezana je uz Božju kaznu: „Jao boli, koji bi duhovi ili koji jezici ljudi mogli izraziti i izložiti ako strašne i vrlo jadne i vrlo nesretne dane zla, koji su se prije i poslije nadolaska razuzdanog pomora izvorne pošasti ljudskom rodu za kratko vrijeme dogodili zbog mnogih i različitih zločina ljudi, koje su počinili protiv Boga“.⁴⁵⁹ Autor govori, dakako, o kugi koja je harala europskim kontinentom: „U ono je vrijeme bio zaražen zrak i postao mračan i taman, i mnogi su dijelovi svijeta bili zaraženi smrtonosnom pošasnom bolešću.“⁴⁶⁰ Razlog zašto se ova bolest pojavila jesu ljudski grijesi koji su bili toliko veliki da su zahtijevali Božju kaznu. Tako sam Bog postaje dio ove historije jer upravo je Bog onaj koji je tu istu kugu poslao. Osim Božje kazne poglavlje o kugi prepuno je apokaliptičnih prizora.

Jedan od najčešćih primjera apokaliptičnosti u historiografije te općenito u srednjem vijeku shvaćan kao određeno pretkazanje jest pomrčina sunca, ili mjeseca. U *Tabuli* su prisutna oba: „Sunce je bilo postalo svo mračno usred dana, a zvijezde su se kao u doba noći vidjele na nebu. Mjesec, mračan i tmuran pomrčao je.“⁴⁶¹ Osim klasičnih prikaza pomrčine, apokaliptičnost se očituje i u mnogim drugim pojavama, tj. elementarnim nepogodama poput potresa,

⁴⁵⁸ Novak, *Povijest Splita: Knjiga prva*, 227.

⁴⁵⁹ A Cutheis *Tabula*, 191.

⁴⁶⁰ Ibid, 191.

⁴⁶¹ Ibid, 191.

razarajućih vjetrova i sl. Cutheis spominje i vukove koji proždiru ljude te čak izvlače mrtvace iz grobova te da nisu „izgledali vukovi ili zvijeri, već demoni.“⁴⁶² Sove, gavrani i druge životinje proizvodile su zastrašujuće zvukove. Mitološke furije – Aleko, Cezifona i Megara izlazile su u raznim oblicima te plašile ljude.⁴⁶³ Cutheisov prikaz kuge u usporedbi s opisima drugih „popratnih“ događaja ustvari je poprilično precizan: „...znak žlijezde ili crnog prišta na njegovu tijelu s vrućinom groznice...“.⁴⁶⁴ Tu vidimo onaj stvaran prikaz koji je zagrnut retoričkim *inventio* te pažljivo i stilski uobličeno opisanim apokaliptičnim događajima kao rezultatima Božje kazne za ljudske grijehе. Zadatak historije jasno je očitovan u ovom prikazu, gdje Cutheis uz opis simptoma kuge koji je točan, žanrovskih zahtjeva radi, uobličava detaljne apokaliptične prizore koji spajaju grčkorimske historijske oblike i retoričke tendencije. To radi na način da se tekst formira da priliči oratorskim govorima te vjerodostojno publici prikaže „učinjene stvari“, ispreplićući ih s kršćanskim svjetonazorom te istinskoj vjeri u nadnaravno u kojoj sam Bog ima direktan utjecaj na ljudsku zbilju te istom upravlja koreći ljude za grijehе. Apokaliptični prizori pružaju eshatološku dimenziju djelu, a sve nesreće koje su zadesile pučanstvo navještaju kraj linearne kršćanske povijesti:

„...više nikakve nade da će živjeti na ovom svijetu, već najprije odmah pobožno svoje grijehе i skrušenim srcem ispovijedajući svećeniku i preporučujući svoju dušu Bogu i sastavljajući oporuku, odmah trećeg dana ili četvrtog dušu je ispuštao. A ostali ljudi, koji bijahu zdravi, vidjevši tako strašnu smrt i mnoge za kratko vrijeme kako umiru od nevjerovatne kužne bolesti, od prevelikog straha postajahu gotovo bez daha i bezumni, bojeći se slična slučaja i misleći da je na stupio prorečeni konac svijeta...“⁴⁶⁵

Konac svijeta bila je realnost srednjovjekovnog mentaliteta, a događaji poput epidemije kuge zasigurno su iznjedrili mišljenja mnogih da se on uistinu bliži. Time Cutheisova historija poprima i eshatološku ulogu te jasnu „poziciju“ na linearnoj niti kršćanskog razumijevanja vremena.

5.2. A Cutheis – nastavljач Tomine historije?

Prilikom čitanja djela mogu se primijetiti mnoge sličnosti sa salonitanskom povijesti Tome Arhidakona. Naravno, iako je Tomino djelo znatno opširnije, oba pripadaju žanru historije tako

⁴⁶² Ibid,192.

⁴⁶³ Ibid, 192.

⁴⁶⁴ Ibid,192.

⁴⁶⁵ Ibid,193.

da nije neobično da se pojavljuju isti topisi. S obzirom da znamo kako je Tomina povijest bila dostupna Mihi Madijevom⁴⁶⁶, koji je bio laik, ne treba onda začuditi kako je zasigurno morala biti dostupna i pripadniku klera, što je gotovo sigurno bio autor ovog djela. Već smo spomenuli kako se autor na samom početku teksta naziva kompilatorom koji svoje djelo piše na temelju prošlih izvora.⁴⁶⁷ Jedan od tih izvora morao je biti Tomina salonitanska povijest.

Uzmimo citat iz Cutheisovog djela, odmah na kraju opisa kuge i svih ostalih zala koja su zadesila građane Splita: „S četiri, pak gorespomenute nesreće tj. pošasću, glađu, zvijerju i gvoždem čitava ona dalmatinska i hrvatska provincija, za mnogo godina Božjim sudom bičevana, kaznu za svoje grijehе nije osrednje podnijela.“⁴⁶⁸ Usporedimo to pak s Tominim prikazom tzv. „tatarske pošasti“: „Tri su dakle, spomenute pošasti – mač, glad i zvijer - Bez prestanka tri godine bičevalo cijelo Ugarsko Kraljevstvo te je prema Božjemu sudu platilo veliku kaznu za svoje grijehе.“⁴⁶⁹ Imamo, dakle, skoro pa istu konstrukciju. Na latinskom one glase: „Tribus ergo cladibus antedictis, uidelicet ferro, fame, fera totum regnum Hungariae continuatio triennio flagellatum ex diuino iudicio penam suorum expendit non mediocriter peccatorum.“⁴⁷⁰ kod Tome, a kod Cutheisa: „Quatuor autem cladibus ante dictis, videlicet epidimia, fame, fera et fero tota illa provincia Dalmatina et Chroatina multis annis ex divino iudicio flagellati penam suorum peccatorum mediocriter non pertransiverit.“⁴⁷¹ Kao što je i sam iznio, Cutheis je svoje djelo između ostalog sastavio prema Tominom primjeru te se poslužio nekim istim ponavljajućim motivima kao i on. Također, kod Tome se Tatari prikazuju kao svojevrsni egzekutori Božje kazne, a kod Cutheisa su to pak Turci. Naziva ih „kužnim i divljim narodom“⁴⁷², dok s druge strane to kontrastira s „muževnim, valjanim i prehrabrim“ vitezovima koji su pobijedili kod rijeke Marice.⁴⁷³ Na sličan način Toma opisuje kralja Kolomana i nadbiskupa Hugrina kao „odvažne muževe“ koji se „srčano bore“ i „hrabro napadaju“ neprijatelje.⁴⁷⁴ Tu je ustvari, u imagološkom smislu, predstavljen odnos između auto i heteropredodžbe, a Mongoli (Tatari) za Tomu predstavljaju Druge.⁴⁷⁵ Za Cutheisa ti Drugi su

⁴⁶⁶ Vidi str. 57 – 68.

⁴⁶⁷ Vidi str. 73.

⁴⁶⁸ *A Cutheis Tabula*, 196.

⁴⁶⁹ Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana*, 255.

⁴⁷⁰ *Ibid*, 254.

⁴⁷¹ Budimpešta, National Széchényi Library, Cod.lat.med.aevi No 440, fol. 103'.

⁴⁷² *A Cutheis Tabula*, 199.

⁴⁷³ *Ibid*, 200.

⁴⁷⁴ Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana*, 225.

⁴⁷⁵ Više o ovoj tematici svakako konzultirati doktorsku disertaciju Mirka Sardelića „Predodžbe o Mongolima u Europi u 13. stoljeću.“, Sveučilište u Zagrebu, 2013, kao i njegov članak „Europski klerici i misionari o Mongolima: percepcija stepskih barbara u Europi sredinom 13. stoljeća“ objavljen u *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 29 (2011).

Turci. Iako je kod našeg autora ovo svega jedna manja epizoda, treba ukazati na sličnosti s Tominim opširnim opisima.

Još jedan element koji nam daje naslutiti kako je upravo salonitanska povijest uzor, odnosno jedan od uzora za pisanje ovog djela, jest inkluzija žanra *gesta episcoporum*. Kao i kod Mihe, koji je uključio isto na kraju svog djela koje je vrlo očito inspirirano Tomom, tako je i Cutheis dio svog djela odlučio posvetiti dolasku nadbiskupa Hugolina u Split.

Je li Cutheis nastavljatelj Tomine historije, odnosno je li se on sam smatrao istim ne možemo nikako dokazati, ali sagledavajući sve u kontekstu srednjovjekovne historiografije i činjenice da Cutheis piše historiju, kratku, ali svakako historiju, koja u sebi sadrži sve one elemente koja po svim pravilima treba sadržavati, a i činjenicu da je svjestan vlastite uloge kao kompilatora, ne bi bilo pretjerano zaključiti kako je upravo Toma Arhidakon jedan od Cutheisovih uzora. Tim više što je i sam Cutheis vjerojatno pripadnik klera, kao i Toma, a obojica su „nesuđeni“ splitski nadbiskupi. Treba imati na umu i tzv. Papalićev kolektanej koji nam govori kako je netko već krajem 14. st. naumio čitavu splitsku povijest povezati u jedan kodeks pa u njemu uključio Tomu, Mihi i Cutheisa. Očito je postojala svijest o historiografskom nasljedstvu. Stoga, možemo zaključiti kako je naš anonimni autor, lako moguće Marin, uistinu koristio Tominu povijest kao inspiraciju, kako za formu i model djela, ali se ujedno i poslužio nekim konstrukcijama, doslovce. Ukoliko je pisac ovog djela uistinu splitski kanonik Marin Cutheis, a postoji dovoljno razloga za takvo razmišljanje, isti je bio obrazovan u vidu historiografskog djelovanja u srednjem vijeku te pomno pratio sva ona „pravila ponašanja“ svojih uzora. Usporedimo li to s Mihom, čiji je jezik i stil ocijenjen od starije historiografije kao traljav i nikakav, što je jasno jer je ipak riječ o jednom laiku koji piše povijest te ne posjeduje ono „izidorsko“ razumijevanje što točno historiografija je i treba biti, jasno nam je kako autor djela *Tabula a Cutheis* mora poticati iz klera te biti visoko obrazovan. Je li se Cutheis osobno smatrao nastavljateljem Tomine historije, ne možemo znati, ali gotov je sigurno ona poslužila kao jedna od najvećih inspiracija ovom djelu, kao što je i Mihi poslužila za njegov „ekskurs“ u historijski žanr.

5.3. Klerik Cutheis – *gesta episcoporum*

Osim svega navedenog, još nekoliko elemenata sadržanog u djelu pomnije nam može dokazati kako je autor uistinu pripadnik klera. Govora o tome već je bilo ranije u historiografiji, a osobno mi se čini kako je pretpostavka valjana, što ću pokušati i dokazati.⁴⁷⁶ Prije svega, prilikom opisa kuge autor nam donosi podatak kako je od te bolesti preminuo i splitski nadbiskup Dominik Lukaris, kojeg naziva „poniznim i pobožnim“ te „odličnim mužem i prepoštovanim u Kristu“.⁴⁷⁷ Nadalje, čitavo jedno poglavlje posvećeno je dolasku nadbiskupa Hugolina u Split.⁴⁷⁸ Sama činjenica da je riječ o *gesta episcoporum* već nam govori o većoj vjerojatnosti da bi pripadnik klera unutar splitske crkve pisao o nadbiskupu iste. Istina, isto je pisao i Miha, ali je njegova *gesta* znatno manje opširna i bogata te ne donosi ništa više osim nekih najopćenitijih podataka. Vjerojatno je Miha i sam gledajući u Tomin primjer odlučio za takvo jedno poglavlje, ali isto mu prvenstveno služi kao mjesto na kronološkoj liniji. Nije ulazio u detalje života i djelovanja nadbiskupa Baliana, već mu on isključivo služi kao vremenska odrednica.⁴⁷⁹ S druge strane, Cutheis detaljno opisuje njegovo podrijetlo i dolazak te sam izgled Hugolina. Posebice je zanimljiv detalj koji nam Cutheis nudi, a to je da je Hugolin svoje klerike „...od laika svim silama branio, ni na koji način nije dopuštao da se klerici kude, već je iste s ljubavlju volio. Nije tražio od klerika novac od osuda zločina, u mnogo je navrata u prisustvu laika klerike usmeno vrlo oštro korio, ali im stvarno nije nikakvo zlo činio.“⁴⁸⁰ Poseban je, dakle, naglasak postavljen na odnos Hugolina prema klericima što nam govori kako je Cutheisu to bilo od značaja.

Dakle, ako imamo na umu ponavljajuće topose – Božju kaznu i apokalipsu, svijest autora o vlastitoj ulozi kao pisca povijesti u srednjem vijeku, te inkorporaciju žanra *gesta episcoporum* uz sve prije navedene pojedinosti, možemo doći do zaključka da je autor djela gotovo sigurno bio pripadnik klera. Naglasak u djelu postavljen je upravo na one elemente srednjovjekovne historiografije koji su specifični za onu historiografiju klerikalne provenijencije.

⁴⁷⁶ Vidi str. 72 – 73.

⁴⁷⁷ *A Cutheis Tabula*, 193.

⁴⁷⁸ *Ibid*, 194 – 196.

⁴⁷⁹ Vidi str. 54.

⁴⁸⁰ *A Cutheis Tabula*, 195.

5.4. Urbana splitska povijest kanonika Cutheisa – potraga za identitetom obavijena klerikalnim ruhom

Kao što je već navedeno, u razdoblju kada nastaje Cutheisova *Tabula*, Split se nalazi u poprilično „škakljivoj“ situaciji. Prvu polovicu 14. st. obilježili su sukobi s kliškim knezovima i hrvatskim velikašima te priznavanje vlasti Venecije. U međuvremenu je ugarsko-hrvatski kralj Ludovik Anžuvinač težio te iste velikaše „dovesti u red“ te pod svojom kontrolom imati Hrvatsku i Dalmaciju što mu je na koncu i uspjelo. Polovicom stoljeća Split je od kraljevih zemalja bio odvojen zemljama kliškog kneza Mladena III., a Klis je uskoro osvojio hrvatski ban Nikola te pljačkao okolna područja i dalmatinske gradove pod mletačkim vrhovništvom, s izuzetkom Splita.⁴⁸¹ Na to je Venecija zabranila Splitu ikakvu pomoć kralju, ali kako je postajalo jasnije da Ludovik neće odustati od svojih namjera, splitskom patricijatu bilo je isplativije predati se nego biti nasilno pokoren od kraljeve vojske. Tako se 1357. zbio ustanak u kojoj su Splitsani i Trogirani protjerali mletačke upravitelje i plaćenike te priznali vlast kralja Ludovika.⁴⁸² Iako je odmetanje od mletačke vlasti i pristajanje uz Ludovika Anžuvinača stvorilo situaciju u kojoj Klis i hrvatski velikaši više nisu problem, Ludovikova vladavina nije Splitu donijela potvrdu prava i privilegija, već naprotiv kršenje i limitiranje istih. Brojna poslanstva upućena kralju na koncu nisu rezultirala ničim značajnim. Iz izvora koja opisuju zahtjevi koji je splitski patricijat putem tih istih poslanstava trebao izvolijevati od kralja, postaje jasno kako su glavne težnje potvrda prijašnjih prava i privilegija te utvrđivanje granica splitskog teritorija. Uz to postoji i tendencija ekspanzije istih, primarno na otoke Brač, Korčulu i Hvar, što bi bila do tada najambicioznija težnja komunalne vlade grada Splita. Međutim, priznavanje Ludovikove vlasti samo je pokazalo koliko je kralj malo mario za ambicije splitskog patricijata. Štoviše, razdoblje kraljeve vlasti označila je povredu autonomije.⁴⁸³ Velikaši određeni od kralja dirali su u autonomiju te unutrašnje poslove grada, najviše one financijske prirode. Osim što se gradska blagajna svake tri godine treba razdijeliti na pola – polovica gradu, a polovica kralju, Split je ubrzo izgubio i brojne druge privilegije koji su im bile od važnosti. Tadašnji potestat udaljen je s dužnosti jer nije bio kraljev podanik, a ubuduće se knez morao birati isključivo s dozvolom kralja te po kraljevoj želji. Knez nije izabran sve do 1359. kad se napokon za istog izabire hrvatski ban Nikola Seč.⁴⁸⁴ Limitiranje autonomije uzrokovalo je i potajno sastajanje,

⁴⁸¹ Novak, *Povijest Splita: Knjiga prva*, 158 – 162.

⁴⁸² Vidi str. 79 – 80.

⁴⁸³ Vidi str. 79 – 80.

⁴⁸⁴ Novak, *Povijest Splita: Knjiga prva*, 175 – 180.

moгуće potaknuto iz Venecije, pojedinih splitskih građana.⁴⁸⁵ Kasnije im je oduzet i najvažniji izvor prihoda – sol i tridesetina. Kako kaže Grga Novak, potpuni slom splitske autonomije izražen je u kraljevom pismu iz 1363., u kojem sprječava odabir bana Tome Sečena za kneza Splita te nalaže da se za istog odabere Zadrani Ivan de Grisogonis. Kasnije je Ludovik sebi omogućio i da bira suca.⁴⁸⁶

Sve u svemu, autonomija grada Splita u unutarnjim poslovima bila je znatno narušena. Nakon Ludovikove smrti, Split se nalazi u problemima prvenstveno radi straha od Venecije. Na ugarskom dvoru već opisana politička previranja dovode do toga da postoje dva kandidata za prijestolje, Žigmund Luksemburški i Ladislav Napuljski. Već tada, polovicom 80-ih godina 14. st., splitski patricijat podijeljen je u stranke pristaša dvaju pretendena. Na koncu je vlast preuzeo Žigmund koji je još manje od Ludovika mario ne samo za splitske poslove, već je čitavo područje Hrvatske i Dalmacije u Žigmundovom kraljevstvu poprimilo periferni značaj.⁴⁸⁷ Zbog straha od napuljske dominacije dvjema jadranskim obalama, Venecija stoji čvrsto uz Žigmunda, a na našim prostorima jača utjecaj bosanskog kralja Tvrtka koji se povezuje sa Žigmundovim neprijateljima.⁴⁸⁸ Ivan Paližna, vranski prior te Žigmundov neprijatelj, postaje Tvrtkov ban za Hrvatsku te osvaja Klis te od tamo vrši napade i pljačke splitskih polja.⁴⁸⁹ Niti pola stoljeća nakon, Klis je još jednom „trn u oku“ Splitsana. Cjelokupna situacija te kraljeva nezainteresiranost uzrokuje pristajanje dalmatinskih gradova, i Splita, uz kralja Tvrtka. Međutim, i sam kralj i Ivan Paližna umiru 1391. godine, a kraljev brat Stjepan Dabiša vraća područja kralju Žigmundu.⁴⁹⁰ Sada se već nalazimo razdoblju nakon nastanka samog djela, ali sigurno je vrijedno napomenuti kako se onda ponovno „zahuktavaju“ dvorske „zavrzlake“ koje u konačnici dovode do toga da Split priznaje vlast Ladislava Napuljskog, a sam grad Split potresa sukob onog dijela plemstva koje ima pravo postati sucima te onog koje nema.⁴⁹¹

Imajući na umu sve navedeno, postaje jasno zašto je 14. st. za Split razdoblje historiografske produkcije. Nalazeći se između hrvatskih velikaša, Ugarsko-hrvatskog Kraljevstva, Mletačke Republike i međusobnih nesuglasica s ostalim dalmatinskim gradovima, ponajviše Trogirom, Split se nalazi u konstantnoj ugrozi vlastitog teritorija, prava i privilegija te autonomije. Sve težnje patricijata uvijek leže u tome da se ta prava i teritorijalne pretenzije ostvare i osiguraju,

⁴⁸⁵ Ibid, 180.

⁴⁸⁶ Ibid, 185.

⁴⁸⁷ Vidi str. 79 – 80.

⁴⁸⁸ Vidi str. 79 – 80.

⁴⁸⁹ Novak, *Povijest Splita: Knjiga prva*, 199.

⁴⁹⁰ Ibid, 206.

⁴⁹¹ Vidi str. 80.

ali konstantna previranja i nebriga vrhovnih aktera za ista, to im ne dozvoljavaju. U takvom okruženju dio građanstva okreće se pisanju povijesti kako bi se legitimizirale one težnje sadašnjosti i kako bi Split pronašao svoje mjesto u toj konstantnoj bitci za svoja prava. Sa svih strana gotovo uvijek okružen kršiteljima komunalne autonomije pokušava pronaći izlaz. *Tabula a Cutheis* refleksija je ovih težnji i vremena u kojem nastaje. Nesigurnost koju splitski patricijat zasigurno osjeća pospješen je i ne-političkim događajima poput strašne epidemije kuge, a uz sva događanja u okolici, odjek turskih osvajanja stiže i do Splita i upotpunjava još jednu novu dimenziju straha i nesigurnosti. Preciznije vrijeme nastanka nažalost nismo u mogućnosti odgonetnuti, ali gotovo u bilo kojem periodu od 1371. do 1388. postoji razlog zašto bi se u prošlosti tražila legitimizacija komunalnog identiteta koji biva konstantno ugrožen od vanjskih faktora. Cutheisova historija nije ekspanzivna i opširna te ne seže u neku daleku prošlost, Cutheis nije predstavnik građanstva, tj. laika poput Mihe, koji odgovore vidi u drevnom podrijetlu i postavljanju Splita u okvire svjetske povijesti. Cutheis, odnosno kanonik Marin Cutheis, pripadnik je klera i njegova historija je stoga obavijena klerikalnim ruhom. Ona poprima eshatološku dimenziju, Bog je glavni akter iste, svi događaji koji pogađaju i ugrožavaju Split rezultat su Božje kazne za grijehе njegovih građana.

Za razliku od Mihe Madijeva, Cutheis posjeduje znatno bolje razumijevanje historiografije u retoričkom smislu. Iako kratka i jednostavna, njegova historija ima točno zacrtane ciljeve. Dakako, i njegovo razumijevanje svijeta u kojem se nalazi razlikuje se od Mihinog, koji pokazuje tendencije patricijata te u okviru univerzalne svjetske povijesti želi postaviti Split na legitimno mjestu unutar Protuugarski te protumletački sentiment postoji i kod Cutheisa, isto kako i kod Mihe postoji jasno uvjerenje u nadnaravno, ali razlog svih onih poteškoća u *Tabuli* Božja je volja. *Tabula a Cutheis* historija je u malom, historija je to koja odgovor na problema koje muče onovremeni Split pronalazi u Božjoj kazni. Nedvojbeno je da i Cutheis ima političke ciljeve, što pokazuje i retorička funkcija Morbazanovog pisma, ali svi ti politički ciljevi isprepleteni su klerikalnom orijentacijom autora djela.

Sve u svemu, *Summa Historiarum tabula a Cutheis: De gestis civium Spalatinorum* kratka je urbana historija grada Splita koja sve one političke tlapnje i sveopću nesigurnost u potrazi za vlastitim identitetom između vanjskih sila koji istu ugrožavaju, prožima kroz eshatološku dimenziju one linearne kršćanske povijesti. Split je tek malo mjesto na Božjoj podlozi, ali za Cutheisa i druge predstavnike ovog komunalnog identiteta, to mjesto njihova je srž i u trenutcima kada se isto nalazi ugroženim, traži se opravdanje njegova identiteta – opravdanje svih onih težnji za autonomijom i ekspanzijom koje bivaju kontinuirano pobijene. *Tabula* je utoliko specifična jer je piše Marin Cutheis, pripadnik splitskog patricijata, ali prije svega

kanonik, klerik koji je obrazovan u polju retorike te svojem čitateljstvu želi prikazati događaje kao rezultat grijeha građana. No, ipak je kroz čitavo djelo vidljiva isprepletenost političke korisnosti i klerikalnog viđenja svijeta. Burno razdoblje 14. st. u Splitu je obilježeno historiografskom produkcijom. *Tabula* je tek dio te produkcije koja na specifičan način, prateći „pravila igre“ historijskog žanra, prenosi prošlost kako bi se objasnila sadašnjost te kako bi se učvrstio onaj ugroženi identitet splitske komune.

6. *Memoriale Pauli de Paulo, patritii Jadrensis*

Ljetopis Pavla Pavlovića djelo je kojem je u recentnijoj historiografiji posvećeno najviše „mjesta“. Jedno čitavo poglavlje *Autobiografija u Hrvatskoj* Andree Zlatar bavi se ovim naslovom, a autorica je ujedno napisala i članak o ovom „memorijalu“. Razlog tomu jest specifični žanr kojem autorica pripisuje Pavlovo djelo, a to jest „dnevnička kronika“, tipični žanr talijanskog 14. st.⁴⁹² Autori su najčešće ugledni građani, ali ne nužno i oni na samom vrhu gradske vlasti. Pišu za sebe, ali s javnošću na umu te ističu svoju ulogu u zajednici.⁴⁹³ Ovakav oblik, kako to autorica naziva, „privatne historiografije“⁴⁹⁴ sa sobom vuče pitanje je li uopće ovakva djela treba smatrati dijelom onog korpusa koje čini srednjovjekovnu historiografiju. Nedvojbeno je riječ o djelu koje piše o prošlosti te ima kronološku strukturu svojstvenu analima i kronikama.⁴⁹⁵ Štoviše, već je Nada Klaić 1976. u *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* nazvala ovo djelo „kronikom vlastitog života“ u poglavlju posvećenom historiografiji.⁴⁹⁶ No, je li to dovoljno da ga čini dijelom srednjovjekovne historiografije? U ovom poglavlju elaborirat ću autoričine ideje te pokušati ujedno odgovoriti na gore spomenuto pitanje.

Memoriale Pauli de Paulo, patricii Jadrensis privatni je zapis zadarskog patricija Pavla Pavlovića koji bilježi pojedine događaje iz javnog života grada Zadra, ali i poneke privatne, od godine 1371. do 1408. Prvi put objavio ga je Ivan Lučić u *De Regno* 1666., što vjerojatno čini četvrtu „ruku“, odnosno izdanje teksta drugoga prepisivača. Mihovil Kombol opisao je djelo, odnosno Pavlovo pisanje kao „bez vještine i načelnog stajališta, jednostavnim i priprostim jezikom bilježi zgrade od 1371. do 1408.“⁴⁹⁷ Sadržajno, dakle, djelo čini nizanje događaja. Ne postoji nikakva formalna ni retorička briga, a i navodi su zanimljivi utoliko što su pisani u prvom licu jednine. Već tu se ovo djelo, koje se često naziva ljetopisom, a Pavao ljetopiscem, razlikuje od onoga što čini ljetopise, tj. anale. Autorica ističe kako je djelo ustvari bliže kronici

⁴⁹² Andrea Zlatar, „Memoriale Pauli de Paulo patritii jadrensis,“ *Dani Hvarskog kazališta* 1 (1991), 246; Relja Seferović, „Razočarani notar iz kasnog dubrovačkog prijepisa djela *Historia Ragusii* Giovannija Conversinija,“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 55/1 (2017), 166 – 167; neki od primjera takvih dnevničkih kronika su *Diario de anonimo Fiorentino* te *Diario Ferroese*

⁴⁹³ Zlatar, „Memoriale Pauli de Paulo patritii jadrensis,“ 246.

⁴⁹⁴ Ibid, 241.

⁴⁹⁵ Ibid, 244.

⁴⁹⁶ Klaić, *Povijest Hrvata*, 220.

⁴⁹⁷ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (Zagreb: Matica hrvatska, 1961), ;Zlatar, „Memoriale Pauli de Paulo patritii jadrensis,“ 244.

jer ima pripovjedača, početak i razvoj, ali ne nužno i kraj. No, ni Pavao nema svugdje „subjekt iskazivanja“ kao pripovjedač, tako da je vjerojatno tu riječ o događajima u kojima nije sudjelovao. Također, smatra kako je naslov *Memoriale* vjerojatno izmislio neki priređivač ili pak sam Lučić. Sadržajno, djelo je iznimno neujednačeno, s nekim godišnjim bilješkama od svega jedne rečenice do čitave strane, a prisutne su i „pauze“ od više godina. Ono što Pavlovo djelo čini različitim, te zašto ga nazivamo „privatnom“ historiografijom jest činjenica da nam donosi neke podatke iz vlastite obiteljske povijesti. Štoviše, prvi navod u tekstu djela jest „Die 7. mensis aprilis natus fuit filius meus.“⁴⁹⁸ Iako su prisutni, ipak ne prevladavaju djelom. Najviše podataka je iz Pavlova javnog života, što opet na neki način i jest „privatno“ jer je naglasak prvenstveno na Pavlu kao društveno djelatnoj osobi.⁴⁹⁹ Pavao predstavlja subjekt događanja, a ne „subjektivnu instancu iskazivanja“. On ne pripovijeda, već zapisuje ono što mu se dogodilo.⁵⁰⁰ Ovo djelo ustvari jest prvi poznati nam primjer autobiografskog djela na našem prostoru.⁵⁰¹ U hrvatskoj pisanoj baštini ne postoji srodnih tekstova.⁵⁰² Pavlov zapis zasigurno je zanimljiviji istraživačima povijesti srednjovjekovne svakodnevnice te istraživačima ondašnjeg mentaliteta, preciznije mentaliteta jednog patricija. Neke zanimljivih stvari o kojima Pavao piše su npr. kad je jednom prilikom neka „chocha“ (brod) došla u Zadar pa se istoj tom prilikom naš junak Pavao otišao diviti te izbrojati njene dimenzije⁵⁰³, a postoje i neki pomalo „neobični“ detalji o čudnim bićima.⁵⁰⁴ Ili pak, epizoda o „zelenim svjetlima“ za koje Šišić smatra da je riječ o velikom broju krijesnica.⁵⁰⁵ To je manje bitno za ovaj rad, ali svakako inspirativno za neke druge analize, različitog tipa.

6.1. „Ego Paulus de Paulo“ – dnevnička forma

Karakteristično za ovaj oblik dnevničke forme, kakvoj pripada i Pavlovo djelo, u sklopu šire tzv. „privatne historiografije“ jest prvo lice jednine. Pavlovo „Ja“, odnosno „Ego“, pojavljuje se najčešće prilikom opisivanja javnih događaja. Time Pavao sebe stavlja na

⁴⁹⁸*Memoriale Pauli de Paulo patritii jadransis: (1371-1408)*, digessit Ferdinandus nob. Šišić. (Zagreb: Tisak kraljevske zemaljske tiskare, 1904), 3. (dalje *Memoriale Pauli de Paulo patritii jadransis*)

⁴⁹⁹ Ibid, 246, 248.

⁵⁰⁰ Ibid, 245.

⁵⁰¹ Andrea Zlatar, *Autobiografija u Hrvatskoj: nacrt povijesti žanra i tipologija narativnih oblika* (Zagreb: Matica hrvatska, 1998), 13.

⁵⁰² Ibid, 19.

⁵⁰³*Memoriale Pauli de Paulo patritii jadransis*, 27.

⁵⁰⁴ Ibid, 40.

⁵⁰⁵ Ibid, 12.

pozornicu tih istih događaja.⁵⁰⁶ Čitavo djelo mješavina je javnog i privatnog te se stoga i naziva „dnevnik-kronikom“. Privatno je i pisano za sebe, ali njegova forma je historiografska. Preciznije, ona je pisana s kronologijom u vidu, a najbliža je žanru kronike.⁵⁰⁷ U prijevodu se djelo naziva ljetopisom, ali sadržajno je ono znatno opširnije od ljetopisa (anala) za koje su karakteristični tek kratki navodi o onome što se zbilo na pojedini dan. Kronike i anali slični su u tome što u smislu forme daju značaj striktnom pridržavanju kronološkoj formi. Pavlovo djelo modelirano je na jednak način te stoga ima historiografsku formu. Međutim, sadržajno je ono prvenstveno privatno djelo. Činjenica da je naglasak postavljen na javni život Zadra ne čini ovo djelo nužno historiografskim. Pavao je i sam dio tog života pa zato o tome i piše. Kao što je već navedeno, u djelu se ne osjeti pretjerana briga za retoričke ciljeve. Također, treba naglasiti kako je riječ o memoarskom, a ne autobiografski nastrojenom djelu.⁵⁰⁸ Riječima Andree Zlatar, memoari su više „centrifugalni“. ⁵⁰⁹ Osobe koje pišu memoare često su javni djelatnici, političari te sudionici u političkim zbivanjima koje opisuju, a nekad i akteri istih. Postoji namjera objektivnog pripovijedanja te historiografska tendencija, ali autor se uvijek kloni subjektivnosti, iako prenosi svoje gledište. Autore memoara mogli bismo nazvati i „osobnim povjesničarima“. ⁵¹⁰ Memoarska djela često su vezana uz određeni povijesni kontekst te ne pretjerano stilski dotjerana, kao i ovo djelo.⁵¹¹

Srednji vijek poznao je nekoliko različitih formi autobiografskih djela, a podjednako kad je riječ o historiografiji, može se pratiti i nastanak te razvitak ovog žanra. Razlikujemo stoga „ispovjedne“ autobiografije koje su utemeljene u djelu sv. Augustina *Confessiones*, te kasnije *Retractiones*. Oba djela bila su čitana i reproducirana u srednjem vijeku.⁵¹² Postojao je i tzv. „kronikalno-biografski“ model, kojem pripada i djelo našeg Pavla Pavlovića. Andrea Zlatar navela je Geralda iz Walesa (*Giraldus Cambrensis*), dvorskog kapelana Henrika II., koji je 1204./5., napisao *De rebus a se gestis*. Dakle, djelo o stvarima koje je on sam učinio. Već tu se njegovo djelo uvelike razlikuje od Pavlovog. Gerald naizmjenice koristi prvo i treće lice. U prvom licu djeluje kao pripovjedač, dok u trećem govori o sebi kao „objektu pripovijedanja“. Tako razlikujemo osobe Geralda pripovijedača i Geralda junaka o kojem piše. Kao crkveni i

⁵⁰⁶ Zlatar, „Memoriale Pauli de Paulo patritii jadrensis,“ 245.

⁵⁰⁷ Ibid, 242 – 243;

⁵⁰⁸ Ibid, 245 – 246.

⁵⁰⁹ Što se tiče više podataka o autobiografskom žanru svakako konzultirati knjigu *Ispovijest i životopis: Srednjovjekovna autobiografija* Andree Zlatar.

⁵¹⁰ Andrea Zlatar, *Ispovijest i životopis: Srednjovjekovna autobiografija* (Zagreb: Antibarbarus, 2000), 26.

⁵¹¹ Ibid, 6.

⁵¹² Paul Lehman, “Autobiographies of the Middle Ages,” *Transactions of the Royal Historical Society* 3 (1953), 42.

kraljevski namjesnik, on ustvari „proizvodi“ djela i time legitimizira pisanje ovog djela. Njegova socijalno priznata važnost daje mu pravo na pisanje.⁵¹³ Gerald piše vlastitu biografiju kao da piše tuđu. Najbliži je žanru *gestae* ili *vitae*. Gerald ustvari koristi sam sebe kao *exemplum*, što Andrea Zlatar naziva „modeliziranje historiografskoga diskursa u autobiografske svrhe“. Njegovo djelo sadrži i mnoge govore, rasprave, pisma te egzemplarne epizode. Njegovo je djelo znatno manje introspektivno, nego li djela ispovjedničke autobiografije. Više je nalik određenom vanjskom promatranju samog sebe.⁵¹⁴ Kao primjer još jednog donekle autobiografskog djela, ali više historiografskom s donekle autobiografskim karakterom⁵¹⁵ možemo navesti i Sugerovo *De rebus in administratione sua*, u kojem opat Suger isprepliće povijest institucije kojoj pripada sa onom vlastitom te poistovjećuje neke vlastite attribute s funkcijama koje obavlja.⁵¹⁶ Pavlovo djelo svakako možemo uvrstiti unutar kronikalnobiografskog modela, ali ipak sa znatno manjom historiografskom tendencijom nego li spomenuti primjeri. Pavao nije sebe smatrao toliko ključnom osobom javnog života da bi to legitimiziralo pisanje o samom sebi. Njegovo pisanje bliže je memoarskom pisanju te bilježenju određenih događaja iz svog privatnog te javnog života iz neke svoje privatne svrhe. Gilbertovo i Sugerovo djelo ipak imaju određenu javnu dimenziju te su pisana s naglaskom na određeni stil.⁵¹⁷ Pavlovo djelo jednostavnije je te nije pisano s idejom da bi itko drugi trebao to djelo čitati, ono je izričito privatnog karaktera.

Autobiografskih elemenata imamo i u nekim drugim srednjovjekovnim historiografskim djelima, pa tako i na našem prostoru. Kao već mnogo puta spomenuta *Historia Salonitana* Tome Arhiđakona. Međutim, kod Tome su autobiografski elementi prikazani s odmakom, odnosno on o sebi piše u trećem licu. Razlog k tomu su jednostavno različiti ciljevi samog pisanja. Pavao ne zapisuje ono što se dogodilo, već ono što ljudi rade. Njegov cilj nije doseći neki visok stupanj povijesnog pripovijedanja.⁵¹⁸ Ne znači to da Pavao ne donosi podatke o pojedinim „učinjenim stvarima“, ali Pavlov ultimativni cilj nije izabrati spomenute učinjene stvari te ih formulirati u koherentnu pripovijest koja bi imala neku ulogu u Pavlovoj stvarnosti. On piše za sebe te bilježi ono što želi. Utoliko se njegovo djelo razlikuje od ostatka srednjovjekovne historiografije. Dakako, ponajviše od historijskog žanra. Ipak je ono svojom formom i strukturom, donekle i

⁵¹³ Zlatar, *Ispovijest i životopis*, 112.

⁵¹⁴ Ibid., 115 – 116.

⁵¹⁵ Lehman, “Autobiographies of the Middle Ages,” 46.

⁵¹⁶ Andrea Zlatar, *Ispovijest i životopis*, 121.

⁵¹⁷ Ibid, 111.

⁵¹⁸ Zlatar, „Memoriale Pauli de Paulo patritii jadransis,“ 249.

sadržajem blisko kronikama i analima. No, je li to dovoljno da ovo djelo čini dijelom korpusa srednjovjekovne historiografije?

6.2. Dnevnička-kronika Pavla Pavlovića – historiografija ili ne?

Na pitanje treba li dnevničku kroniku Pavla Pavlovića smatrati dijelom korpusa srednjovjekovne historiografije nije toliko jednostavno odgovoriti. Prvenstveno, zato što historiografija i autobiografija nisu homogeni žanrovi u srednjovjekovlju. Iako ovise o pojedinim uzorima, bilo da je riječ o formi ili sadržaju djela, iznimno je teško i bilo bi neispravno „homogenizirati“ djela unatoč postojanju žanrova. Svako djelo na koncu ovisi primarno o kontekstu u kojem nastaje, njegovom piscu, uzorima, vremenu i mjestu nastanka te uvjetima u kojim ono nastaje. Samim time ista su sklona i promjenama prilikom čitavom srednjem vijeka. Ono što je svakako sigurno, jest činjenica da Pavlovo djelo ima historiografsku formu. Preciznije, formu kronike. Međutim, ono što ga razlikuje od uobičajenih kronika jest privatni karakter iste. Opisuje svoj vlastiti život i piše iz vlastitih privatnih razloga. Vidjeli smo kako epizode iz privatnog života nisu nužno neuobičajene u historiografskim djelima. Tako npr. možemo još navesti i Salimbenovu kroniku u kojoj se također pojavljuje prvo lice jednine.⁵¹⁹

Ipak, autobiografska i historiografska djela striktno odvaja jedan fenomen. Smatram da su historiografska djela iza sebe uvijek nose „pokriće“. Odnosno, pisana su s nekim legitimizacijskim ciljem. Čak i kad je riječ o najjednostavnijoj formi srednjovjekovne historiografije – analima, s kojima i Pavlovo djelo ima sličnosti. Iako u pisanju anala nema previše mjesta legitimizacijskim poslovima, samo njihovo postojanje ima tu ulogu. Gradski anali ili anali nekog samostana činjenicom da bivaju pisani osnažuju mjesto grada ili institucije na povijesnoj liniji. Činjenica da su događaji u analima smatrani dovoljno važnima da ih se postavi u kronološki slijed govori o njihovoj ulozi.⁵²⁰ Pavlovo djelo, iako spominje događaja iz zadarske gradske povijesti, nije pisano s namjerom opravdanja ciljeva zadarskog patricijata u datom trenutku, ili kao odgovor na neku ugrozu zadarskog komunalnog identiteta. Ono je pisano isključivo iz privatnih razloga, koristeći historiografsku formu jer je takva u to vrijeme

⁵¹⁹ Alison Williams Lewin, „Salimbene de Adam and the Franciscan Chronicle,“ u: *Chronicling History: Chroniclers and Historians in Medieval and Renaissance Italy*, ur. Sharon Dale, Alison Williams Lewin i Duane J. Osheim (University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania University Press, 2007), 89.

⁵²⁰ Dale, Lewin i Osheim, ur., *Chronicling History: Chroniclers and Historians in Medieval Renaissance Italy* (University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2007), XVI.

bila uobičajena, i odgovarala je autobiografskom sadržaju jer pisati o svom životu znači na neki način pisati o vlastitoj prošlosti. Kao pripadnik patricijata koji je očito imao dovoljnu naobrazbu da se služi latinskim jezikom te je poznao određene historiografske forme, odlučio je iste koristiti kako bi napisao vlastitu privatnu kroniku.⁵²¹

Sve u svemu, ocjena Andree Zlatar o Pavlovom djelu kao „dnevničkoj kronici“ te „privatnoj historiografiji“ smatram uvelike preciznim. Ne bih postavljao Pavlovo djelo unutar istog korpusa kao Mihino ili Marinovo, ali svakako ih smatram bliskim. Ono što ih veže jest historiografska forma pisanja. Pavlov *Memoriale* nedvojbeno svojom formom podsjeća na kroniku. Kada ga sagledamo u cjelini, ono jest historiografsko djelo. Područje Pavlova zanimanja ponajviše su javni događaji vezani uz zadarsku povijest. Međutim, ne možemo ga u potpunosti smatrati istovjetnim gradskim kronikama i analizama. Pavlov „dnevnik“ ne sadrži karakteristična ponavljajuća mjesta koja čine srednjovjekovnu historiografiju, niti ono svojim postojanjem nastoji legitimizirati mjesto Zadra na liniji kršćanske povijesti. Ono je u suštini djelo osobnog karaktera. Reflektira isključivo događaje koje je Pavao smatrao važnima za svoj vlastiti život, ne za povijest njegova grada ili sl. Stoga, smatram da se *Memoriale* u korpus srednjovjekovne historiografije može ubrajati jedino kao djelo historiografske forme osobnog karaktera, odnosno **privatno** historiografsko djelo. Ono ne posjeduje dublju razinu u koju možemo prodrijeti analizom, kao naslovi Mihe i Cutheisa. Njegova forma jest historiografska, ali funkcija nije. Možda možemo govoriti o njemu kao prvom hrvatskom dnevniku te kako je već primijetila Andrea Zlatar, začetku autobiografskog žanra na hrvatskom povijesnom prostoru.⁵²²

⁵²¹ Klaić, *Povijest Hrvata*, 221.

⁵²² Zlatar, *Autobiografija u Hrvatskoj*, 13.

7. Zaključna razmatranja

Srednjovjekovna historiografija mnogo je toga. Pokazali smo koliko je ustvari korpus djela koje nazivamo tim imenom izrazito heterogen. Ne postoje dva istovjetna djela, samo ona slična. To ponajviše možemo zahvaliti formi koja proizlazi iz određene tradicije. Kako sam već jednom to „šaljivo“ nazvao – receptura za srednjovjekovnu historiografiju temelji se na dvjema tradicijama zaslužnima za posebne aspekte. Grčkorimska te judeokršćanska tradicija čine srednjovjekovnu historiografiju. Ona prva zaslužna je ponajviše za formu i model djela iz kojih se konstruiraju pojedini žanrovi, svaki sa svojim karakteristikama. No, nije samo riječ samo o formi djela, već i zahtjevima koje svaki žanr mora zadovoljiti. Srednjovjekovna povijest izvorno je dio književnosti i samim time postoje određeni stilski zahtjevi koje svaki autor mora zadovoljiti. To se, dakako, najviše očituje u žanru historije kao najopširnijem i stilsko-estetski najzahtjevnijem. Dijelom retorike, povijest mora poučavati. Mora nuditi egzemplarističke epizode koje čitatelju nude moralnu edukaciju. Historija se piše, ali ima mnogo sličnosti s oratorstvom. Retorika je sastavni dio svakog historijskog djela. Jednostavnije forme historiografije nemaju toliko mjesta za pružiti isto, ali isto tako zahtijevaju pažnju i pomno praćenje pravila prema kojem nastaju. Kronike i anali karakterizirani su kronološkim konceptom nizanja pojedinih događaja na niti prošlosti, vrlo jednostavnih u slučaju anala ili opširnijih u slučaju kronika koje ipak imaju otvoreniji pristup za retoričke ekspozicije. Historije, kronike, anali te brojni drugi žanrovi poput *vitae* i *gestae* isprepleću se kroz raznorazna djela, jer ipak historiografija nije toliko striktno definirana. Ona može imati određene uzore, kako u formativnom tako u sadržajnom smislu, ali striktno definirani žanrovi kakve poznajemo danas te u kakve volimo ukalupljivati pojedina djela, u srednjem vijeku ipak su znatno „labaviji“. Najviše toga ovisi o samom autoru, a nerijetko ni sam autor nije svjestan žanrovske klasifikacije vlastitog djela, ako istu gledamo iz današnje perspektive. S druge strane, koliko je kršćanstvo bilo ključno za europsko srednjovjekovlje općenito, toliko je ono ključno i za historiografiju.

Dok jedna tradicija nudi formu i primjerne uzore, judeokršćanska sa sobom donosi veliku promjenu koja uvelike utječe na život i van historiografije. Percepcija vremena potpuno se mijenja. Grčkorimsko cikličko viđenje kretanja svijeta postaje zastarjelo. Kršćanstvo nudi novu viziju. Vrijeme postaje linearno, ono ima svoj početak, vrhunac i kraj, a svako povijesno djelo jedan je djelić te nove zajedničke povijesti. Linearnost i univerzalnost čine kršćansku povijest,

a svaki autor teži k tome da objekt svoga pisanja postavi u okvire te univerzalne kršćanske povijesti te da mu podari mjesto na vremenskoj osi. Bog postaje vrhovni akter prošlosti, sve što se događa, sve što se ikad dogodilo, rezultat je Božje volje i svako djelo prožeto je istom idejom. Božja kazna te apokaliptični prikazi čest su topos srednjovjekovne historiografije. Ta percepcija vremena dalje je razrađivana putem različitih koncepata koje su postavili veliki kršćanski pisci poput sv. Augustina te njegova učenika Orozija, ili pak Euzebija iz Cezareje koji je tvorac prve univerzalne crkvene povijesti. Teorije o šest razdoblja te četiri monarhije bile su osnovni okvir prema kojem su se ravnali pojedini pisci, koji su s istima bili upoznati. Povijest dobiva eshatološku dimenziju. Čovječanstvo je u iščekivanju Posljednjeg Suda, a povijest koja se piše samo je djelić te prošlosti (i sadašnjosti) postavljena u posljednju epohu ljudskog postojanja kojoj polako istječe vrijeme. Naravno, i unutar prostora koje nude ove dvije tradicije, postojalo je mnogo promjena. Svako djelo produkt je vlastite okoline. Odnosno, društvene i političke realnosti iz koje proizlazi, te položaja njegova autora unutar te realnosti.

Promjene koje historiografija doživljava tijekom srednjeg vijeka brojne su i uvijek odražavaju suvremene tendencije. Forme ostaju iste, neke poprimaju novo ruho, kao što je npr. potpuno nova „verzija“ univerzalne povijesti popularna od 13. st. nadalje, odnosno carsko–papinska kronika. Kršćanski svjetonazor uvijek prožima svako djelo, kao što prožima čitav život jednog srednjovjekovnog pojedinca. Međutim, kako se društveno-politička realnost mijenjala, tako se mijenjala i historiografija. Nove političke tvorevine ranog srednjovjekovlja trebaju legitimizacijsku podlogu postojanja, koju im nudi upravo historiografija. Razvoj institucija, raznih crkvenih redova te gradova potiče historiografsku produkciju kojoj je cilj opravdati postojanje spomenutih, te sve privilegije koje su u danom trenutku ugrožene. Razvoj plemstva potiče uplitanje genealogije u historiografiju te dolazi do stvaranja brojnih dinastičkih mitova i sl. Kasnije kad glavnu „pozornicu“ europske moći drže osobe careva i papa, stvaraju se carsko-papinske kronike kao kronološki model univerzalne povijesti. Svako razdoblje sa sobom nosi nešto novo, a historiografija se istom prilagođava. Pojava određenih fenomena iziskuje njihovo opravdanje, a jedan način je upravo putem historiografskih djela. Prošlost postaje zrcalo sadašnjosti. Postaje tekstualna osnova legitimizacijskog procesa određene tvorevine, bilo da je riječ o kraljevstvu, dinastiji, gradu, samostanu i dr. Naravno, svako pojedino djelo ovisi o kontekstu njegova nastanka. Vrijeme, mjesto i autor uvelike određuju pravac u kojem će se pojedino djelo „kretati“. Iako uvijek sveprisutan, kršćanski svjetonazor nije nužno uvijek podjednako izložen. Djelo klerikalne provenijencije zasigurno će imati više usmjerenosti na Božju providnost, dok će se npr. gradske povijesti usmjeravati na antičku

prošlost opravdavajući time srednjovjekovnu sadašnjost. U konačnici, srednjovjekovna historiografija amalgamacija je grčkorimske i judeokršćanske tradicije koje bivaju oblikovane sadržajem te ciljevima ovisno o kontekstu nastanka samog djela. Srednjovjekovna historiografija ostavila je trag diljem Europe, pa tako i na hrvatskom povijesnom prostoru.

U fokusu ovog diplomskog rada bila su tri historiografska djela nastala na hrvatskom prostoru tijekom 14. te na prijelazu u 15. st. Iako postoje određene sličnosti između ovih djela, s obzirom da svako od njih potječe iz gradske sredine te je pisano od strane patricijata, u mnogočemu se i razlikuju. Teško bi bilo donijeti neke konkretne zaključke upravo radi heterogenosti samih djela, pa je svako bilo potrebno zasebno kontekstualizirati te analizirati. Izbor djela pokazao se izrazito zanimljivim jer pokazuje historiografsku raznolikost na našem prostoru. Također, vidi se kako trendovi u historiografiji zahvaćaju i prostor dalmatinskih gradova te kako hrvatska srednjovjekovna historiografija ne kaska za ostatkom Europe, već se istovremeno pojavljuju isti fenomeni. Carsko-papinska kronika Mihe Madijeva domaći je primjer vrlo raširenog žanra univerzalne povijesti u 14. st. Iako se mnogo štošta zamjeralo Mihi Madijevom, što radi stanja u kojem je djelo pronađeno te zbog „grube“ jednostavnosti jezika, naspram djela poput *Historia Salonitana*, Mihina kronika nije ništa drugo nego rezultat svoga vremena u strukturalnom i sadržajnom smislu. Preuzevši vrlo poznati model pisanja Miha je u teškim trenucima ugroze splitske autonomije te komunalnog identiteta u stvaranju, odlučio napisati kroniku kojom legitimizira splitsku komunu te sve one privilegije koje joj pripadaju. Kao pripadnih najvišeg sloja patricijata i samim time nositelj identiteta, splitsku povijest postavlja u okvir univerzalne kršćanske povijesti čiju vrhovnu struktura tada predstavljaju carevi i pape čije mu vladavine/pontifikati pružaju kronološku nit. U trenutku ugroze od strane hrvatskih velikaša te upitne mletačke „zaštite“, Miha put do ostvarivanja splitske autonomije vidi u anžuvinskoj dinastiji te Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu.

Djelo vrvi podacima o spomenutoj dinastiji i jasno je vidljiv njegov ideološki okvir kao simpatizera iste. Mihina kronika rezultat je njegove društvene i političke realnosti, ona pripadnicima patricijata nudi rješenje i sigurnost njihovih privilegija stavljajući Split prvenstveno unutar univerzalne kršćanske povijesti, s naglašenom antičkom baštinom te kontinuiranom te iste rimske baštine kroz Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo kao samo jedan od legitimnih nasljednika iste jer univerzalnost kršćanstva nadilazi svaku regionalnu rascjepkanost. Sadržaj Mihine kronike rezultat je njegovog društvenog položaja i njegova načina razumijevanja svijeta u kojem postoji. Koristeći poznati mu uzore, on kroji vlastito djelo s ciljem legitimiziranja mjesta splitske komune u svjetskoj povijesti. No, Mihino djelo

karakterizira i žanrovska fuzija jer nam nudi, sigurno inspiriran Tominom salonitanskom povijesti iz koje crpi i pojedine citate, poseban „historijski ekskurs“ kojem oblikuje svoje retoričke ciljeve koje ne bi mogao ostvariti prateći čisto „kruti“ kronološki zadatak carsko-papinske kronike. Tako ovo djelo osim što je carsko-papinska kronika sadrži i elemente historije. Kao i mnogi drugi mu suvremenici, koristi formu koja mu je poznata, ali je i mijenja kako bi njegovo djelo ostvarilo potpuni cilj.

S druge strane, kratka historija Marina Cutheisa, iako pisana iz istih razloga ugroze, nudi nam nešto različitu historiografsku viziju. Marinovo djelo historija je u punom smislu te riječi. Već u prvoj rečenici daje nam do znanja kako je upoznat sa svojom ulogom kao pisac historijskog žanra, a djelo sadrži sve one elemente, tj. topose koji su karakteristični upravo za ovaj žanr srednjovjekovne historiografije. Božja kazna i apokaliptične slike „krase“ ovo djelo, a njima Marin oblikuje svoje retoričke ciljeve te daje egzemplarističke primjere, odnosno upozorenja čitateljima kako se kršćanin ne bi trebao ponašati. *Tabula a Cutheis* bilo je moguće više problematizirati nego li Mihino djelo. Prvenstveno radi pitanja autorstva djela, ali kad se uzme sve ono što ga čini – historijski žanr i jasno poznavanje uloge povjesničara, inkorporacija žanra *gesta episcoporum* uz jasno iskazane simpatije prema nadbiskupu i njegovom odnosu prema kleru, isticanje Boga kao glavnog pokretača događaja u prošlosti te elemente kazne za grijeh i apokaliptičnih vizija koje poprimaju tu eshatološku dimenziju, postaje jasno kako nesuđeni biskup te kanonik Marin Cutheis ponajbolje odgovara ulozi autora ovog djela. Slično kao i Miha, samo u nešto kasnije vrijeme, Marin piše svoju historiju kao vrsni poznavatelj žanra kako bi kroz „objektiv“ pripadnika klera, ali vrijedi napomenuti i splitskog patricijata legitimizirao splitski komunalni identitet.

Iako su vidljivi i politički ciljevi, ova historija prvenstveno je djelo klerikalne provenijencija koja sve nevolje koje su zadesile splitsku komunu vidi kao rezultat Božje kazne za ljudske grijeh. Sve one privilegije i potvrde kojima se nadao još Miha pišući svoju kroniku, još uvijek nisu ostvarene niti osigurane u Marinovo vrijeme. Split se još jednom nalazi u potpunoj ugrozi svoje autonomije od strane vanjskih aktera. Marin Cutheis, prvenstveno klerik, ali i pripadnik patricijata isprepliće političke ciljeve i težnje splitske komune kroz svoju vlastitu viziju prošlosti koju oblikuje u jednu kratku historiju. *Tabula* se svojim stilskim i estetskim karakteristikama te narativnim oblicima razlikuje od Mihine kronike, ali oba djela pisana su s ciljem da se Split postavi na svoje zasluženno mjesto na niti kršćanske univerzalne povijesti. Sa svih strana ugrožen, kao i identitet njegovih stanovnika, neki borbu za isto traže u historiografskoj produkciji, a burno razdoblje koje smo prikazali sasvim logički iziskuje ovakve

primjere. Marinov primjer čini jedna kratka urbana historija pisana od strane klerika koji poznaje svoju ulogu. Marinovo djelo još nam je specifično zbog inkluzije tzv. „Morbazanovog pisma“ s vrlo jasnim retoričkim ciljem isticanja protumletačkog sentimenta. Jedno je to od najranijih spomena istog i to baš na našem prostoru te se nadam da će ova primjedba biti inspirativna za neko daljnje istraživanje vezano upravo uz ovo zanimljivo pismo.

Treće djelo, *Ljetopis Pavla Pavlovića* strukturno je najjednostavnije djelo pisano analističko-kronikalnim stilom. S obzirom da je o njemu već pisano, odnosno pisano u novije vrijeme, djelo sam promatrao u kontekstu toga treba li ga smatrati dijelom korpusa srednjovjekovne historiografije. Pavlov *Ljetopis*, koji to uopće nije, dnevnička je kronika i time dio „kronikalno-biografskog“ pisanja koje postaje popularno u talijanskim zemljama u 14. st. Prvo je to sačuvano nam autobiografsko djelo na hrvatskom povijesnom prostoru te iako ono ima formu historiografskog djela – kronike, ipak ima neke specifičnosti. Pavlovo djelo nije pisano s publikom u vidu, niti kao legitimizacijski tekst koji bi neka previranja u sadašnjosti opravdao putem prošlosti. Ono je pisano od strane Pavla, radi samog Pavla jer je on tako htio. Ono je memoar jednog dijela njegova života te javnog djelovanja kao utjecajnog sudionika političkog života grada Zadra, ali i ostatka dalmatinskih gradova. Događaji iz privatnog života isprepleteni s onim iz javnog, ali uvijek iz Pavlove perspektive, nekad pisani i u prvom licu, ovom djelu daju jasan privatni karakter koji ga čini različitim od drugih djela srednjovjekovne historiografije. Naime, ono možda jest kronika u svojoj formi, ali je privatna kronika. Taj „karakter“ čini ovo djelo dijelom korpusa tzv. „privatne historiografije“ koja je u svojoj suštini ustvari začetak autobiografskog žanra i samim time, razlikuje se od ostatka srednjovjekovne historiografije.

Sve u svemu, cilj ovog rada bio je ova tri djela „provući“ kroz sve one dosege moderne povijesne znanosti što se tiče istraživanja srednjovjekovne historiografije. Svako od njih posebno je kontekstualizirano kako bi se razotkrila „nit“ koja ih čini. Ponavljam, svako djelo nastaje u određenom kontekstu te neovisno o nužnim sličnostima mora im se pristupiti individualno. Hrvatska srednjovjekovna historiografija bogata je za još djela za koje se nadam da će u budućnosti biti obrađena. Neka ovaj rad bude inspiracija novim istraživanjima, kako meni samom, tako i onima koje ovaj rad potencijalno zainteresira za ovu tematiku. Što se tiče ovih djela, mnoga pitanja otvorena su novim dopunama i idejama te se nadam kako srednjovjekovna historiografija neće ostati zanemarena tema u hrvatskoj suvremenoj historiografiji.

Bibliografija

Neobjavljeni izvori

- Vatikan, Biblioteca Apostolica Vaticana, MS Vat. lat. 7019.
Vatikan, Biblioteca Apostolica Vaticana, MS Reg. lat. 941.
Budimpešta, National Széchényi Library, Cod.lat.med.aevi No 440.

Objavljeni izvori

- Aurelije Augustin. *De civitate Dei (O državi Božjoj)*, sv.2, preveo Tomislav Ladan, priredio Anton Benvin. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1995.
- Gligo, Vedran i Hrvoje Morović, ur. *Legende i Kronike*. Split: Čakavski sabor, 1977.
- Memoriale Pauli de Paulo patritii jadransis: (1371-1408)*, digessit Ferdinandus nob. Šišić. Zagreb: Tisak kraljevske zemaljske tiskare, 1904.
- Pavao Đakon. *Povijest Langobarda = Historia Langobardorum*. Preveli Robert Šćerbe i Hrvoje Šugar. Komentari i studije Tomislav Galović, Ivo Goldstein i Hrvoje Gračanin. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2010.
- Thomae Tusci. Gesta imperatorum et pontificum*. U: Georgius Henricus Pertz, ur. *Scriptores(inFolio)* 22. Hanover, 1826., 483 - 528 (http://www.mgh.de/dmgh/resolving/MGH_SS_22_S.483)

Literatura

- Allen, Michael I. „Universal History 300-1000: Origins and Western Developments.“ U: *Historiography in the Middle Ages*, ur. Deborah Mauskoph Deliyannis, 17 – 43. Leiden: Boston: Brill, 2003.
- Breisach, Ernst. *Historiography: Ancient, Medieval, Modern*. Chicago: University of Chicago Press, 1995.
- Brunelli, Vitaliano. *Incipit historia edita per Micam Madii de Barbazanis de Spalato de gestis Romanorum Imperatorum et Summorum Pontificum*. Zadar, 1878.
- Burrow, John. *Povijest povijesti: Epovi, kronike, romanse i ispitivanja od Herodota i Tukidida do dvadesetog stoljeća*. Zagreb: Algoritam, 2010.
- Butić, Dolores. „Analiza djela Obsidio Iadrensis – od teksta do autora.“ Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2020.
- Carr, Mike. *Merchant Crusaders in the Aegean*. Woodbridge: The Boydell Press, 2015.
- Carrara, Frano. *Archivio capitolare di Spalato*. Split: Dalla Tipografia Oliveti e comp., 1844.
- Coleman, Edward. „Lombard City Annals and the Social and Cultural History of Northern Italy.“ U: *Chronicling History: Chroniclers and Historians in Medieval and*

- Renaissance Italy*, ur. Sharon Dale, Alison Williams Lewin i Duane J. Osheim, 1 – 29. University Park Pennsylvania: The Pennsylvania University Press, 2007.
- Curtius, Ernst Robert. *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*. Zagreb: Matica hrvatska, 1971.
- Čremošnik, Gregor. „Prilog biografiji Mihe Madijeva.“ *Historijski zbornik* 9/1-4 (1956): 119 – 124.
- Dale, Sharon, Alison Williams Lewin i Duane J. Osheim, ur. *Chronicling History: Chroniclers and historians in medieval and Renaissance Italy*. Pennsylvania State University: Pennsylvania State University Press, 2007.
- Galović, Tomislav. „Povijesni komentar uz kritičko latinsko-hrvatsko izdanje Povijesti Langobarda Pavla Đakona.“ U: *Povijest Langobarda*, ur. Tomislav Galović, Robert Ščerbe, Hrvoje Šugar, 206 – 282. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2010.
- Garrison, Mary. „The Franks as the new Israel? Education for an Identity from Pippin to Charlemagne.“ U: *The Uses of the Past in Early Middle Ages*, ur. Yitzhak Hen i Matthew Innes, 114 – 161. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Gračanin, Hrvoje. „Povijest Langobarda Pavla Đakona i ranosrednjovjekovno povjesništvo.“ U: *Povijest Langobarda*, ur. Tomislav Galović, Robert Ščerbe, Hrvoje Šugar, 339 – 375. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2010.
- Grundmann, Herbert. *Geschichtsschreibung im Mittelalter*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978.
- Gunjača, Stjepan. „Uz rukopise djela 'Incipit istoria Salonitarum pontificum atque Spalatensium' Tome Arcidakona Splitskog.“ U: *Hauptmannov zbornik*, ur. Pavle Blaznik, Milko Kos, France Stele i Fran Zwitter, 161-178. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1966.
- Gurevič, Aron. *Kategorije srednjovekovne kulture*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2021.
- Ikas, Wolfgang-Valentin. „Martinus Polonus' Chronicle of the Popes and Emperors: A Medieval Best-Seller and Its Neglected Influence on Medieval English Chroniclers.“ *The English Historical Review* vol. 116, br.466 (2001): 327 – 341.
- Ivić, Nenad. *Kako je trinaestostoljetni splitski arhiđakon Toma napravio svoju salonitansku povijest*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1992.
- Katičić, Radoslav. „Toma Arhiđakon i njegovo djelo.“ U: *Historia Salonitana: povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*. Split: Književni krug, 2003.
- Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1976.
- Kersken, Norbert. „High and Late Medieval National History.“ U: *Historiography in the Middle Ages*, ur. Deborah Mauskopf Deliyannis, 181 – 217. Leiden: Boston: Brill, 2003.
- Kuzmanić, Mario-Nepo. *Splitski plemići: Prezime i etnos*. Split: Književni krug, 1998.
- Lake, Justin. „Current approaches to medieval historiography.“ *History Compass* 13/3 (2015): 89-109.

- Lake, Justin. „Truth, Plausibility, and the Virtues of Narrative at the Millenium.“ *Journal of Medieval History* 35 (2009), 221 – 238.
- Le Goff, Jacques. *Must We Divide History into Periods?*. New York: Columbia University Press, 2015.
- Lehmann, Paul. „Autobiographies of the Middle Ages.“ *Transactions of the Royal Historical Society* 3 (1953): 41–52.
- Lewin, Alison Williams. „Salimbene de Adam and the Franciscan Chronicle.“ U: *Chronicling History: Chroniclers and Historians in Medieval and Renaissance Italy*, ur. Sharon Dale, Alison Williams Lewin i Duane J. Osheim, 87 – 113. University Park Pennsylvania: The Pennsylvania University Press, 2007.
- Matthews, William. „Martinus Polonus and Some Later Chroniclers.“ U: *Medieval Literature and Civilization: Studies in Memory of G.N. Garmonsway*, ur. D.A. Pearsall i R.A. Waldron, 275 – 288. London: Bloomsbery Publishing, 2014.
- Mirjana Matijević Sokol. *Studia medievalia selecta – rasprave i prinosi iz hrvatske srednjovjekovne povijesti*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF Press, 2020.
- Mauskopf Deliyannis, Deborah. „Introduction.“ U: *Historiography in the Middle Ages*, ur. Deborah Mauskopf Deliyannis, 1 – 17. Leiden: Boston: Brill, 2003.
- Meserve, Margaret. *Empires of Islam in Renaissance Historical Thought*. Harvard: Harvard University Press, 2009.
- Mierau, Heike Johanna. „Die Einheit Des Imperium Romanum in Den Papst-Kaiser-Chroniken Des Spätmittelalters.“ *Historische Zeitschrift* vol. 282, br.2 (2006): 281–312.
- Mitchell, Kathleen. „Marking the Bounds: The Distant Past in Gregory's History.“ U: *The World of Gregory of Tours*, ur. Kathleen Mitchell i Ian Wood, 295 – 307. Leiden: Boston: Köln: Brill, 2002.
- Mommsen, Theodore E. „St. Augustine and the Christian Idea of Progress: The Background of the City of God.“ *Journal of the History of Ideas* vol. 12., br.3. (1951): 346 – 374.
- Murray, Alexander. „Bede and the Unchosen Race.“ U: *Power and Identity in the Middle Ages: Essays in Memory of Rees Davies*, ur. Hew Pryce i John Watts, 52 – 67. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Nikolić Jakus, Zrinka. *Rodaci i bližnji: dalmatinsko gradsko plemstvo u ranom srednjem vijeku*. Zagreb: Matica hrvatska, 2003.
- Novak, Grga. *Povijest Splita. Sv.1, Od prehistorijskih vremena do definitivnog gubitka pune autonomije 1420. godine*. Split: Matica hrvatska, Pododbor, 1957.
- Pizarro Joaquín Martínez. „Ethnic and National History ca. 500–1000.“ U: *Historiography in the Middle Ages*, ur. Deborah Mauskopf Deliyannis, 43 – 89. Leiden: Boston: Brill, 2003.
- Rački, Franjo. „Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjega vieka.“ *Književnik :časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti. Godina prva* (1864): 544 – 562.

- Rački, Franjo. „Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjega vieka.“ *Književnik :časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti. Godina druga* (1865): 36 – 52.
- Raukar, Tomislav. *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku: Odabrane studije*. Split: Književni krug, 2007.
- Ray, Roger. „The Triumph of Greco-Roman Rhetorical Assumptions in Pre-Carolingian Historiography.“ U: *The Inheritance of Historiography 350-900*, ur. Christopher Holdsworth i T.P. Wiseman, 67 – 85. Exeter: University of Exeter Press, 1986.
- Ray, Roger. „Rhetorical Skepticism and Verisimilar Narrative in John of Salisbury's *Historia Pontificalis*.“ U: *Classical Rhetoric & Medieval Historiography*, ur. Ernst Breisach, 61 – 103. Kalamazoo, Michigan: Western Michigan University, 1985.
- Rismondo, Vladimir. *Oblici i slova*. Split: Čakavski sabor, 1979.
- Roest, Bert. „Later Medieval Institutional History.“ U: *Historiography in the Middle Ages*, ur. Deborah Mauskopf Deliyannis, 277 – 317. Leiden:Boston: Brill, 2003.
- Schneidmüller Bernd. „Constructing the Past by Means of the Present: Historiographical Foundations of Medieval Institutions, Dynasties, Peoples and Communities. U: *Medieval Concepts of the Past. Ritual, Memory, Historiography*, ur. Gerd Althoff, Johannes Fried i Patrick J. Geary, 167 – 193. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Smalley, Beryl. *Historians in the Middle Ages*. London: Thames and Hudson, 1974.
- Smith, Anthony D. *Chosen Peoples*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Seferović, Relja. "Razočarani notar: iz kasnog dubrovačkog prijepisa djela *Historia Ragusii Giovannija Conversinija*." *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, br. 55/1 (2017): 131-170.
- Soszyński, Jacek. „Between Textual Borrowing and Forgery. On Compilatory Practices of Medieval Universal Chroniclers Based on *Martinus Polonus*.“ *Organon* 52 (2021): 79 – 95.
- Sot, Michael. „Local and Institutional History (300–1000).“ U: *Historiography in the Middle Ages*, ur. Deborah Mauskopf Deliyannis, 89 – 115. Leiden:Boston: Brill, 2003.
- Spiegel, Gabrielle M. „Genealogy: Form and Function in Medieval Historical Narrative.“ *History and Theory* vol. 22, br.1. (1983): 43 – 53.
- _____. „Historical Thought in Medieval Europe.“ U: *A Companion to Western Historical Thought*, ur. Lloyd Kramer i Sarah Manza, 78 – 98. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- _____. „Structures of Time in Medieval History.“ *The Medieval History Journal* vol. 19, br.1. (2016): 21 – 33.
- _____. *The Past as Text: The Theory and Practice of Medieval Historiography*. Baltimore: London: The John Hopkins University Press, 1997.
- Sprandel, Rolf. „World Historiography in the Late Middle Ages.“ U: *Historiography in the Middle Ages*, ur. Deborah Mauskopf Deliyannis, 157 – 181. Leiden:Boston: Brill, 2003.

- Swain, Joseph Ward. "The Theory of the Four Monarchies Opposition History under the Roman Empire." *Classical Philology* 35, no. 1 (1940): 1–21.
- Šišić, Ferdo. „Miha Madijev de Barbazanis.“ *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razredi historičko-filologički i filosofičko-juridički* 60 (1903), 1 – 46.
- Špoljarić, Luka. „Illyrian Trojans in a Turkish Storm: Croatian Renaissance Lords and the Politics of Dynastic Origin Myths.“ U: *Portraying the Prince in the Renaissance: The Humanist Depiction of Rulers in Historiographical and Biographical Texts*, ur. Patrick Baker, Ronny Kaiser, Maike Priesterjahn i Johannes Helmrath, 121 – 156. Berlin: De Gruyter, 2016.
- Švob, Držislav. "O hronologiji krnjeg ljetopisa splitskog." *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, vol. 22-23, br. 1(1942): 1-3.
- Švob, Držislav. "Krnji ljetopis splitski." *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, vol. 17, br. 1 (1936): 209-217.
- Vanderputten, Steven. "Typology of Medieval Historiography Reconsidered: A Social Re-Interpretation of Monastic Annals, Chronicles and Gesta." *Historical Social Research / Historische Sozialforschung* 26, no. 4 (98) (2001): 141–178.
- Vasina, Augusto. „Medieval Urban Historiography in Western Europe (1100-1500).“ U: *Historiography in the Middle Ages*, ur. Deborah Mauskopf Deliyannis, 317 – 353. Leiden:Boston: Brill, 2003.
- Vedriš Trpimir. „Zadarski hagiografski ciklus : hagiografska analiza latinskih legendi o sv. Anastaziji i sv. Krševanu.“ Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2009.
- Ward, John O. „Some Principles of Rhetorical Historiography in the Twelfth Century.“ U: *Classical Rhetoric & Medieval Historiography*, ur. Ernst Breisach, 103 – 167. Kalamazoo, Michigan: Western Michigan University, 1985.
- Wiseman, T.P. „Introduction: Classical Historiography.“ U: *The Inheritance of Historiography 350-900*, ur. Christopher Holdsworth i T.P. Wiseman, 1 – 3. Exeter: University of Exeter Press, 1986.
- Zlatar, Andrea. „Memoriale Pauli de Paulo patritii jadrensis“. *Dani Hvarškoga kazališta* vol 17, br.1. (1991): 241 – 250.
- Zlatar, Andrea. *Ispovijest i životopis: Srednjovjekovna autobiografija*. Zagreb: Antibarbarus, 2000.
- Zlatar, Andrea. *Autobiografija u Hrvatskoj: nacrt povijesti žanra i tipologija narativnih oblika*. Zagreb: Matica hrvatska, 1998.

Sažetak

Tema ovog diplomskog rada tri su djela, vremenski i regionalno bliska, koja spadaju u korpus hrvatske srednjovjekovne historiografije – *De gestis romanorum imperatorum et summorum pontificum*, *Summa Historiarum tabula a Cutheis: De gestis civium Spalatinorum* te *Memoriale Pauli de Paulo, patricii Jadrensis*. U novijoj (modernoj) hrvatskoj historiografiji još nitko se, uz iznimke za pojedine poznatije izvore, spomenutim djelima nije posvetio u kontekstu srednjovjekovne historiografije te svih dosega historijske znanosti u tom polju. Cilj rada upravo je koristeći sva saznanja te metodološke postupke koje tema zahtijeva, svako od pojedinih djela pomno analizirati te posebno kontekstualizirati na više načina, imajući na umu mjesto i vrijeme nastanka, povijesni kontekst, autorski „okvir“ te sve elemente koji čine srednjovjekovnu historiografiju kao takvu. Time želeći odgovoriti na neka već postavljena pitanja, ali i otvoriti neka nova te utvrditi što svako od djela jest kao dio srednjovjekovne historiografije. Kako i zašto je ono nastalo te što nam elementi koji ga čine govore o njemu. Rad je konceptualno podijeljen na dva dijela. U prvome je predstavljen „recept“ za srednjovjekovnu historiografiju, odnosno dvije temeljne tradicije koje ju čine – grčkorimska te judeokršćanska. Također, predstavljen je i donekle kronološki pregled razvoja srednjovjekovne historiografije i njene transformacije koja prati društveni i politički razvoj srednjovjekovne Europe te isti zrcali u samim djelima. Drugi dio ustvari je srž samog rada te se uže fokusira na tri spomenuta djela, primijenjujući znanje i sve ono ranije predstavljeno kako bi se ostvarili ciljevi rada. Svako djelo zasebno je kontekstualizirano na navedene načine te je predstavljeno više hipoteza koje bi trebale pojasniti i povezati sve elemente koje čine pojedino djelo kako bi njegovo postojanje i srž bila jasna. Naravno, priroda povijesne znanosti uvijek je iznova otvarati pitanja te se nadam kako će ovaj diplomski rad biti inspirativan i za buduća istraživanja, što o ovim trima djelima, što o nekim drugim, još neistraženim „zakutcima“ hrvatske srednjovjekovne historiografije.

Ključne riječi: Srednjovjekovna historiografija, Miha Madijev, Cutheis, Pavao Pavlović, historija, carsko-papinska kronika, dnevnička kronika

Summary

The subject of this thesis revolves around three works, closely related in time and region, that belong to the corpus of Croatian medieval historiography: *De gestis romanorum imperatorum et summorum pontificum*, *Summa Historiarum tabula a Cutheis*: *De gestis civium Spalatinorum*, and *Memoriale Pauli de Paulo, patricii Jadrensis*. In recent (modern) Croatian historiography, no one, except for a few exceptions regarding some more well-known sources, has devoted themselves to these works in the context of medieval historiography and the full scope of historical scholarship in this field. The aim of this thesis is to carefully analyze each of these works using all the knowledge and methodological approaches that the topic demands, and to contextualize them in several ways, taking into account their time and place of origin, historical context, the author's background and all elements that define medieval historiography as such. The intention is to answer some previously posed questions, but also to open new ones and determine what each of these works represents as a part of medieval historiography: how and why it was created, and what the elements that constitute it reveal about it. The thesis is conceptually divided into two parts. The first part presents the “recipe” for medieval historiography, namely the two fundamental traditions that constitute it—the Greco-Roman and Judeo-Christian traditions. It also offers a somewhat chronological overview of the development of medieval historiography and its transformation, which mirrors the social and political evolution of medieval Europe, reflecting these changes in the works themselves. The second part forms the core of the thesis, focusing more narrowly on the three mentioned works, applying the knowledge and previously presented content to achieve the thesis's objectives. Each work is individually contextualized in the aforementioned ways, with several hypotheses presented to clarify and connect all the elements that constitute each work, so that its existence and essence become clear. Naturally, the nature of historical science is always to raise new questions, and it is my hope that this thesis will serve as an inspiration for future research, both on these three works and on other, yet unexplored “corners” of Croatian medieval historiography.

Keywords: Medieval historiography, Miha Madijev, Cutheis, Pavao Pavlović, *historia*, pope-emperor chronicle, diary chronicle